

Josephine Munch Rasmussen

Bereiste Gjenstander

Håndtering av utenlandske kulturgjenstander i Norge: en undersøkelse
i lys av Schøyensaken

Masteroppgave i arkeologi

Institutt for arkeologi, konservering og historiske studier

Det historisk-filosofiske fakultet

Universitetet i Oslo

Våren 2007

Forsidebilde: Plyndret landskap ved Umma, Irak. Foto er tatt av italiensk politi (Carabinieri T.P.C.) fra helikopter i 2003, og viser kraterne plyndrere har etterlatt seg. Umma var en sentral bystat i den tidlige dynastiske periode i Sumer (ca. 2900-2370 f.Kr). Stedet har aldri har blitt vitenskapelig undersøkt gjennom arkeologiske utgravninger, men har vært gjenstand for omfattende plyndring og ulovlig utgravning i nyere tid. Kileskrifttavler fra Umma er spredd over hele verden i forskjellige private og offentlige samlinger.

Forord

Dette prosjektet hadde ikke vært gjennomførbart uten hjelp fra en del personer. Jeg vil først og fremst takke alle informantene som har tatt seg tid til å dele sine erfaringer og synspunkter med meg, min veileder Ingrid Fuglestedt og min venn Cecilia Gustavsen. KHM og Håkon Ingvaldsen har gitt meg tillatelse til å trykke to viktige fotografier, noe jeg er svært takknemlig for. En stor takk rettes til Atle Omland, Christopher Prescott, Leif Anker og Staffan Lundén som alle har vært svært imøtekomende og har hjulpet meg med mange spørsmål underveis i arbeidet. Mine venner som har gjort mastergradstilværelsen så bra: Unn Conradi Andersen takkes for gode diskusjoner over utallige lunsjer på Blindern, Astrid Urdal for mange gjennomlesninger og presise innspill til oppgaven. Takk også til mine dypt savnede venner Gry Bang-Andersen og Zoltan Vargas som dessverre har forlatt Herslebsgate Rock City. Takk til min kritiske og kloke søster Susanne, og til Carolin for kjærighet, humor og bærbar pc.

Til alle mine foreldre

Josephine Munch Rasmussen, Oslo januar 2007

Forkortelser

AAMD	Association of Art Museum Directors
AIA	Archaeological Institute of America
ABMu	ABM-Utvikling, Statens senter for arkiv, bibliotek og museum
EAA	European Association of Archaeologists
FN	Forente Nasjoner/UN United Nations
ICOM	International Council of Museums
IFLA	International Federation of Library Associations and Institutions
KHM	Kulturhistorisk Museum, Universitetet i Oslo
KKD	Kultur – og kirke departementet
NB	Najonalbiblioteket
NESH	Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora
NRK	Norsk Rikskringkasting
NSD	Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development
TAD	Toll – og avgiftsdirektoratet
TMBN	Telemark Bataljon
UCL	University College London
UD	Utenriksdepartementet
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNESCO-1970	UNESCO-konvensjonen av 1970

Innholdsfortegnelse

Forord

Forkortelser

1 Innledning	2
1.1 Bakgrunn	2
1.2 Formulering av problemstilling	3
1.3 Avhandlingens oppbygning	4
2 Teoretiske perspektiver	5
2.1 Bereiste gjenstander	5
2.2 Orientalismen	7
2.3 Perspektiv på forholdet mellom samler, fagmiljø og marked	9
2.4 Aktørers holdning og handling	13
2.5 Tilnærming til organisasjoner, handlingslogikk og endring	15
3 Metode	17
3.1 Kvalitativ tilnærming	17
3.2 Informantene	17
3.3 Å bruke intervjuer	18
4 Kilder til analyse: lovverk og bereiste gjenstander	23
4.1 Lovverk og regelverk	23
4.2 Schøyensamlingen og de manglende eierhistoriene	26
5 Analyse på bakgrunn av intervjuer	30
5.1 Norske soldater og utenlandsk kulturarv	30
5.2 Toll- og avgiftsdirektoratet og grensekontroll med bereiste kulturgjenstander	35
5.3 Museumsfelt og dilemma i forhold til bereiste gjenstander	41
5.4 ØKOKRIM og bereiste gjenstander i kriminalitetsperspektiv	57
5.5 Forskerfeltet og problemene med proveniens	63
5.6 ABM-utvikling og tverrfaglig samarbeid om bereiste gjenstander	67
5.7 Statens håndtering av bereiste gjenstander og andre lands kulturarv	70
6 Konklusjon	76
Etterord	78
Litteratur	79
Vedlegg	91

1 Innledning

"Then I point out the irony of defending civilization against the cradle of civilization,"

Dave Kirkhan Lt. Col. United States Air Force Academy 2003

1.1 Bakgrunn

En knapp måned etter den amerikanskledede invasjonen i Irak 20.mars 2003, ble Nasjonalmuseet i Irak, Baghdad Museum,¹ utsatt for omfattende plyndring. De første rapportene i internasjonale media 11. april om at Baghdad Museum var blitt rundstjålet og ramponert, og påstandene om at amerikanske soldater hadde vært passive vitner til plyndringen, skapte reaksjoner langt utenfor arkeologiske og museale fagmiljø. Per desember 2006 er cirka 5000 av de omlag 15 000 stjalne gjenstandene fra museet kommet til rette.² Disse gjenstandene har vært mulig å oppspore fordi de er kjente; de har museumsnummer, det finnes fotografier av dem og de er blitt etterlyst internasjonalt (ibid). Det er dermed gode sjanser for at svært mange av de stjalne gjenstandene fra Baghdad Museum etter hvert vil komme til rette. Noe annet er tilfelle for de gjenstandene som aldri har vært katalogisert i noe museum, men som er ulovlig utgravd gjennom mer eller mindre profesjonell plyndring. Disse smugles over grensene uten at de noen gang er i nærheten av verken arkeologer eller museum før de når auksjonskataloger eller Ebay.³ Både Irak og Afghanistan er land som på grunn av den krigssituasjonen de befinner seg i er utsatt for omfattende plyndring (Polk et al. 2005; Krieken-Pieters et al. 2006).

Gjennom metodisk arkeologisk utgraving, analyse av kontekster og funn, produserer arkeologer kunnskap om fortiden. Ved hjelp av arkeologi avdekkes sider ved menneskers materielle forhistorie. Dette gir muligheter for å fremskaffe kunnskap om hvordan mennesker i fortiden organiserte livene sine, hvordan de bodde og hvordan de bygget, hvilke gjenstander de omga seg med og hvordan de laget dem, hvordan de skaffet mat og hva de spiste, hva som var hellig for dem og hvordan de gravla sine døde. Arkeologiske levninger av materiell kultur er et mangfoldig og mangesidig materiale, og det utgjør til sammen et reservoar av potensiell kunnskap om vår fortid. Når fortiden

¹ <http://www.baghdadmuseum.org/home.php>

² Interpol og FBI har samarbeidet med UNESCO for å lete opp plyndrete materiale fra museet. Oversikter over gjenfunnet materialet finnes på Interpols hjemmeside:

<http://www.interpol.int/Public/WorkOfArt/Search/Poster.asp?Poster=33a> og på FBI's hjemmeside:

<http://www.fbi.gov/hq/cid/arttheft/topten/iraqi.htm>

³ Elektronisk auksjonsside hvor hvem som helst kan kjøpe og selge nesten hva som helst. Url: <http://www.ebay.com>

plyndres, går deler av denne kunnskapen tapt for alltid, ettersom arkeologiske levninger er en ikke-fornybar ressurs.

1.2 Formulering av problemstilling

Dette prosjektet foregår langs flere linjer. Konfliktene i Irak og Afghanistan, hvor Norge også har vært involvert gjennom begrensede militære bidrag, danner bakteppe for analysen. Plyndring av, handel med og forskning på arkeologisk materiale fra disse landene er utgangspunktet for undersøkelsene her. Temaet ble aktualisert i Norge da samleren Martin Schøyen i norske medier fortalte om sin private samling av manuskriptmateriale fra hele verden som var produsert over en periode på 5000 år.⁴ Uttalesene kom i forbindelse med at samleren fikk deler av manuskriptsamlingen publisert gjennom Nasjonalbibliotekets hjemmeside.⁵ Debatten om forskningsetikk og kulturminnehandel som fulgte i kjølvannet av at Schøyen gjorde det klart at han ønsket å selge samlingen i sin helhet, fortrinnsvis til den norske staten,⁶ bidro til å snu opinionen som i utgangspunktet var overveiende positiv til norsk eierskap over kulturgjenstander fra andre land, i retning av en mer kritisk holdning (Omland 2006:230-231).⁷ Schøyensaken er et sentralt case i denne analysen. Hvilke egenskaper er det ved Norge som gjør at akkurat dette lille landet huser deler av en av verdens største private manuskriptsamlinger? Dette er et spørsmål som har vært styrende for valget av tema for denne avhandlingen, men som i neste rekke gjør det nødvendig å utforske mer generelle sider ved den globale omsetningen av kulturgjenstander. Fokuset for denne avhandlingen er å undersøke hvilke holdninger og praksiser håndteringen av utenlandske kulturminner i Norge skjer på bakgrunn av. Import og lovverk, forskning og etikk står sentralt i dette fokuset. Datamaterialet som danner grunnlaget for denne avhandlingen er intervjuer jeg har gjennomført med 12 informanter fra svært ulike miljø, som har det til felles at de, gjennom institusjonene de tilhører, kan tenkes å ha befatning med gjenstandene.

⁴ Se blant annet oppslag i Kulturnytt, NRK P2 "5000 år gammel skrift". 16. oktober 2000. Url: <http://www.nrk.no/nyheter/kultur/medier/313723.html>

⁵ <http://www.nb.no/baser/schoyen/>

⁶ Se blant annet: Bjørhovde, Hilde "Har håndskrifter til 600 mill" Aftenposten 16. oktober 2000. Url: http://tux1.aftenposten.no/kul_und/kultur/d168653.htm

⁷ Kronikken "Afghansk kulturarv – fortsatt i norsk eie?" skrevet av arkeologene Atle Omland og Christopher Prescott sto på trykk i Aftenposten 17. januar 2002, og ble innledningen til et vendepunkt i denne debatten. Url: <http://www.aftenposten.no/meninger/kronikker/article259191.ece>

1.3 Avhandlingens oppbygning

I kapittel 2 vil jeg gjøre en definisjonsmessig presentasjon av begrepet *bereiste gjenstander* samt redegjøre for de teoretiske perspektivene som ligger til grunn for analysen i denne avhandlingen. I kapittel 3 vil jeg begrunne og gjøre rede for de metodiske valgene jeg har gjort i forhold til datainnsamling og bruk av kvalitative intervjuer. I Kapittel 4 vil jeg ta for meg den delen av det empiriske materialet som består av lovverk, nasjonalt og internasjonalt, og gjøre rede for aktuelt bereist materiale fra Afghanistan og Irak i Schøyensamlingen. Kapittel 5 danner avhandlingens hoveddel. Her vil jeg gjøre analyser og drøftinger med utgangspunkt i det som kommer fram i det innsamlede intervjumaterialet og på bakgrunn av annet kildemateriale. Intervjuene er delt opp gruppevis, slik at informantene presenteres sammen med den institusjonen eller feltet de representerer. Dette er gjort i slik rekkefølge: 5.1: Informantene her er norske soldater og punktet omhandler det norske militærets forhold til utenlandsk kulturarv i krigssituasjoner. 5.2: Informantene her er ansatte i TAD og punktet omhandler norsk tollvesens forhold til grensekontroll med bereiste gjenstander. 5.3: Informantene her er ansatte ved KHM og dette punktet omhandler museumsfeltets forhold til bereiste gjenstander, og Schøyensaken. 5.4 Informanten her er ansatt i ØKOKRIM og punktet omhandler ØKOKRIMs håndtering av kulturkriminalitet som involverer bereiste gjenstander. 5.5: Informanten her er en forsker som har vært faglig involvert i Schøyensamlingen. Punktet omhandler etikk vedrørende forskning på bereiste gjenstander, og forholdet mellom private samlere og forskere. 5.6: Informanten her er ansatt i ABM-u, og punktet omhandler samarbeid mellom ulike institusjoner og problemstillinger rundt implementering av lovverk med relevans for bereiste gjenstander. 5.7 Dette punktet omhandler norske politiske myndigheters håndtering av bereiste gjenstander. Analysen er gjort på bakgrunn av offentlige kilder og lovverk. Jeg tar spesielt for meg KKD's offentlige håndtering av Schøyensaken og drøfter tilstedeværelsen av orientalistisk diskurs i omtale av utenlandsk kulturarv i norsk politisk offentlighet. I kapittel 6 vil jeg konkludere på bakgrunn av de funnene jeg har gjort i avhandlingen og gi en helhetlig vurdering av håndteringen av bereiste gjenstander i Norge i lys av Schøyensaken.

2 Teoretiske perspektiver

2.1 Bereiste gjenstander

Gjenstandene jeg forholder meg til her er arkeologiske kulturgjenstander fra land i krig, først og fremst Irak og Afghanistan. Dette er gjenstander som enten er ulovlig eksportert, har usikker opprinnelse og eierhistorie (proveniens),⁸ eller som man kan anta er blitt plyndret fra opprinnelsesstedet i moderne tid, selv om senere omsetning kan ha skjedd i god tro og i streng forstand på lovlig måte. Den arkeologiske konteksten til de bereiste gjenstandene er borte, de har en usikker eller mangfoldig identitet og de er i bevegelse. Gjenstandenes opprinnelige identitet er tapt, og på grunn av økonomiske og militære forhold har de fått status som varer på et internasjonalt marked. Nettopp fordi de har tapt sin kontekst, er kunnskapen om deres opprinnelse, menneskene som skapte dem og brukte dem og hva de brukte dem til, redusert eller tapt. Like fullt er det antagelsen om alder, bruk og visuelt uttrykk som gjør dem til omsettelige varer i et internasjonalt kunst- og antikvitetsmarked.

Å være bereist er i utgangspunktet en egenskap som knyttes til mennesker. Det er imidlertid ikke noe nytt i å bryte ned skillet mellom personer og ting i arkeologien, ettersom gjenstander er arkeologers holdepunkt når en skal prøve å forstå fortidens mennesker. Gjenstandsbiografier kan være en tilnærming, og en kan i så fall tenke seg at ting, som personer, har et liv eller et livsløp, slik Arjun Appadurai hevder:

Economic exchange creates value. Value is embodied in commodities that are exchanged. Focusing on the things that are exchanged, rather than simply on the forms or functions of exchange, makes it possible to argue that what creates the link between exchange and value is *politics*, construed broadly. This argument [...] justifies the conceit that commodities, like persons, have social lives. (Appadurai 1996:3)

Appadurai bruker begrepet *commodity* om tingene. For historiske gjenstander kan en se for seg at denne løse tilstanden – hvor de plutselig blir tilgjengelig som en *vare* på en ny og bredere måte – nettopp er det som gir dem kvalitet som ”commodities”.

The diversion of commodities from specified paths is always a sign of creativity or crisis, whether aesthetic or economic. Such crisis may take a variety of forms: economic hardship, in all manner of societies, drives families to part with their heirlooms, antiques, and memorabilia and commoditize them. [...] The other form of crisis in which commodities are diverted from

⁸ Opplysninger om gjenstandsopprinnelse, kontekst gjenstanden er funnet i og hvilken eierhistorie gjenstanden har hatt etter at den ble tatt ut av arkeologisk kontekst, danner til sammen gjenstandens *proveniens*, og forteller noe om eierskapets legalitet.

their proper paths, of course, is warfare and the plunder that historically has accompanied it.
(ibid:26)

Når det gjelder de bereiste gjenstandene i de analysene jeg gjør her, så er ikke formålet å undersøke deres forhistoriske liv og menneskene som var involvert i dette. Fokuset her er snarere den nyeste delen av gjenstandens biografi og mennesker som gjennom marked og institusjoner er med på å bestemme de bereiste gjenstandenes destinasjon, juridiske status og skjebne. Arkeologiske gjenstander uten proveniens som befinner seg på markedet mister arkeologisk sett det meste av sitt informasjonspotensial, fordi arkeologiske tolkninger er prisgitt kontekst. Uten opplysninger om kontekst er det svært vanskelig for arkeologer å hente ut velfundert kunnskap om gjenstander. Likevel vil en del saker, for eksempel manuskripter, alle gjenstander med inskripsjoner, anses som interessant materiale for enkelte forskningsmiljøer, mens for arkeologer er de, dersom ønsket er å undersøke deres forhistoriske liv, vitenskapelig sett lite interessante. Dersom ønsket, som her, er å vitenskapelig undersøke forholdene rundt handel og håndtering av arkeologiske saker, er de bereiste gjenstandenes nyeste biografi sentral i analysen.

I krig og militære konflikter blir kulturminner gjenstand for bevisst og tilfeldig ødeleggelse. Særlig i situasjoner med innslag av etnisk konflikt kan kulturminner som er symboler på noens fortid eller identitet bli en del av fiendebildet. Dersom en fjerner de fysiske sporene etter fienden, har man også mulighet til å forandre historien om hva som har vært og hva som er fremtiden. Dette gjelder både historiske gjenstander og levende mennesker. Manuskriptsamleren Martin Schøyen fortalte i Aftenposten i oktober 2000 at han hadde reddet mange av de afghanske manuskriptene i samlingen sin fra krig og fra Taliban.⁹ Kan en tenke seg at situasjonen til de bereiste gjenstandene kan sammenlignes med situasjonen til mennesker på flukt fra krig? Argumentet om at gjenstander som befinner seg i Vesten rett og slett har unnsloppet ødeleggelse i opprinnelseslandet, er mye brukt. En slik holdning kan rettferdiggjøre anskaffelse av kulturminner, dersom perspektivet er at gjenstandens to alternativer enten er å bli ødelagt i opprinnelseslandet, eller å komme i sikkerhet hos en samler eller institusjon utenfor opprinnelseslandet. I motsetning til et slikt flyktningperspektiv på de bereiste gjenstandene, kan en sette en oppfatning om at handel med bereiste gjenstander heller kan sammenlignes med trafficking med mennesker. En slik sammenligning er gjort av blant annet av Åsa Rosenberg i artikkelen *Trafficking – om illegal handel med människor och kulturföremål* (Rosenberg 2006). Trafficking er vanligvis et begrep som brukes på kjøp og salg

⁹ Bjørhovde, Hilde "Vil du prøve Tut-Ankh-Amons ring?". Aftenposten 22. oktober 2000. Url: http://tux1.aftenposten.no/kul_und/kultur/d169785.htm

av mennesker, med seksuelt formål. Trafficking med kulturgjenstander og mennesker skiller seg fra eksempelvis menneskesmugling. Selv om begge handler om profitt for den som utfører handelen, så vil handelen i tilfelle med menneskesmugling være avsluttet når personen har nådd reisens mål, mens i tilfeller med trafficking kan en si at utnyttelsen for alvor setter i gang når personen eller gjenstanden har nådd sin destinasjon (Rosenberg 2006:1). Både mennesker og gjenstander som er utsatt for trafficking har fått omgjort eller tapt hele eller deler av sin opprinnelige identitet, og blir solgt som varer på et internasjonalt marked. Når jeg har valgt å bruke dette perspektivet, er det behov for en presisering: Ting lider ikke. Det gjør mennesker. Sammenligningen er gjort for å vise at mekanismene i trafficking med mennesker og handel med kulturminner har visse likhetstrekk.

2.2 Orientalismen

Begrepet *orientalisme* kommer fra tidlig postkolonial teori og Edward Saids bok *Orientalismen* fra 1978. Teorien tar utgangspunkt i den vestlige forestillingen om det eksotiske området som tidligere ble kalt Orienten (dagens Midt-Østen).

Orienten ligger ikke bare ved siden av Europa; det er også der vi finner Europas største, rikeste og eldste kolonier, kilden til dens sivilisasjon og språk, dens kulturelle motpart, og et av de mest inngrodd og oftest tilbakevendende bilder av Den andre. (Said [1978]2001:3)

Vesten er, i følge Said, ikke bare et geografisk område, men en ideologisk konstruksjon. Vesten skaper Orienten (og alt utenfor den selv) i sitt eget bilde, uten at det baserer seg på fakta eller kunnskap (Said 2001). Kirsten Hastrup støtter i noen grad Saids påstand når hun påpeker at geografisk terminologi aldri er verdinøytral, og at "Orienten" på den måten ble mer enn det man empirisk visste om den (Hastrup 1999:221-222). Hennes innvending er at vitenskapen også har gitt motstand til forestillinger som bekrefter det vestlige hegemoniet, og at skamfølelsen som har preget deler av vitenskapen etter kolonitiden kan se ut som botsøvelse når man skal unnskyldte tidligere forhold i vitenskapen, og stivne i like dogmatiske former som den gjør innsigelse mot (ibid). Både Hastrup og Said fanger opp vesentlige sider ved vestlig vitenskap. Her har jeg valgt å bruke Said, fordi jeg tror at den orientalistiske diskursen som Said mener former vestlige oppfatninger av "Orienten" i noen grad kan brukes på holdninger som preger deler av debatten om hvem som er mest skikket til å ivareta verdens kulturarv. Den orientalistiske diskursen jeg senere vil argumentere for at har vært tilstede i debatten om materialet i Schøyensamlingen spesielt, passer også inn i et større bilde: den sier noe om norske myndigheters forhold til Orientens kulturarv mer generelt. Jeg vil bruke arkeolog og medievitner Susan Pollocks analyse av retorikken rundt kulturarv i forbindelse med de amerikanske invasjonene av Irak og Afghanistan (Pollock 2005) som en aktuell videreføring av Saids *Orientalismen*.

2.2.1 Sivilisasjonens vugge: perspektiver på irakisk og afghansk fortid

Invasjonen i Irak i 2003 ga mediefokus på den arkeologiske kulturarven i landet, på Mesopotamia som sivilisasjonens vugge, og på ødeleggelsene krigen førte med seg for kulturminner og museum. På bakgrunn av undersøkelser av amerikanske trykte medier i forbindelse med Gulfkrigen i 1991 og invasjonen i Irak i 2003, har Pollock argumentert for at dette fokuset har vært preget av hovedsakelig fire posisjoner (Pollock 2005). I den første av disse blir den mesopotamiske fortiden framsatt som i kontinuitet med dagens vestlige sivilisasjon, altså Mesopotamia som ”(den vestlige) sivilisasjonens vugge” (ibid:83, min oversettelse). Den andre posisjonen kan ses som en videreføring av den første, preget av en holdning der moderne irakere er skilt fra fortidens, implisitt at irakerne har beveget seg fra fortidig storhet til noe sivilisasjonsfjernt i dag. En tredje versjon går ut på at irakere, personifisert gjennom Saddam Hussein, følger tett i fotsporene til den mesopotamiske fortiden, men da utelukkende som en videreføring av de mest negative egenskapene. En siste posisjon handler om at da ødeleggelsene på monumenter, arkeologiske felt og gjenstander ble kjent, reagerte reportere med en blanding av forvirring og fornektelse, men også sinne og kritikk. Dette gjaldt situasjonen i 1991 og særlig etter plyndringen av Baghdad Museum i 2003. Pollocks undersøkelser er gjort med utgangspunkt i amerikanske medier. Senere vil jeg undersøke på hvilken måte en finner de samme posisjonene og holdningene representert også i Norge.

I Afghanistan fikk Talibans ødeleggelse av buddhastatuene i Bamiyandalen i februar 2001 mye internasjonal oppmerksomhet, og kort tid etter fulgte USAs invasjon av landet. Afghanistan har ikke på samme måte som Irak kvalitet av å være sivilisasjonens vugge. Antagelig hadde de færreste utenfor regionen hørt om Bamiyandalen før Taliban kringkastet planene om å sprengte de to gigantiske buddhaene i luften. Det fantes heller ikke anvendelig bibelhistorie for dette området som kunne binde den fortidige kulturen til vestlig sivilisasjon eller verdisyn:

Journalists seem to have found it more difficult to construct direct ancestral ties between the Afghan past and the contemporary West. This may have been in large part because the prominent, historically attested religions in Afghanistan have been Buddhism and Islam rather than Christianity and Judaism. (Pollock 2005:91)

I mangel av direkte linker til Afghanistans kulturarv, ble det i amerikanske medier fokusert på det eksotiske ved afghansk fortid. Familiære referanser til Silkeveien og Alexander Den Store ble tatt i bruk ved siden av den tydelige motsetningen mellom de fredelige egenskapene ved buddhistisk religion og det aggressive ved det islamske Taliban (ibid:87-88). Samme år fortalte igjen samleren

Martin Schøyen historien om hvordan buddhistiske skrifter var blitt reddet fra Taliban.¹⁰ I kjølvannet av denne historien om gjenstandene fra Afghanistan som var kommet i trygghet i Norge, ble skillet mellom Afghanistans kulturhistoriske fortid og dagens afghanere blant annet kommunisert av religionsforskeren Jens Braarvig. Han var på dette tidspunktet forskningsleder på det buddhistiske materialet i Schøyens samling. I et intervju med Senter for Høyere Studier sitt informasjonsblad sier Braarvig: ”Det finnes knapt buddhister i dagens Afghanistan, men i Norge teller de faktisk 15000”.¹¹ Et norsk eierskap til de afghanske gjenstandene kan altså finne støtte i denne typen argumenter. Martin Schøyen uttalte 12. november 2001 til VG at: ”Det er trist hvis noen skal ødelegge dette. Kulturskattene tilhører menneskeheten og ikke et spesielt regime,” om sin innsats for å redde gjenstandene fra Talibans ødeleggelse. Dersom afghanere i dag står fjernt fra den fortidige kulturen i landet, og dersom folk i dagens Irak ikke er de samme som dem i ”sivilisasjonens vugge”, og kulturminnene i de aktuelle områdene er av en slik art at de utgjør verdens kulturarv, så blir konsekvensen at det kan åpnes for en del muligheter rundt spørsmålet om eierskap til gjenstandene. Med et slikt ideologisk bakteppe kan det synes både rett og rimelig at de eneste som egentlig kan ivareta denne kulturarven på en fornuftig måte er stater, institusjoner eller samlere i Vesten.

2.3 Perspektiv på forholdet mellom samler, fagmiljø og marked

I analysen av forholdet mellom samler, myndigheter og fagmiljø vil jeg blant annet bruke den franske sosiologen Pierre Bourdieus kapitalbegreper. Ideen om å se samlerens og forskerens interaksjon med bourdieusk blick kommer fra en artikkel av Staffan Lundén i *Culture without Context* om Schøyensamlingen og NRK Brennpunkts dokumentar *Skriftsamleren* (Lundén 2005), og fra Neil Brodie og Jennifer Dooles artikkel ”Illicit Antiquities” (Brodie et al. 2001:2).

2.3.1 Kapitalbegreper

Kapital er en beskrivelse av potensielle eller faktiske ressurser. I følge Bourdieu har kapital i hovedsak tre former, som *økonomisk*, *kulturell* og *sosial kapital*:

[C]apital can present itself in three fundamental guises: as *economic capital*, which is immediately and directly convertible into money and may be institutionalized in the form of property rights; as *cultural capital*, which is convertible, on certain conditions, into economic capital and may be institutionalized in the form of educational qualifications; and as *social*

¹⁰ I tillegg til tidligere henvisning, se for eksempel Hyvang, Jørgen ”Lurte Taliban”. VG 12. november 2001. Url: <http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artid=1780579>

¹¹ ”En kulturpolitisk utfordring”. SHH Informasjonsblad nr.1. Mai 2002 Årgang 10

capital, made up of social obligations ('connections'), which is convertible, in certain conditions, into economic capital and may be institutionalized in the form of a title of nobility. (Bourdieu 1986:243)

Avhengig av situasjon og felt det handles innenfor, kan en altså tenke seg at ulike kapitalformer kan transformeres over i annen form: økonomisk kapital kan kjøpe kulturell kapital kan kjøpe sosial kapital, og så videre. Sosial kapital kan defineres som akkumulerte og potensielle ressurser som avhenger av hvilke nettverksrelasjoner eller grupper en person er tilknyttet:

Social capital is the aggregate or potential resources which are linked to possession of a durable network of more or less institutionalized relationships of mutual acquaintance and recognition – or in other words, to membership in a group – which provides each of its members with the backing of the collectivity-owned capital, a "credential" which entitles them to credit, in the various senses of the word. (Bourdieu 1986:248-249)

Sosial kapital kommer til uttrykk i form av: "maktjevande/-aukande relasjonar som, alt etter handlingskontekst eller felt, også auker verdien av andre kapitaltypar, til dømes økonomisk og kulturell kapital, og som derfor gjer visse handlingsutfall lettare å realisere for medlemmene av gruppene/nettverket enn for andre" (Andersen et al. 1997:288).

Begrepet kulturell kapital beskriver et økonomisk system av kulturelle goder. Bourdieu definerer begrepet slik:

Cultural capital can exist in three forms: in the *embodied* state, i.e., in the form of long-lasting dispositions of the mind and body; in the *objectified* state, in the form of cultural goods (pictures, books, dictionaries, instruments, machines, etc.), which are the trace or realization of theories or critiques of these theories, problematics, etc.; and in the *institutionalized* state, a form of objectification which must be set apart because, as will be seen in the case of educational qualifications, it confers entirely original properties on the cultural capital which it is presumed to guarantee. (Bourdieu 1986:243)

Her er det særlig de to siste formene som er sentrale. En privat samler har kulturell kapital i form av gjenstander. Anerkjennelse av gjenstander som kulturell kapital kan imidlertid være avhengig av den siste formen, forskeres akademiske kreditering av gjenstandene, ettersom gjenstanders betydning er avhengig av at de oppfattes av noen som kan vurdere dem (Bourdieu 2002[1979]:12). Tilstedeværelsen av økonomisk kapital er hovedforutsetningen for å anskaffe og akkumulere også alle andre former for kapital (Bourdieu 2005:194). Samleren, slik begrepet brukes her, er en person som er forutsatt å beherske en god porsjon økonomisk kapital, og som bruker deler av kapitalen sin på å anskaffe seg historiske gjenstander. Når en samler kjentgjør, publiserer og stiller sin samling til disposisjon for forskere og etablerte museer, så kan en si at samleren samtidig har reinvestert deler

av sin økonomiske kapital og fått tilbake kulturell kapital¹². Verdien av den kulturelle kapitalen styres av hva som til enhver tid anses som ”den gode smak”:

En må bestemme hvilke forhold som har frambrakt forbrukerne av kulturelle goder og smaken deres, og samtidig må en beskrive de ulike måtene de kulturelle godene som til enhver tid anses som kunstverk kan tilegnes på, og de samfunnsforholdene som ligger bak det at én av disse måtene konstitueres som den legitime. (Bourdieu 2002[1979]:19)

Forskerfeltet kan sies å ha den tyngden som skal til for å vurdere en gjenstand som høyverdig, og dermed gjøre eieren (samleren) til en representant for ”god smak”. Hvorfor er det viktig å distingvere seg på denne måten? Den kulturelt distingverte samleren skiller seg fra de som ikke har samme distinksjon, og er et bevis på dennes totalitet av sosiale kapital, dens kunnskaper, tyngde og gode smak. Verden rundt forholder seg også til personen ut fra personens distinksjon. *Distinksjon* kan sees som avstand, eller ganske enkelt forskjell (Bourdieu 2002[1979]:6). Skal forskjellen ha noe for seg, må den være synlig for andre enn samleren selv. I et slikt perspektiv blir det ikke interessant for en samler å hemmeligholde sine samlinger, men tvert imot å bli sett, i sin fulle kulturelle begavethet og klasse, eller *forskjellighet* fra andre.

2.3.2 Betydningen av samlerens kredibilitet

The force attached to an agent depends on its various ‘strengths’ [...] on the *volume and structure* of the capital the agent possesses in its different species: financial capital (actual or potential), cultural capital (not to be confused with “human” capital), technological capital, juridical capital and organizational capital (including the capital of information about the field), commercial capital, social capital and symbolic capital. (Bourdieu 2005:194)

En aktørs makt er i følge Bourdieu avhengig av volumet og strukturen i den kapitalen aktøren behersker. I 2002 ble det flere ganger offentlig framsatt forslag om at den norske staten burde kjøpe Schøyensamlingen i sin helhet.¹³ En daværende representant for staten, tidligere fiskeriminister Svein Ludvigsen, fulgte opp dette og tok også til orde for at Norge burde eie samlingen:

Det er en fantastisk og imponerende samling, en av de største private samlinger av religiøse skrifter. Det burde være mulig å gjøre den til noe like stort som Nobelmuseet som nå skal komme. [...] Jeg synes ideen om at staten skal kjøpe samlingen er svært god. Det er en juvel vi burde beholde i Norge. [...] Har vi råd til å la en slik kulturskatt gå ifra oss?¹⁴

¹² Den samme mekanismen er i gang når samleren Martin Schøyen forteller at dersom han skal selge samlingen i sin helhet, så skal pengene gå til et humanitært fond oppkalt etter ham. Se blant annet Global Giving Roundup April-Mai 2003. Url: <http://www.synergos.org/globalgivingmatters/briefs/0305roundup.htm>

¹³ Se for eksempel: Moe, Erlend ”Rugaas ønsker Schøyen-samling”. NRK 18. mars 2002. Url: <http://www.nrk.no/nyheter/kultur/1728220.html>

¹⁴ Kibar, Osman ”Fiskeriministeren vil kjøpe buddhist-skrifter”. Dagens Næringsliv 18. mars 2002 Url: <http://www.dn.no/arkiv/article26957.ece>

Martin Schøyen er i besittelse av ikke bare stor økonomisk makt (kapital). Schøyens samling har også kredibilitet gjennom hans egen totalitet av sosial kapital. Når staten ønsker å kjøpe samlingen for den prisen Schøyen selv har foreslått, går staten god for samlingens gyldighet. Dermed er det nærliggende å trekke inn et annet av Bourdieus begreper: ”Symbolsk makt er den usynlige makten som bare kan utøves med delaktighet av de som ikke vet at de ligger under for den, eller endatil ikke vet at de utøver den” (Bourdieu 1996:38). Symbolsk makt kan forklare logikken i en økonomi, eller en handel, basert på ære og god tro. Dette kan være et eksempel å tenke med: ”If Mr. Rockefeller draws a cheque for a million dollars it is good. If I draw one it is a joke, a hoax, it has no value.” (Pound 1961:25). En kan tenke seg at samleren Martin Schøyen er personen som i dette tilfellet har slik symbolsk makt gjennom sin kredibilitet. Staten *vet ikke* med sikkerhet noe om samlingens verdi eller gyldighet. De vet heller ikke om samlingen er av en slik art at det er knyttet etiske heftelser ved den, om det er politiske eller andre grunner til at de ikke kan eller bør kjøpe den. Hvilke forhold er det som gjør samlingen til et aktuelt innkjøp for representanten for staten? Med bourdieusk forståelse i bunn kan en tenke seg at svaret er at samleren har kredibilitet. Senere vil jeg drøfte hvilken betydning fagfolks anerkjennelse av samlingen har for samlerens grad av kredibilitet.

2.3.3 Kritikk og dominans mellom ulike felt

Kapitalbegrepene over er i relasjon til begrepene *habitus* og *felt*. Mens *habitus* kan tolkes som den enkeltes kroppsliggjorte historie, er *feltet* det området hvor de historisk produserte posisjoner og disposisjoner finner sted, og som konstituerer maktforhold over tid. *Felt* defineres av Bourdieu som *space of positions*: “[T]he structure of the field, i.e. of the space of positions, is nothing other than the structure of the distribution of the capital of specific properties which governs success in the field and the winning of the external or specific profits (such as literary prestige) which are at stake in the field,” (Bourdieu 1993:30). En kan tenke seg at ulike aktører innenfor sine felt (tollere tilhører for eksempel et felt, soldater et annet) spiller forskjellige, aktive roller i håndteringen av bereiste gjenstander. Samlere av –og markedet for – kulturgjenstander, representerer et annet felt enn forskere, academia og museum. For enkelhets skyld vil jeg kalle den første gruppen *samlerfeltet* og de akademiske gruppene for *forsker-og museumsfeltet*. En kan se for seg at det har skjedd en overlapping mellom blant annet disse to feltene i tilfellet med Schøyensamlingen. *Felt* er per definisjon i stadig overlapping, men mellom to felt i konflikt kan det derimot være dramatisk om aktører fra det ene feltet gjør en overgang, eller oppfattes å gjøre en overgang mellom feltene.

Etter NRK Brennpunkts dokumentar *Skriftsamleren*¹⁵ som avslørte de tette båndene mellom enkelte samlere og smuglere, ble det åpenbart at ikke bare anskaffelsen av deler av materialet i Martin Schøyens samlingen var etisk kritikkverdigg, men det kom også frem at forskerne ved samlingen i noen grad hadde visst om dette. Det ble pekt på at forskerne ved tilsynelatende å godta de etiske overtrampene, var med på å gi samlingen en urettmessig legitimitet. Kritikken kom fra andre deler av forskerfeltet¹⁶ og rettet seg mot samleren, og i særlig grad mot forskere som var involvert. Kan en si at de involverte forskerne foretok et feltskifte, fra sitt forskerfelt over til samlerfeltet, per assosiasjon, som deretter ble sanksjonert? Hvilke konsekvenser denne kritikken og debatten har fått, er noe av tema i arbeidet med analysen ut fra intervjumaterialet. I og med at datamaterialet til denne oppgaven er samlet i etterkant av TV-dokumentaren *Skriftsamleren* og debatten om de etiske sidene ved samlingen, så hadde informantene med seg bevisstheten om og erfaringen fra dette da intervjuene ble gjort. I følge Bourdieu vil enhver vitenskapelig avsløring av symbolsk makt, i neste omgang ha grunnlag for å omdannes i dominans (Bourdieu 2002[1979]). Kan en i så fall si at kritikken av samleren og de involverte forskerne som har byttet felt er omdannet i dominans? Dersom det hadde vært tilfelle, måtte det bety at det ble omfattende konsekvenser for de ”avslørte involverte”. For samleren Martin Schøyen og Schøyensamlingen har det fått den synlige konsekvensen at staten likevel ikke kjøpte samlingen, fordi debatten kanskje bidro til å gjøre samlingens kredibilitet skjør. Eventuelle holdningsendringer i de berørte feltene som følge av Schøyensaken, er noe av det som undersøkes i denne avhandlingen.

2.4 Aktørers holdning og handling

Begrepet *aktør* brukes her om personer som er i kontakt med de bereiste gjenstandene. Mye av analysen dreier seg om den enkelte aktørs forhold til de bereiste gjenstandene og handlinger de gjør som berører disse gjenstandenes status eller skjebne, for å si det dramatisk. Derfor er det nyttig å dra veksler på blant annet den britiske sosiologen Anthony Giddens struktureringsteori i undersøkelsen av informantenes holdninger, tanker om og praksis i møte med bereiste gjenstander. På den ene siden utøver samfunnet kontroll eller tvang over aktører ved å angi roller som handlingene deres skal foregå innenfor (direktør, student og så videre). Samtidig er mennesker som individer en forutsetning for samfunnets eksistens. Dette dilemmaet kan sees i perspektiv av

¹⁵NRK Brennpunkts dokumentar ”Skriftsamleren” ble sendt i to omganger på NRK1. Første del ble vist 7 .september, andre del ble vist 14.september 2004.

¹⁶ Se blant annet: Bugge, Gunnhild & Kari Lie: ”Forskerstrid om Schøyensamlingen” NRK 8. september 2004. Url: <http://nrk.no/nyheter/kultur/1.538162>

begrepene strukturbestemthet og aktørfrihet (Andersen et al. 1997:13). En kan for eksempel se for seg at aktører handler på en bestemt måte fordi de ikke har noe valg. Den rollen handlingen skal foregå innenfor blir det som styrer valget. Problemet med en slik strukturalistisk eller funksjonalistisk tilnærming er at aktørens handlinger blir redusert til mekaniske mønstre: "To 'have no choice' does not mean that action has been replaced by reaction (in the way in which a person blinks when a rapid movement is made near the eyes)," (Giddens 1993:15). Å "ikke ha noe valg", brukt i sammenhenger hvor en aktør forklarer eller forsvarer bevisste handlinger, kan altså ikke sies å være det samme som å bli drevet uunngåelig og ubevisst av mekanismer utenfor ens egen kontroll. For å unngå et motsetningsforhold mellom struktur og aktør er Giddens begrep *duality of structure* nyttig: "Structure is the medium and outcome of the conduct it recursively organizes; the structural properties of social systems do not exist outside of action but are chronically implicated in its production and reproduction" (Giddens 1993:374). Det forutsettes altså at strukturen utgjør både muligheter og begrensninger for aktøren.

Hvilke prinsipper kan det tenkes at aktører handler ut fra når vedkommende møter problemstillinger innenfor sitt profesjonelle felt hvor de opplever å mangle et lovverk å støtte seg til? Her kan det tenkes blant annet følgende to scenarier: 1. Dersom institusjonen gjentatte ganger har vært i samme eller lignende situasjoner har den trolig tillagt seg en praksis som gjelder for de "uregulerte problemene". Aktørens evne til å handle annerledes enn det som er vanlig praksis i institusjonen avhenger av dennes styrke: "To be able to 'act otherwise' means being able to intervene in the world, or to refrain from such intervention, with the effect of influencing a specific process or state of affairs." (Giddens 1993:14). 2. Dersom en slik praksis ikke eksisterer, altså at problemet er nytt, blir ikke aktørens utfordring å anvende sin makt til å bryte med et mønster. Uten lovverk eller innarbeidet praksis å rette seg etter eller bryte med, står aktøren muligens friere, men dennes personlige vurdering, for eksempel av etikk, blir viktig. En kan tenke seg at aktører, enten fordi de mangler informasjon eller av andre årsaker, ikke evner å forutse eventuelle etiske problemer og konsekvenser av de valg og handlinger de gjør. Dette er imidlertid ikke det samme som å være *maktesløs*, eller fritatt fra etikk. Slik sett er det interessant å bruke et annet av Giddens begreper: *The dialectic of control*: "The two-way character of power (power as control); how the less powerful manage resources in such a way as to exert control over the more powerful in established power relationships" (Giddens 1993:374). Med grunnlag i et slikt perspektiv på maktdialektikken mellom de forskjellige aktørene, eller feltene jeg opererer med her, kan forskere og andre representanter for academia eller myndigheter verken befinne seg passive eller opphøyde, hevet over prosaiske politiske eller etiske problemstillinger, eller som passive ofre i et uetisk spill. Forskere er

på samme måte som samlere, offentlige tjenestefolk, soldater og byråkrater, aktive aktører med ambisjoner og makt. Den varierende makten eller kapitalen aktøren behersker vil de også i varierende grad realisere. I analysene i denne oppgaven er utgangspunktet at det finnes grader av aktørfrihet og strukturbestemthet, som er avhengig av aktørens styrke og konteksten det handles i.

2.5 Tilnærming til organisasjoner, handlingslogikk og endring

Myteperspektiv og kulturperspektiv er institusjonelle perspektiver på organisasjonen som er basert på en *logikk om det passende* (Christensen 2004:13). En kan se for seg aktører handler ut fra erfaringer om hva som har fungert godt i fortiden, eller hva som er rimelig og akseptabelt i det handlingsmiljøet organisasjonen fungerer innenfor. En slik mekanisme kan sammenlignes med det Giddens omtaler som *routinization*: "The habitual, taken-for-granted character of the vast bulk of the activities of day-to-day social life; the prevalence of familiar styles and forms of conduct, both supporting and supported by a sense of ontological security" (Giddens 1984:376). Ved å trekke inn dette begrepet mener jeg ikke å si at omgangen med bereiste gjenstander er rutine for aktørene. Bereiste gjenstander hører antagelig ikke til det daglige i de fleste organisasjoner. Derimot er begrepet relevant for analysen av *endring*, og i forhold til maktdialektikken jeg tidligere har vært inne på. Hvordan forholdet mellom aktører fungerer både innad i en organisasjon og mellom felt og organisasjoner, har betydning for hvordan bereiste gjenstander takles. Christensens begreper er nyttige i analysen her nettopp fordi de konkret dreier seg om forhold på arbeidsplassen. Christensen skiller mellom de to perspektivene ved at et kulturperspektiv vil fokusere på interne verdier og normer i organisasjonen, altså en forestilling om institusjonaliserte organisasjoner, mens et myteperspektiv fokuseres på de verdiene og normene som finnes i organisasjonens omgivelser, altså en forestilling om institusjonaliserte omgivelser (Christensen 2004:14). I den analysen jeg gjør på bakgrunn av informasjon fra informantene, mener jeg disse perspektivene på organisasjoner kan være gode å tenke med. Et skarpt skille mellom forestillingen om institusjonaliserte organisasjoner (kulturperspektiv) og institusjonaliserte omgivelser (myteperspektiv) blir imidlertid kunstig. Mitt utgangspunkt er at disse til en viss grad vil speile hverandre. Organisasjonen fungerer ikke i et kulturelt norm-vakuum. En museumsorganisasjon for eksempel, eller et museumsfelt, fungerer ikke uavhengig av andre felt og organisasjoner. Det vil påvirkes av forhold utenfor feltet selv. På samme måte vil feltene utenfor museumsfeltet, samfunnet utenfor museumsorganisasjonen, i spørsmål som handler om museum og normer og oppfatning knyttet til dette feltet, ikke være fullstendig løsrivet. Museumsfeltet har en del definisjonsmakt gjennom den kompetansen de representerer, eller den kapital de per definisjon har på det som dreier seg om museumsfaget. Analysen av håndteringen av

bereiste gjenstander i Norge er gjort på bakgrunn av intervjuer og annet datamateriale og med utgangspunkt i de teoretiske perspektivene som er skissert ovenfor.

3 Metode

3.1 Kvalitativ tilnærming

I *Handbook of Qualitative Research* definerer Norman Denzin og Yvonna Lincoln kvalitativ metode slik:

Qualitative research is multimethod in focus, involving an interpretive, naturalistic approach to its subject matter. This means that qualitative researchers study things in their natural settings, attempting to make sense of, or interpret, phenomena in terms of the meaning people bring to them. Qualitative research involves the studied use and collection of a variety of empirical materials – case study, personal experience, introspective, life story, intervisual texts – that describe routine and problematic moments and meanings in individuals' lives. (Denzin og Lincoln 1994:2)

Definisjonen beskriver det mangfold av tilnærminger som karakteriseres som kvalitative. I undersøkelsene har jeg valgt å bruke informasjon fra begrensede kategorier av ulike kilder jeg oppfatter som relevante for å belyse problemstillingen. Kildematerialet som studeres faller i hovedsak innen tre kategorier. Den første er lovverk, konvensjoner og retningslinjer, den andre er rapporter, uttalelser og avisartikler/andre medieoppslag som behandler tema som er relevant for problemstillingen. Den tredje kategorien som er lagt til grunn er kvalitative intervjuer gjennomført med 12 informanter som er i posisjoner som gjør dem til relevante kilder for undersøkelsene. Datamaterialet fra intervjuene analyseres, og drøftes opp mot informasjon fra de andre kildene. Schøyensaken er valgt som konkret case, eller eksempel, og er gjennomgående i undersøkelsen. *Schøyensaken* ses her som et fenomen som innbefatter samlingen i seg selv, samleren Schøyen, forskerne som er involvert og den offentlige debatten om eierskap, forskning og etikk. Bakgrunnen for å velge Schøyensaken som case, er at det er så mange sider ved denne saken som vedkommer problemstillingen i svært konkrete eksempler. Den første kategorien, lovverk, regelverk og konvensjoner presenteres i neste kapittel, og drøftes også med bakgrunn i informantenes anvendelse og forståelse av dem. Holdninger og praksis for håndtering av bereiste gjenstander belyses også med bakgrunn i norske og internasjonale rapporter, politiske uttalelser, samt debatter og artikkelmateriale i media. De metodiske valgene som er gjort gjør det mulig å sammenligne informasjon fra forskjellige skriftlige og muntlige kilder og vurdere denne informasjonen opp mot hverandre, og gjøre en helhetlig analyse av håndteringen av bereiste gjenstander i Norge.

3.2 Informantene

Valg av informanter er styrt ut fra ønsket om at forskjellige perspektiver og posisjoner skal være representert. Dette er løst ved at personer i ulike institusjoner og posisjoner er intervjuet. De

områdene jeg ønsket informanter fra er museums-, forsknings- og forvaltningsfelt, og militær-, politi- og tollmyndighet. Jeg har intervjuet tre personer tilknyttet Kulturhistorisk Museum, Universitetet i Oslo, en forsker med tilknytning til Schøyensamlingen, en representant for ABMu, fire representanter for tollvesenet, en representant for ØKOKRIM og to soldater tilknyttet Hæren. I forbindelse med gjennomgang og analyse av informasjonen fra de enkelte intervjuene, går jeg grundigere igjennom hvilken relevans disse informantene og institusjonen de er tilknyttet har for undersøkelsen av problemstillingen. De fleste informantene kontaktet jeg direkte selv. Når det gjelder Tollvesenet, ØKOKRIM og ABM-utvikling, så var min henvendelse generell, jeg tok kontakt med organisasjonen og ble etter hvert henvist til den enkelte informant.

Utvalget av informanter er ikke bare styrt av de ønskene som er beskrevet over. Tilgjengelighet har også vært med på å styre utvalget. Av de jeg har tatt kontakt med er det én organisasjon (Kultur- og Kirkedepartementet) og én enkeltperson (forsker tilknyttet Schøyensamlingen) som ikke har ønsket å delta. Når det gjelder denne siste, så er det at denne personen ikke ønsket å delta, kompensert ved at en annen forsker tilknyttet samlingen sa seg villig til å delta. Når det gjelder KKD, så er konsekvensen av avslaget fra dem at jeg ikke får med aktørperspektiv fra innsiden av organisasjonen, men må basere analysen på offentlig tilgjengelige kilder. Jeg har likevel ikke grunn til å tro at disse to avslagene har alvorlige konsekvenser for analysens relevans eller gyldighet i forhold til å besvare problemstillingen.

3.3 Å bruke intervjuer

Ettersom lovverket i mange tilfeller ikke er av en slik art at det kan brukes som verktøy eller veiledning i håndteringen av de bereiste gjenstandene, har den enkelte aktør (forsker, byråkrat, toll og så videre) i utgangspunktet bare løsere retningslinjer og anbefalinger å støtte seg til. Den enkeltes kunnskap om gjenstandene og personlige vurderinger styrer hvordan bereiste gjenstander håndteres. Informasjonen jeg ønsker fra informantene er kompleks og dermed praktisk vanskelig og krevende å få gjennom kvantitativ spørreundersøkelse. Dette er bakgrunnen for hvorfor jeg vil bruke kvalitative intervjuer. En innvending mot å basere så mye av analysen på intervjuer er at mye henger på den enkelte informant. De enkelte intervjuene er selvsagt ikke representative for oppfatningen til alle som er tilknyttet den aktuelle organisasjonen. Likevel gir slike intervjuer meg mulighet til å gå i dybden i undersøkelsen av hvordan bereiste gjenstander håndteres og hvilke etiske vurderinger som ligger bak, noe jeg ikke ville fått samme mulighet til uten ved hjelp av intervjuene. Steinar Kvale argumenterer slik for bruk av intervju som vitenskapelig metode: "[I]ntervjuformens styrke [er] at den fanger opp variasjonen i intervjupersonenes oppfatninger om

et tema og dermed gir et bilde av en mangfoldig og kontroversiell verden,”(Kvale 1997:23). Den subjektive kvaliteten ved slike intervjuer er altså det som gir muligheten for nyanser og dybde. De tema jeg tar opp med informantene er komplekse, og jeg har valgt å gjengi relativt lange sekvenser av intervjuene, som viser hvordan de reflekterer og argumenterer.

Hovedformålet med intervjuene er å få forholdene rundt bereiste gjenstander i Norge belyst fra faglige og forvaltningsmessige vinkler, og sentrale, overordnede spørsmål jeg ønsket informantenes synspunkter og kommentarer til er formulert i en intervjuguide som er lagt ved avhandlingen (vedlegg 1). Intervjuguiden er ikke fulgt slavisk, ikke alle informantene har fått alle spørsmålene, og oppfølgingsspørsmål har variert. Informantene utgjør ikke en homogen gruppe, de har svært ulik ekspertise, erfaringer og posisjoner. I en slik situasjon vil spørsmålene i et fastlagt intervjukjema ha ulik betydning for forskjellige grupper, og svarene blir dermed vanskelig sammenlignbare (Kane 1985:62) Et på forhånd fastlagt intervju og spørsmålsopplegg gir dermed vanskelig sammenlignbare resultater. Målet har ikke vært at alle svarer på det samme, men at alle forteller noe om hvordan de opplever situasjoner.

3.3.1 Teknisk gjennomføring

Syv informanter er intervjuet med båndopptaker. Fire av disse informantene deltok sammen i et gruppeintervju. I tilfellene hvor det ble brukt båndopptaker ble intervjuene transkribert, og det er den transkriberte teksten sammen med notater fra intervjuet som ligger til grunn for analysen. Fem intervjuer ble gjennomført uten båndopptaker hvorav ett tok form som e-postkorrespondanse etter informantens eget ønske, to ble gjort over telefon, og to ble gjennomført som ordinære intervjuer, men uten båndopptaker. Mine intervjunotater og spørsmål ble i disse tilfellene sendt til informantene for godkjenning og redigering. I disse tilfellene er det intervjunotatene, med informantenes tilføyelser og redigeringer, som ligger til grunn for analysen. Det er altså store forskjeller på måten informasjon fra informantene er samlet inn. Det er verdt å påpeke at når det gjelder de samtalene som er tatt opp på bånd, så har informantene i disse tilfellene hatt mindre mulighet til å redigere sine egne utsagn enn det de andre har hatt. Bruken av intervjuer her er lagt opp etter prinsippet om *informert samtykke*:

Informert samtykke innebærer at intervjupersonene informeres om undersøkelsens overordnede mål, om hovedtrekkene i prosjektplanen, og om mulige fordeler og ulemper med å delta i forskningsprosjektet. Informert samtykke betyr også at forskeren får intervjupersonen til å delta på frivillig basis, og opplyser om at personen kan trekke seg når som helst. Dette er viktig for å forhindre utilbørlig påvirkning og tvang. (Kvale 1997:67)

Et slikt prinsipp er sentralt for å sikre at de etiske forpliktelsene forskere har ved bruk av kvalitative intervjuer er fulgt opp. Opplysninger om hva intervjuene brukes til, tema for denne avhandlingen, at informantene selv velger hvilke spørsmål de vil svare på, at de har mulighet til å trekke sitt intervjubidrag, og i de tilfellene det ble brukt båndopptager, at denne kunne slås av på et hvilket som helst tidspunkt i intervjuet dersom informanten ønsket det, ble gjennomgått før gjennomføringen av hvert intervju. En informant ba om at båndopptageren ble slått av i en periode på mellom fem og ti minutter, da vi snakket om tema vedkommende ikke ønsket å bli sitert på. De kildene som ikke er del av intervjumaterialet er i stor grad preget av at de er elektroniske. Det gjelder både medieoppslag som brukes som referanse for eksempel i forbindelse med Schøyensaken, det gjelder lovverk og konvensjoner, hvor jeg har gjort bruk av de elektroniske kildene, og det gjelder ikke minst den digitaliserte delen av Schøyensamlingen på Nasjonalbibliotekets hjemmesider.¹⁷ Dette er en elektronisk gjenstandskatalog, og nettopp det at den er en elektronisk base og ikke en fysisk gjenstandssamling under Nasjonalbiblioteket, er noe biblioteket selv har holdt opp som sentralt i etikkdebatten, og som jeg kommer inn på senere i denne avhandlingen. Den globaliserte handelen med kulturminner, som ved hjelp av internett minker avstanden mellom plyndrere og potensielle kjøpere (Scholte 2005), må studeres der en har mulighet til å se den, og på internett er den svært synlig. Ebay¹⁸ og elektroniske auksjonskataloger¹⁹ som presenterer bereiste gjenstander for salg, har vært en viktig kilde til bakgrunnsinformasjon i analysen av hvordan handelen med bereiste gjenstander arter seg på et globalisert marked.

3.3.2 Refleksjoner over min egen rolle

Som i all vitenskap er forskerens rolle også i en kvalitativ analyse avgjørende for hvilke tema som blir vektlagt og hvordan materialet tolkes. ”Enhver beretning er en reproduksjon eller rekonstruksjon av en hending, ikke en direkte del av den” (Dahl 1988:62). Det avgjørende for analysens gehalt og min ”kontrakt” med informantene er at jeg er selvrefleksiv og bevisst på de grepene og sorteringene jeg gjør, og konsekvensene av disse. Mine analyser av informasjonen i datamaterialet baserer seg på min fortolkning av informantenes egne fortolkninger av sine opplevelser. Det er informantenes oppfatning og fortolkning av situasjoner og fortellinger om

¹⁷ <http://www.nb.no/baser/schoyen/intro.html>

¹⁸ <http://www.ebay.com>. Forslag til søk: ”Antiques” og ”Angkor + stone”.

¹⁹ Se for eksempel Xanthos Auctions, som i sin elektroniske katalog tilbyr både ”afghansk ghandara-kunst fra 2000 f.Kr” og ”babylonske kileskrifttavler, ca 200 år f.Kr”: Url:

<http://www.xanthos.com.au/order/itemList.asp?v=3&vOrder=#>

episoder de mener er viktige som kommer frem i intervjuet. Deretter er det mine vurderinger som styrer hvordan denne informasjonen vektlegges og formidles i oppgaven. Mine fortolkninger innebærer dermed en *dobbel hermeneutikk* (Giddens 1976). Informantene er valgt ut på bakgrunn av sin profesjonelle rolle, og enkelte var mer ”i rollen” enn andre. Mens en del var personlige i forhold til holdningsutsagn, var andre mer forsiktig med å formidle holdninger de kanskje oppfatter som private og uvedkommende for deres profesjonelle rolle. Dette var likevel mindre problematisk enn jeg på forhånd fryktet. Spørsmålsstillingen ble gjort slik at det er informantens egne erfaringer og refleksjoner det spørres etter: ”hvordan opplever du...?”, og i tilfeller hvor de kommer med informasjon på vegne av arbeidsplassen: ”samarbeider dere med andre fagmiljø om ...?”. I begge tilfeller er det likevel informantens fortolkning, både av sine egne erfaringer og av institusjonens samarbeid med andre som kommer frem.

Det vil alltid være en mulighet for at informantene tilpasser den informasjonen de gir etter intervjuemaets karakter. Rollen som intervjuer innebærer at man i intervjusituasjonen legger de fleste premissene for tema, hvilke begreper som brukes, og til en viss grad retningen på det enkelte intervju (Kvale 1997; Thagaard 2002). Tove Thagaard argumenterer for at informasjonen fra informanten imidlertid må sees som gjenfortelling av informantens opplevelser (Thagaard 2002:42). Jeg har heller ingen grunn til å tro at informantene ikke har ønsket å gi meg så presise svar som mulig på mine spørsmål slik at jeg kunne få et best mulig innblikk i hvordan de opplever de tema jeg har tatt opp med dem.

Som jeg har gjort rede for, så anså jeg det ikke som hensiktsmessig å legge opp intervjuene etter en fastlagt timeplan og intervjueskjema. En del av intervjuene tok uventete retninger, noe som bidro til å gi mer eller annen informasjon enn ventet. Informantene kan regnes som eksperter innen sitt felt, og kunne bidra med synsvinkler og informasjon jeg i utgangspunktet ikke hadde kommet på å spørre etter. Informantene tilpasset seg de begrepene jeg brukte, og brukte de samme selv. Meningsinnholdet i disse begrepene kan variere noe fra person til person, siden intervjusituasjonen ikke hadde rom for at absolutt alle begreper gjennomgår en avklaring for felles forståelse. Et par av begrepene var det likevel viktig å få klarhet i. Det gjelder blant annet hvilke forhold som kjennetegner de aktuelle kulturgjenstandene. Siden ”bereiste gjenstander” er mitt selvopfunne begrep, og er sentralt i oppgaven, ble det viktig å gi en avklaring av hva jeg legger i det allerede i starten av samtalene. Dette er gjort for at informantene og jeg skulle ha en felles forståelse av hvilke gjenstander vi snakket om.

I løpet av intervjuer med 12 informanter har det kommet fram en masse informasjon som jeg ikke har plass til å behandle i denne oppgaven. I tillegg er det en del av informasjonen fra informantene jeg ikke har brukt ettersom den er personidentifiserbar. Jeg håper likevel jeg har klart å ivareta de mangfoldige synspunktene og holdningene informantene har gitt uttrykk for, slik at disse er representert på en riktig måte i oppgaven.

3.3.3 NSD

Prosjektet og behandlingen av personopplysninger er godkjent av Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste. Avhandlingen har prosjektnummer 13640.

Godkjenningen fra NSD forutsetter at informanten beskyttes på best mulig måte. For å ivareta hensynet til informantene og NSDs godkjenning, er alle informantene anonymisert og gitt fiktive navn når de siteres. Ikke alle har bedt om det, men jeg vurderer anonymisering som den enkleste måten å ivareta kravene fra NSD. Jeg har også utelatt opplysninger om nøyaktig stillingsbeskrivelse for informantene i de tilfellene slik beskrivelse er identifiserbar. Sitater som ikke er hentet fra intervjumateriale, men fra kjente kilder, for eksempel media, offentlige rapporter og uttalelser, er ikke anonymisert.

4 Kilder til analyse: lovverk og bereiste gjenstander

4.1 Lovverk og regelverk

Lovverket som skal regulere behandlingen av utenlandske kulturgjenstander i Norge er komplekst og ikke enhetlig. Det finnes per i dag ikke en samlet forskrift for slik håndtering. *Lov om Kulturminner* (Kulturminneloven)²⁰ skal beskytte hjemlig kulturarv mot blant annet ulovlig eksport, men har per i dag ingen anvendelse for tilsvarende import til Norge fra andre land. Det finnes imidlertid et omfattende materiale av internasjonalt lovverk, konvensjoner og anbefalinger som gjelder handel med kulturgjenstander og behandling av kulturarv i krigssituasjoner. Tabell 1 og 2 viser en oversikt over en del slike sentrale internasjonale avtaler som spesielt omfatter kulturarv.

²⁰ *Lov om Kulturminner* av 6.juni 1978 nr. 50, Miljøvernepartementet. Url: <http://www.lovdato.no/all/nl-19780609-050.html>

Tabell 1. Internasjonale konvensjoner som er rettslig bindene ved ratifisering

Internasjonale konvensjoner	Beskrivelse	N. ratifisering
UNESCO 1954 (Haag-konvensjonen)	Konvensjon om vern av kulturminner i tilfelle krig.	Ratifisert i 1958
1. Tilleggsprotokoll av 1954	Tilleggsprotokoll til Haag-konvensjonen 1954, om beskyttelse av kulturarv i væpnede konflikter.	Ratifisert i 1961
2. Tilleggsprotokoll av 1999	Tilleggsprotokoll til Haag-konvensjonen 1954. Skal komme til anvendelse i væpnet konflikt som ikke er av internasjonal karakter. Forsterker også vernet av kulturarv i væpnet konflikt.	Ikke ratifisert
UNESCO-1970	Konvensjon om tiltak for å forby og forhindre ulovlig import og eksport av kulturminner, og ulovlig overføring av eiendomsrett til kulturminner.	Ikke ratifisert
UNESCO-konvensjonen av 1972	Konvensjon om vern av verdens kultur- og naturarv.	Ratifisert i 1977
UNIDROIT 1995	Konvensjon om stjalne eller ulovlig utførte kulturminner (tilbakelevering).	Ratifisert i 2001

Kilde: Miljøstatus i Norge: Internasjonale avtaler

Url: <http://www.miljostatus.no/datasok/avtaler/avtaler.asp?>

Som vist i tabellen har ikke Norge ratifisert alle konvensjonene. Særlig UNESCO-konvensjonen av 1970 (heretter kalt UNESCO-1970) om tiltak for å forby og forhindre ulovlig import og eksport av kulturminner, og ulovlig overføring av eiendomsrett til kulturminner, er sentral i denne oppgaven. UNESCO-1970 mangler norsk ratifisering, men skal være under ratifiseringsprosess.

Unidroitavtalen fra 1995 om stjalne eller ulovlig utførte kulturminner dreier seg om tilbakelevering av slike til opprinnelseslandet. Denne kunne vært anvendt på gjenstander som urettmessig har havnet i Norge, men norske myndigheter har lagt seg på en praksis der slik tilbakelevering kun kan skje dersom gjenstandene etterspørres av myndighetene i opprinnelseslandet, og avtalen har ikke tilbakevirkende kraft.

Tabell 2. Eksempler på retningsgivende avtaler og erklæringer

Erklæringer og retningslinjer:	Laget av:	År:
Code of Ethics for Museums	ICOM	2001/2004
Code of Practice	European Association of Archaeologists (EAA)	1997
Editorial Policy, American Journal of Archaeology	AIA	2005
Recommendation on the Means of Prohibiting and Preventing the illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property	UNESCO	1964

Retningslinjer for praksis som er vist i tabell 2 ovenfor er intensjonsavtaler. Brudd medfører ikke rettslige sanksjoner, dette er kun anbefalinger. FNs Sikkerhetsråd har vedtatt en rekke resolusjoner som omhandler forhold i Irak og mellom Irak og medlemslandene i FN. FN-resolusjon 1483, av 22. mai 2003 om Irak opphevet tidligere relevante resolusjoner. Resolusjonen er innarbeidet i norsk rett, og brudd på den vurderes å ha en strafferamme på 3 år i Norge²¹. Punkt 7 i resolusjonen omhandler håndtering av kulturminner:

7. Decides that all Member States shall take appropriate steps to facilitate the safe return to Iraqi institutions, of Iraqi cultural property and other items of archaeological, historical, cultural, rare scientific, and religious importance illegally removed from the Iraq National Museum, the National Library, and other locations in Iraq since the adoption of resolution 661 (1990) of 2 August 1990, including by establishing a prohibition on trade in or transfer of such items and items with respect to which reasonable suspicion exists that they have been illegally removed. (Global Policy Forum 2003)

Slik den er regulert i norsk lovverk lyder forskriften (heretter kalt Irak-forskriften):

Forskrift om gjennomføring av De Forente Nasjoners Sikkerhetsråds resolusjoner om sanksjoner mot Irak.

§ 3.

All handel med eller utførsel eller innførsel av irakiske kulturgjenstander som er eller med rimelig grunn kan antas å være ulovlig fjernet fra Irak etter 6. august 1990, er forbudt. Forbudet omfatter enhver gjenstand av arkeologisk, historisk, kulturell, vitenskapelig eller religiøs betydning.

²¹ ØKOKRIM uttaler dette i oppslaget "FNs resolusjon om sanksjoner mot Irak". NRK Brennpunkt 14. september 2004.

Url: <http://www.nrk.no/programmer/tv/brennpunkt/4081733.html>

Forbudet i første ledd gjelder ikke ved tilbakeføring av gjenstander til de relevante irakiske institusjoner.²²

I tillegg kommer at Irak i 1968 ratifiserte Haag konvensjonen fra 1954, og allerede i 1973 ratifiserte Irak også UNESCO-1970. Dermed er alle kulturgjenstander fra Irak definisjonsmessig beskyttet av internasjonal lov. Afghanistan har ikke ratifisert noen av de to konvensjonene, men aksepterte i 2005 UNESCO-1970, og er i en prosess for fullt ut å ratifisere denne konvensjonen.

Sammenlagt gir forholdene beskrevet over denne situasjonen:

- Kulturgjenstander som er tatt ut fra Irak etter 1973 i strid med reguleringene i UN-1970, er å regne som ulovlige i alle land med ratifisering av tilsvarende konvensjon.
- Kulturgjenstander som er tatt ut fra Irak etter 1990 er ulovlig å ta inn i Norge. Forsettelig eller uaktsomt brudd på denne forskriften har en strafferamme på 3 års fengsel.
- Kulturgjenstander eksportert fra hvilket som helst land i strid med landets egne lover, og som blir oppdaget *forsøkt innført* til Norge, skal meldes Interpol.
- Ingen sanksjoner er knyttet til: kulturgjenstander eksportert fra hvilket som helst land (med unntak av Irak), i strid med landets egne lover, og som *befinner seg i Norge*. Manglende norsk ratifisering av UNESCO-1970 går igjen som begrunnelsen for denne inkonsistente situasjonen.

I denne undersøkelsen vil særlig forholdene rundt ratifisering og implementering av UNESCO-1970 i norsk lovverk, og norsk håndtering av Irak-forskriften være sentralt. Praktisk anvendelse og vurdering av lovverket er derfor et gjennomgående tema i det kvalitative intervjumaterialet.

4.2 Schøyensamlingen og de manglende eierhistoriene

Martin Schøyens manuskriptsamling er en av verdens største og mest varierte, og samlingen inneholder i følge hjemmesiden ca 13 500 gjenstander.²³ Deler av samlingen er digitalisert og gjort tilgjengelig gjennom NB sine hjemmesider. Martin Schøyen har selv redaktøransvar for den digitaliserte delen av Schøyensamlingen på Nasjonalbibliotekets hjemmeside (heretter kalt *Schøyenbaser*). Hvor mange ganger Schøyenbaser er blitt redigert siden samlingen ble publisert på nett, er usikkert. Det påfallende er at en del opplysninger er blitt fjernet fra gjenstander som blant annet NRK har stilt kritiske spørsmål om. Dette gjelder blant annet

²² Fastsatt av Utenriksdepartementet den 25. mai 2003 med hjemmel i forskrift om gjennomføring av De Forente Nasjoners Sikkerhetsråd res. Nr. 661 av 6 .august 1990 paragraf 5.

²³ <http://www.nb.no/baser/schoyen/intro.html>

eierhistorier for deler av materialet i samlingen som trolig stammer fra Irak.²⁴ Når det gjelder incantation bowls/demon traps eller såkalte ”magiske boller”, så finnes det fortsatt eksempler på slike i Schøyenbaser, men uten noen som helst redegjørelse for eierhistorie.²⁵

4.2.1 De buddhistiske dødehavsrollene, Afghansk kulturarv i Schøyensamlingen

Buddhistisk materiale fra Afghanistan, og særlig fra det fortidige Gandhara (i det østlige Afghanistan og det nordvestlige Pakistan) var populært blant samlere i kolonitiden, men handel med slike ble siden begrenset gjennom lovgivning og konvensjoner (Ali et al. 2001). Imidlertid har handelen med såkalt Gandhara-kunst tatt seg kraftig opp siden begynnelsen av 1990-tallet, og dette har resultert i omfattende plyndring både i Afghanistan og Pakistan (ibid). Det buddhistiske materialet i Schøyensamlingen var i følge Schøyen selv blitt reddet fra Talibans ødeleggelse, og ble kalt *de buddhistiske dødehavsrollene*.²⁶ I 2004 kom det frem at noen av skriftene i samlingen var blitt stjålet fra Nasjonalmuseet i Kabul, og at dette var blitt fortiet av forskere på materialet og Schøyen selv siden 1998.²⁷ I tillegg ble det påpekt at skriftene var smuglet ut av Afghanistan tre år før Taliban kom til makten.²⁸ Tre dager etter dette forteller Schøyen til Aftenposten at han nå akter å levere tilbake de aktuelle skriftene til Nasjonalmuseet i Kabul, men at han av sikkerhetsmessige grunner ikke hadde villet gjøre dette tidligere.²⁹ I samme oppslag sier Schøyen:

Jeg samler kun manuskripter som kommer fra dokumenterbare eldre samlinger, med redningsaksjonen av de buddhistiske manuskriptene fra Afghanistan som eneste unntak. Schøyen-samlingen er primært en samling av håndskrifter, ikke av kunst eller arkeologiske gjenstander. Med unntak av Afghanistan-manuskriptene er det intet irregulært eller kontroversielt i samlingen. Alt befinner seg lovlig i Norge eller England (ibid).

I november 2006 er det fortsatt blant annet afghanske og pakistanske gjenstander i Schøyenbaser som mangler opplysninger om eierhistorie, på tross av at Schøyen og Nasjonalbiblioteket hevder at han kan dokumentere dette³⁰. Med unntak av de afghanske manuskriptene skal det altså, i følge

²⁴ Hovland, Anne & Leif Anker ”Schøyensamlingen: Takelagt eierhistorie” Memento nr. 5, 2004

²⁵ http://www.nb.no/baser/schoyen/4/4.4/46.html#1911_2

²⁶ Se blant annet Christiansen, Baste ”Buddha-skrifter til Norge”. TV2 11. november 2001. Url: <http://pub.tv2.no/TV2/nyhetene/innenriks/article14082.ece>

²⁷ Se blant annet Flyum, Ola ”Stjålne skrifter fra Kabulmuseet funnet i Schøyensamlingen”. NRK 7. september 2004. Url: <http://www.nrk.no/programmer/tv/brennpunkt/4062079.html>

²⁸ ”Skriftsamleren” NRK Brennpunkt 2004

²⁹ Andreassen, Torleif ”Kun opptatt av å bevare verdensarven”. Aftenposten 10. september 2004. Url: http://www.aftenposten.no/kul_und/article867015.ece

³⁰ Hovland, Anne ”Hvor har han det fra?” Museumsnytt nr. 5, 2006

Schøyen, ikke finnes annet kontroversielt materiale i samlingen. Resten av samlingen befinner seg i følge ham lovlig i Norge og England. I fortsettelsen vil jeg forsøke å vise hvorfor jeg mener at denne påstanden er feil.

4.2.2 Irakiske bereiste gjenstander i Schøyensamlingen?

I dette eksempelet fra Schøyenbaser, MS 1911/2³¹ (incantation bowl/demon trap): *MS in Mandaic on clay, Iran/Mesopotamia/Syria/Jordan, 5th-7th c.* er det interessant å se på opplysningene om opprinnelse (opplysninger om proveniens utover dette er fraværende i alle eksemplene som blir vist her). Dersom opprinnelsen til denne gjenstanden er innenfor området som strekker seg fra Syria og Jordan i vest til Iran i øst, er det påfallende at Irak, som ligger mellom dem, er utelatt som mulig opprinnelse, og erstattet med den vagere historiske betegnelsen *Mesopotamia*. Mesopotamia dekket dagens Irak og strakk seg også inn i dagens Syria (se kart, vedlegg 3). Betegnelsen Mesopotamia brukes om regionen mellom elvene Eufrat og Tigris, og er beskrevet slik i *Britannica Concise Encyclopedia*: "The region's location and fertility gave rise to settlements from c. 10,000 BC, and it became the cradle of some of the world's earliest civilizations and the birthplace of writing."³² Jeg vil anta at det er lettere for de fleste å geografisk plassere Mesopotamia, enn for eksempel *Akkad* eller *Sumer*. De siste er også stedsnavn som går igjen i opplysninger om opprinnelse til en del gjenstander i Schøyenbaser, og som lå innenfor dagens Irak. I det hele tatt nevnes ikke Irak, så vidt jeg har kunnet se, som mulig opprinnelse til gjenstander i Schøyenbaser. Dette er påfallende fordi andre moderne statsnavn og land stadig henvises til, for eksempel Syria og Iran. Det finnes flere eksempler i Schøyenbaser der det virker som en bevisst har unngått å fortelle at gjenstander stammer fra områder som i dag faller innenfor Irak. Utenom eksemplene med de magiske krukkene (incantation bowls) som ble trukket fram i NRK Brennpunkts *Skriftsamleren*, vil jeg nevne en samling matematiske kileskrifttekster i leire og stein.³³ Opplysninger om opprinnelse blir oppgitt for eksempel slik for gjenstand nr. MS 3866: "*MS on clay, Babylonia, 19th c. BC*" (ibid) eller slik som for MS 3047: "*MS in Old Sumerian on clay, Sumer, 27th c. BC*" (ibid). Sumer lå i den sørlige delen av Mesopotamia, mellom Eufrat og Tigris. Området ble trolig først permanent befolket cirka 4500 f. Kr av en ikke-semittisk gruppe kalt Ubaid, og fra ca 3300 f. Kr. dominerte den semittisk gruppen som er kalt sumerere regionen (Microop 2004:15). Sumererne er blant annet kjent for å ha

³¹ Url: http://www.nb.no/baser/schoyen/4/4.4/46.html#1911_2

³² Url: <http://www.britannica.com/ebc/article-9371939>

³³ Url: <http://www.nb.no/baser/schoyen/5/5.11/index.html>

utviklet skrivekyndighet så tidlig som 3200 år f. Kr. (Braarvig 2006:ix). Sumer i sør og Akkad i nord var sentrale divisjoner i den mesopotamiske regionen før de ble en del av Babylonia i det 18. århundre f. Kr. (ibid). Det babylonske riket, med Babylon som den mest sentrale bystaten, strakte seg i cirka 562 f. Kr. helt til Middelhavet og langs Nilen i vest og sør, til Zagrosfjellene i dagens Iran i vest, og inn i dagens Tyrkia i nord. Imidlertid var det babylonske riket mindre omfangsrikt i begynnelsen av den gammelbabyloniske perioden (Old Babylonian Period) cirka 1994 f. Kr -1595 f. Kr.,³⁴ som er perioden MS 3866 stammer fra. På denne tiden strakk denne forgjengeren til det babylonske riket seg inn i dagens Syria og Iran, mens storparten dekket den nordlige og nord-østlige delen av dagens Irak. En må dermed anta at det er her MS 3866 stammer fra. Betegnelser som "Sumer", "Babylonia" og så videre, sier altså mer om hvilken historisk *periode* materialet stammer fra, enn det gir presise opplysninger om hvor det er funnet. Slike beskrivelser av gjenstanders opprinnelse, hvor en velger å bare bruke de historiske betegnelse på opprinnelsesområdet, gir en opplagt mulighet for geografisk forvirring, spesielt for alle som ikke har inngående kjennskap til disse komplekse oldtidsrikenes historie og utbredelse, eksempelvis norske tollere.

³⁴ Se skravert område på kart bak.

5 Analyse på bakgrunn av intervjuer

5.1 Norske soldater og utenlandsk kulturarv

Norge har bidratt med soldater til internasjonale styrker både i Afghanistan og Irak. I tillegg til disse offisielle bidragene, er et ukjent antall norske leiesoldater engasjert i private kontraktsoppdrag i utlandet. Flere norske firma leier ut personell til oppdrag blant annet i Irak.³⁵ Leiesoldater står i en spesiell juridisk situasjon, ettersom de ikke er underlagt lovverk som gjelder for norske militære styrker. Det er likevel gjort forsøk i Norge på å rettsforfølge sivile nordmenn som har operert som leiesoldater, for lovbrudd de har begått i Irak.³⁶ Oppgavens omfang gir ikke anledning til å gå nærmere inn på forholdene rundt norske leiesoldater. Fokuset her er på soldater som inngår i de offisielle norske styrkebidragene i Irak og Afghanistan. Røde Kors gjennomførte i 2004 en soldatundersøkelse der hensikten var: ”å avdekke i hvilken grad de utvalgte soldatgruppene får opplæring i krigens folkerett, samt hvilken kjennskap, kunnskap og holdninger de har til den” (Brun 2004:2).³⁷ 173 av de 240 personene som deltok i undersøkelsen var tilknyttet Telemark bataljon (ibid). Ett av resultatene fra undersøkelsen er spesielt relevant i forhold til denne oppgavens tema: av de spurte svarer 8 prosent at de kjenner til beskyttelsesmerket for kulturminner (Blue Shield³⁸). Av de som har tjenestegjort i Afghanistan og/eller Irak, er det 12 prosent som kjenner til merket. Selv om en på bakgrunn av resultatene fra denne undersøkelsen må kunne fastslå at kjennskapen til Blue Shield er lav blant soldatene, så er det viktig å påpeke at dette gjelder selve beskyttelsesmerket. Soldater som ikke kjenner selve merket kan likevel ha kjennskap til at kulturminner skal skånes også i krig.

5.1.1 Militære informanter

To militære informanter er intervjuet til oppgaven, begge tilknyttet Telemark bataljon.³⁹ Informantene har tjenestegjort gjennom norske styrker i Afghanistan og Irak. Ledelsen i Telemark

³⁵ Vikingshield Protection. Url: <http://www.vikingshield.net/>, Omega Group: <http://www.omegagroup.org>,

³⁶ NTB ”Norske leiesoldater på oppdrag i Venezuela og Kina”. Aftenposten 27. juli 2006. Url: <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article1400886.ece>

³⁷ Rapport utarbeidet for Norges Røde Kors av MMI Univero ved Inger Marie Brun juni 2004.

³⁸ Internasjonalt beskyttelsesmerke for kulturarv i krig og symbol for Haagkonvensjonen av 1954.

³⁹ Vervet, profesjonell bataljonstridsgruppe i Hæren.

bataljon, ved fungerende Bataljonsjef Major Jostein Borkhus,⁴⁰ har gitt en generell redegjørelse for bataljonens praksis og håndtering av de samme tema soldatene har fått spørsmål om, og informasjonen fra disse kildene er sammenlignet. Kontakt med soldatene (Trond og Fredrik⁴¹) har ikke vært formidlet gjennom Telemark bataljon, men privat. Dersom jeg hadde bedt Telemark Bataljon formidle kontakten mellom meg og soldatene, så ville dette skjedd gjennom soldatenes overordnede, og kunne kanskje bidratt til at de ble mindre frie i uttalelsene sine. Bataljonsjefen har svart på spørsmål via e-post, mens soldatene ble intervjuet over telefon, hvor samtalene ikke ble tatt opp på bånd. Svarene fra de to soldatene er dermed ikke referert som ordrette sitater, slik de skriftlige svarene fra bataljonens ledelse er. Spørsmålene dreide seg om hvilken opplæring og informasjon soldater som skal til utlandet får i forhold til kulturarven i området de skal til, lovverk og konvensjoner som beskytter kulturarv i krig og etikk og lovverk i forhold til å anskaffe seg, kjøpe og eksportere arkeologiske gjenstander. I tillegg ble følgende konkrete spørsmål gjennomgått:

Kjenner soldater til om det er ulovlig å grave ut, kjøpe eller på annen måte anskaffe seg arkeologiske kulturgjenstander?

Blir soldaters bagasje sjekket når de returnerer fra oppdrag i utlandet, og ser man i så fall også etter arkeologisk/antikvarisk materiale?

Kjenner soldater eller bataljonens ledelse til eksempler hvor norske militære ulovlig har tatt med seg arkeologisk materiale i forbindelse med oppdrag i utlandet?

5.1.2 Opplæring om kulturarv

Om opplæring i forhold til kulturarv i aktuelt stridsområde skriver ledelsen ved bataljonen at:

”Kulturkjennskap er en viktig del av undervisningen og treningen i forkant av en deployering. Dette gjennomføres både med interne kapasiteter/kompetanse, samt kompetanse utenfra (Forsvaret forøvrig).”⁴²

Både Trond og Fredrik bekrefter at de har fått opplæring og informasjon om historie og kultur i områdene de ble sendt til, men mener at dette bare i svært liten grad dreide seg om fysiske kulturminner. Trond kunne ikke huske at fysiske kulturminner overhodet ble nevnt i forkant av at han reiste til Irak. Begge soldatene hadde imidlertid fått pekt ut historiske monumenter og bygg de

⁴⁰ Brevet fra ledelsen er en offisiell redegjørelse for bataljonens praksis. Bataljonsjefen som har skrevet brevet er ikke intervjuet som informant til oppgaven, og er dermed ikke anonymisert. Dette er han inneforstått med, og har godkjent at jeg refererer brevet her.

⁴¹ Alle informantene til denne avhandlingen er gitt fiktive navn.

⁴² Fungerende bataljonsjef Major Svein Borkhus i e-post 6. april 2006.

oppfattet som fredet, som det ikke var lov til å skyte på eller fra. Av de to hadde bare Fredrik kjennskap til beskyttelsesmerket Blue Shield. Han hadde også vært med på utflukter til oldtidsbyene Ur og Babylon da han tjenestegjorde i Irak. Turene var blitt guidet av feltpresten, og var ikke obligatoriske, kun for interesserte.

5.1.3 Opplæring om lovverk og etikk i forhold til å anskaffe seg gjenstander

I tillegg til problemstillinger rundt soldaters kunnskap om kulturarv i et aktuelt krigsområde, er det også interessant å undersøke hvilket forhold soldater har til arkeologisk kulturarv i form av gjenstander. I brevet fra ledelsen skriver Major Borkhus videre at:

Vi går i den forbindelse også selvsagt i gjennom og utdanner på de regler som gjelder for ivaretagelse av kulturarv i det aktuelle området. Dette gjelder også etiske spørsmål knyttet til kjøp, anskaffelse og eksport av arkeologiske gjenstander. Telemark bataljon har en meget klar oppfatning og forståelse av hvilke regler som gjelder, og dette er fra vår side ikke ansett å være et problem.

Når det gjelder forståelse for hvilket regelverk som gjelder, så er det ledelsen sier her i noen grad i overensstemmelse med det soldatene selv sier i intervju. Selv om soldatene har lite kjennskap til lovverk, forholder de seg til dette gjennom føringer. Føringer er militærrets egen oversettelse og forenkling av aktuelt lovverk, som soldater retter seg etter. Bestemmelsen om å ikke skyte på utpekte bygninger og monumenter er for eksempel nedfelt i Haag konvensjonen av 1954 om beskyttelse av kulturminner i krig, som jeg har omtalt under punkt 4.1. Soldatene forholder seg også til føringer som gjelder anskaffelse, kjøp og eksport av gjenstander. Dette gjelder ifølge soldatene narkotika, våpen, spesielle legemidler, porno og saker som kan defineres som krigsbytte. Imidlertid var begge usikre på om dette gjelder arkeologiske saker. I Bokmålsordboka defineres krigsbytte som "gods som er erobret i krig" (Bokmålsordboka 2005). Krigssituasjoner i fortiden tillot seierherrene å plyndre med seg det de ønsket av skatter og trofeer (Jote 1994:25). Å definere arkeologiske gjenstander inn under krigsbyttebegrepet er ikke vanlig i moderne krigføring.⁴³ Begge soldatene mener at krigsbytte først og fremst er militært utstyr og gjenstander som har tilhørt fienden, for eksempel uniform og hjelm. Fredrik mener at det er ulovlig å ta med seg arkeologiske saker hjem, fordi disse antagelig vil være et slags krigsbytte. Trond er usikker på dette. Begge mener at det helt klart er både ulovlig og uetisk dersom man selv graver ut og plukker med seg

⁴³ Behandlingen av kulturminner i krig gikk igjennom store forandringer i forbindelse med Napoleonskrigene [1804-1815](Simpson 2002:200), det samme gjaldt den datil rådende praksisen med å stille krigsbyttegjenstandene ut til allment skue (Boylan 2002:45).

arkeologiske saker. På spørsmål om de mener det samme om arkeologiske saker som blir kjøpt, for eksempel på et marked, er begge usikre. For Fredrik sin del så bunner denne usikkerheten i at han ikke har forutsetning for å vite hva som er virkelig gamle saker og hva som er kopier. Ettersom han ikke er spesielt interessert i gamle saker, har han heller ikke vurdert det som en problemstilling. Begge to har opplevd å bli tilbudt ”gamle saker”, men ikke kjøpt. De kjenner heller ikke til konkrete tilfeller der andre soldater har anskaffet seg arkeologiske gjenstander, men Trond ”antar at det skjer” (Trond i intervju). I Afghanistan mener begge at soldater kan få tak i hva som helst. Forholdet mellom soldater og lokale kjøpmenn er tett, og kjøpmennene skaffer det soldatene spør etter.

5.1.4 Bagasjesjekk

Om bagasjesjekk skriver ledelsen ved bataljonen at:

Vi har selvsagt kontrollrutiner som ivaretar og sjekker alt personell på veg inn/ut av et krigsteater/misjonsområde, og det treffes sanksjonære tiltak der evt lovbrudd avdekkes. Jeg er personlig ikke kjent med at dette har forekommet for noen av våre soldater, men kan selvsagt ikke avskrive at så har skjedd for andre som tjenestegjør i utlandet.

Før utreise var begge soldatene klar over at bagasjen deres ville bli sjekket ved hjemreise. Ved hver hjemreise har begge soldater fått bagasjen undersøkt av tollvesen og militærpoliti. På spørsmål om hva som er ulovlig å ha i bagasjen svarer begge soldatene de tidligere nevnte; narkotika, våpen, legemidler, porno og krigsbytte. Begge forklarer at dersom soldater blir tatt med slike ting, risikerer de å ikke få reise ut igjen. Ingen av de to nevnte andre sanksjoner. Trond mener at det ikke er uvanlig at soldater tar med seg mer enn de har lov til på hjemreise etter siste oppdrag.

5.1.5 Norsk soldat med bereiste saker fra Afghanistan

Bagasjesjekk skal i utgangspunktet gjelde for alt militært personell, uansett hvilken militæravdeling de tjenestegjør under. Likevel er det noen saker som slipper gjennom militærpolitiets og tollvesenets kontroll av soldaters bagasje. I 2005 ble ansatte ved Myntkabinettet ved Kulturhistorisk Museum i Oslo kontaktet av en norsk soldat som hadde tjenestegjort i Afghanistan. Han ønsket hjelp til å få vurdert to arkeologiske gjenstander han hadde funnet i Afghanistan og tatt med seg hjem til Norge. Gjenstandene ble fotografert,⁴⁴ men ”eieren” ble forklart at museet ikke har anledning til å gi vurdering av gjenstander som er kommet til landet ulovlig.⁴⁵ Ettersom soldaten

⁴⁴ Se vedlegg nr. 2.

⁴⁵ Håkon Ingvaldsen. Samtale i mai 2006.

valgte å oppsøke et museum for å få klassifisert gjenstandene synes det rimelig å anta at han har handlet i god tro, altså at han ikke var klar over at det er ulovlig å bringe med seg slike gjenstander hjem. Jeg velger å vise bildene her som en konkret illustrasjon på forholdet mellom norske soldater og utenlandsk kulturarv.⁴⁶

5.1.6 Oppsummerende betraktninger: mangelfull kulturarvkunnskap hos norske soldater?

Avslutningsvis i brevet fra ledelsen ved bataljonen skriver major Borkhus:

”Det er iht til våre regler og direktiver, samt i forhold til alle lover/direktiver som regulerer dette området, helt klart for vårt personell hva som gjelder i det aktuelle området.” Det er godt mulig at dette stemmer på de fleste områder. Ut fra opplysningene de to soldatene ga i intervjuene, og på bakgrunn av saken med den norske soldaten med de afghanske gjenstandene, antar jeg likevel at når det gjelder spørsmål om hvordan man forholder seg til anskaffelse og eksport av arkeologisk gjenstander i krigsområder, så er det uklart for en del soldater hvilke regler som gjelder.

⁴⁶ Ettersom jeg i denne avhandlingen tar for meg de etiske problemene ved å publisere plyndret – eller antatt plyndret – materiale, vil jeg presisere hvorfor jeg likevel anser det som riktig å vise bilder av de to aktuelle gjenstandene her. *American Journal of Archaeology* har følgende nyreviderte retningslinjer for publisering av gjenstander uten proveniens:

Editorial Policy 1.2

As a publication of the Archaeological Institute of America, the *American Journal of Archaeology* will not serve for the announcement or initial scholarly publication of any object in a private or public collection acquired after December 30, 1973, unless its existence is documented before that date, or it was legally exported from the country of origin. An exception may be made if, in the view of the Editor, the aim of the article is to emphasize the loss of archaeological context. Reviews of exhibitions, catalogues, or publications that do not follow these guidelines should state that the exhibition or publication in question includes material without known archaeological findspot (*American Journal of Archaeology*, Editorial Policy. *AJA* 109 [2005] 135-6).

Dersom formålet er å dokumentere tapt kontekst rundt arkeologiske gjenstander, kan det forsvares å vise bilder av proveniensløse gjenstander. Det er en prinsipiell forskjell på å publisere plyndret materiale uten å problematisere mangelen på proveniens og å vise bilder av gjenstander for å vise at slike plyndres og havner på antikvitetsmarkedet. ICOMs *Emergency Red List of Cultural Objects at Risk* (Url: <http://icom.museum/redlist/index.html>) er et eksempel på dette siste. Her vises eksempler av gjenstandstyper fra flere land som er plyndret og som befinner seg på markedet. Formålet med listene er å bidra til oppmerksomhet om den illegale handelen med kulturgjenstander, og en oppfordring til museer, auksjonshus, kunsthandlere og samlere om ikke å kjøpe slikt materiale. Listene er også ment å skulle brukes av tollvesen og politi for å lettere å kunne identifisere plyndret materiale. Jeg finner det av samme grunner som de ovennevnte riktig å vise bildene av disse sakene som en norsk soldat har funnet og tatt med seg hjem fra Afghanistan.

5.2 Toll- og avgiftsdirektoratet og grensekontroll med bereiste kulturgjenstander

Det norske Toll- og Avgiftsdirektoratet (TAD)⁴⁷ har ansvar for generell kontroll med inn- og utførsel av varer over norske grenser. I forhold til kontroll med innførsel av arkeologiske gjenstander, er Tollvesenet underlagt norsk lovverk og internasjonale konvensjoner regulert gjennom norske forskrifter. Tollvesenets ansvar på dette området er begrenset, ettersom UNESCO-1970 enda ikke er innregulert i norsk forskrift. Stjalne gjenstander, eller gjenstander ulovlig utført over andre lands grenser kan i prinsippet stoppes i norsk toll, forutsatt at Tollvesenet er oppmerksom på forholdet. Gjennom det internasjonale tollvesenet (WCO⁴⁸) samarbeider tollvesenet med internasjonale politimyndigheter, som for eksempel Interpol. I forbindelse med invasjonen i Irak i 2003 laget ICOM sin *Emergency Red List of Iraqi Antiquities at Risk* til bruk for tollvesen og politi som verktøy for å kjenne igjen arkeologiske gjenstander fra Irak. I tillegg er det innførselsforbud i Norge på gjenstander tatt ut fra Irak etter 1990, som tidligere omtalt.

5.2.1 Tollinformantene

Kontakten med TAD gikk i første omgang gjennom direktoratets juridiske avdeling, hvor jeg ble videre henvist til Prosedyre- og Kontrollavdelingen. Intervjuet foregikk hos Toll- og Avgiftsdirektoratet med tre representanter for Prosedyre- og Kontrollavdelingen (Inger, Jon og Maren) og en representant for juridisk avdeling (Knut). Samtalen ble tatt opp på bånd. Samtalen dreide seg spesielt om lovverk og regulering, rutiner i forhold til innførsel av kulturgjenstander og tollvesenets utfordringer på dette feltet.

5.2.2 Bruk av lovverk som regulerer innførsel

Informantene forteller at de i liten grad fører kontroll med kulturgjenstander som tas inn i landet, og begrunner dette med at de mangler hjemmel i lovverket for å kunne føre slik kontroll.

⁴⁷ Tollvesenet er en etat under Finansdepartementet. Etaten er organisert i et sentralt direktorat, Toll- og avgiftsdirektoratet og en lokalforvaltning med seks tollregioner.

⁴⁸ World Customs Organizational.

Inger: *Kultur og kirkedepartementet holder på å lage et regelverk i tilknytning til å håndheve innførselsdelen.⁴⁹ Vi må vite; hva er disse kulturminnene, vi må ha kunnskap for å kunne fastsette at dette er et kulturminne...*

Knut: *Ja, og for at vi skal kunne føre noen effektiv kontroll er det et regelverk som må på plass først. Det er det viktigste.*

Josephine: *Og per i dag har dere ikke det?*

Inger: *Nei, for det er helt nytt dette med innførselsforbud.*

På spørsmål om de kjenner til innførselsforbudet på gjenstander tatt ut fra Irak etter 1990, etter FN-resolusjon 1483 og som er regulert i norsk lovverk gjennom Irak-forskriften, er svaret at ingen av de fire kjenner til den. De kjenner ikke til at Tollvesenet har fått noe oppdrag i forhold til denne forskriften, eller at den noen gang har vært brukt i Tollvesenet. Vi avtaler at Maren eller Inger skal undersøke dette etter møtet og gi meg en skriftlig tilbakemelding om hva de finner ut. I e-post 07.12.2005 skriver Maren:

Når det gjelder spørsmålet om forskriften, så har vi følgende kommentar: Forskriften har nr. 635, ikke nr. 634. Opprinnelig er visst forskriften av 9. august 1990, m.a.o. eksistert i 15 år. Det er vel ingen av oss som kjenner til saken nå, som vet om TAD faktisk fikk melding om denne forskriften i 1990 eller ikke. Mest sannsynlig er ikke en slik skriftlig tilbakemelding gitt. Tilsvarende antar jeg at TAD heller ikke er blitt særskilt orientert/varslet ved vedtakelsen av forskrift om forbud mot utførsel av kulturminner (14. des. 2001 nr. 1420). Dette gjelder sikkert også forskrift om tilbakelevering av stjålne og ulovlig utførte kulturgjenstander (4. okt. 2001).

Det som vel må kunne fastslås, er at tollvesenet fører en generell kontroll ved inn- og utførsel av varer, deriblant kulturminner. Vi har jo i mange år hatt kjennskap til at det foreligger begrensninger i utførsel av kulturgjenstander, jf. her lov om innførsel- og utførselsregulering av 6. juni 1997 (som erstattet lov av 13. des. 1946), slik at tollvesenet alltid har hatt oppmerksomhet rettet mot slike inn-/utførsler, nettopp for å få rede på om disse krever spesiell tillatelse. Så selv om ikke vi har kjent spesielt til FNs resolusjoner om sanksjoner mot Irak, mener jeg at vår oppmerksomhet mot disse resolusjonene har blitt ivaretatt gjennom den vanlige kontroll/oppmerksomhet vi retter mot utførsel og innførsel av kulturminner (og andre varer).

Med bakgrunn i det som kommer fram her og det som kom fram i intervjuet, mener jeg det er grunnlag for å si at Tollvesenet i liten grad kontrollerer innførsel av arkeologiske gjenstander. Noe helt annet er tilfelle for utførselssiden, der lovverk og regulering er langt mer omfattende, i hovedsak gjennom Kulturminneloven. Tollere mangler et regelverk som er retningsgivende for tilsvarende kontroll på innførsel av gjenstander.

⁴⁹ Norsk regulering av UNESCO-1970.

5.2.3 Tollvesenets rutiner i forhold til innførsel av kulturgjenstander

Når Tollvesenet kontrollerer varer som blir tatt inn i landet vil spørsmål om gjenstandenes verdi være viktig for å bestemme avgifter. Kulturgjenstander føres inn til landet vil altså bli kontrollert, men da først og fremst av hensyn til å bestemme verdien:

Josephine: *I forhold til rutiner for innførsel av kulturminner; når privatpersoner eller museer gir dere lister over gjenstander de ønsker å føre inn i landet, så kontrollerer dere i liten grad at det er samme gjenstander som står på listen som ligger i kassene... ?*

Maren: *Men det er i vesentlig grad fordi vi ikke har noe regelverk mot forbudet. Vi kontrollerer, men det vi er interessert i er jo verdien, for eksempel, inneholder kassa noe annet enn det som står der, eller er det noe annet som ligger der, men ikke i forhold til importforbud, da.*

Josephine: *Men hvilken mulighet har dere for å undersøke om det virkelig er en afghansk gjenstand som ligger der, og ikke en pakistansk eller syrisk eller irakisk gjenstand?*

Maren: *Nei, det er som Inger sier, i så fall må vi ha kunnskap om det.*

Inger: *Vi må ha dokumentasjon i form av varesertifikater eller slike ting, i den grad det eksisterer.*

Knut: *Vi er avhengig av å kunne stole på at importøren snakker sant om de gjenstandene de ønsker å importere og at de ikke importerer noe ulovlig fra et av disse landene. Det blir jo en kontroll i tillegg til å fastslå hvorvidt de kan få toll og avgiftsfritak.*

Josephine: *Men har det noen gang hendt at dere har kontaktet arkeologisk myndighet for å få hjelp til å fastsette en gjenstand sin status?*

Maren: *Helt sikkert.*

Inger: *I hvert fall i forbindelse med utførsel når vi trenger veldig spesialisert kunnskap..*

Josephine: *Så dere får ikke noe hjelp utover det....?*

Inger: *Vel, hva som foregår i regionene får ikke vi noen rapporter om, men det vet vel de institusjonene [arkeologiske].*

Josephine: *OK. Det er en organisasjon som heter ICOM som er en internasjonal museumsorganisasjon. De jobber blant annet med å lage lister over gjenstander som er truet, etterlyst fra museer og samlinger rundt om i verden, og som er etterspurt for kjøp og salg på det internasjonale markedet. Formålet er at det skal være lettere å identifisere stjålet eller plyndret materiale. De sender ut slike lister til Tollvesenet, blant annet. Her er en sånn liste, emergency red list over gjenstander fra Irak [viser liste].*

Inger: *Sendes denne ut via kulturmyndighetene, eller?*

Josephine: *Jeg går ut fra at den i hvert fall distribueres via det internasjonale Tollvesenet, hva heter det nå igjen?*

Inger: *WCO*

Josephine: *Ja, nettopp.*

Knut: *Kjenner ikke til den [det gjelder også de andre].*

[...]

Josephine: *Listen her er basert på gjenstander som er plyndret og plassert i rekkefølge i forhold til hvor ofte de dukker opp på markedet. Så det er jo ikke en fasitoversikt, det er jo en ulovlig handel så det er veldig vanskelig å gi nøyaktige tall. Hvis dere ser på de gjenstandene som er plassert øverst på listen så er det for eksempel leirtavler med kileskrift, sylindrerformede segl, som er ganske små gjenstander, lette å ta med seg og vanskelig for dere å oppdage.*

Knut: *Det må bli en konkret vurdering for Tollvesenet hva vi skal gjøre med problem[...stillingen?, båndet hopper].*

Inger: *Det å kunne få bygget opp et bildearkiv er veldig viktig, og hvis det finnes internettadresser tilknyttet sånne ting, så er det kjempeviktig for oss å få tak i det så vi kan legge det ut til våre tjenestemenn.*

Informantene opplever at muligheten for kontroll utover det som handler om toll og avgiftsfritak, er begrenset. Det kommer også frem at den aktuelle listen over stjålne gjenstander fra Irak er ukjent for dem. Av cirka 15 000 gjenstander som ble stjålet fra Baghdad Museum i april 2003, er cirka 5000 kommet til rette (Atwood 2004, Bogdanos 2004, Polk et al. 2005). Det at så vidt mange gjenstander er funnet har flere årsaker. Alle gjenstandene er merket med et museumsnummer, og er registrerte, kjente gjenstander, og dermed identifiserbare. I tillegg reagerte en del myndigheter og organisasjoner raskt og fikk sirkulert ut bilder av mange av de stjålne gjenstandene til blant tollvesenet i de landene hvor de største markedene for slike gjenstander finnes (Atwood 2003:242). Dermed ble mange gjenstander så kjente at det var umulig å omsette dem uten at det ble oppdaget. Dersom norsk Tollvesen ikke har hatt tilgang på bilder eller informasjon om slike gjenstander så betyr det at det hypotetisk sett vil ha vært nærmest umulig for dem å stoppe slike eller tilsvarende i grensekontroll.

5.2.4 utfordringer i dagens situasjon og for fremtiden

I siste del av intervjuet kommer samtalen igjen inn på den forestående reguleringen av UNESCO-1970, og i den forbindelse forteller også informantene om utfordringer de møter i dagens situasjon når det gjelder grensekontroll med kulturgjenstander:

Inger: *Vi har jo gitt vår uttalelse [i forhold til UNESCO-1970] og den er oversendt Kultur- og Kirke departementet. Det er jo viktig å ha et regelverk som gjør det mulig å håndheve importforbudet. Men vi får se da.*

Knut: *Det har jo tatt litt tid, 35år...*

Josephine: *Ja. Men har dere noen generelle vurderinger i forhold til utfordringer på lengre sikt?*

Inger: *Tja... Vi har jo hatt denne temakontrollen⁵⁰ en tid nå. Når vi stopper forsendelser, for eksempel, så gis likevel tillatelse i etterhånd. Ingen reaksjon, selv om våre opplysninger tyder på at utførselen er ulovlig.*

Josephine: *Kan du gjenta det? Dere holder tilbake gjenstander, men så blir de likevel eksportert? Hvem gir slik dispensasjon?*

Inger: *Fagmuseene⁵¹ gir dispensasjon til utførsel av gjenstander vi har holdt tilbake. Det blir jo etter hvert et problem i forhold til vår motivasjon når det gjelder å prøve å kontrollere utførselen. Det er vel en form for snillisme, kanskje. Her er det veldig ulike holdninger i fagmyndighetene.*

Josephine: *Hm, ja det var underlig.*

Maren: *Fagmyndighetene er jo alfa og omega for at et eventuelt innførselsforbud skal fungere.*

Inger: *Ja, de er det...*

Josephine: *Så per i dag fungerer ikke dette så bra?*

Inger: *Nei. Varierende. Så det blir jo viktig i forbindelse med innførselsforbudet, at det er rutiner som fungerer.*

Knut: *I forhold til UNESCO-konvensjonen blir det jo sånn at det kreves sertifikat for slike kulturminner og for at de skal tillates innførsel. Men hvor skal vi sette grensen i forhold til at det er et kulturminne som trenger sertifikat eller ikke? Vi har mulighet til å holde varen tilbake ved innførsel, og kreve ordentlig dokumentasjon på varen.*

Inger: *Men da er det en forutsetning at det finnes noen i landet som kan hjelpe oss å vurdere gjenstanden.*

Jon: *Og i tillegg eventuelle sanksjonsmuligheter, for dersom vi avdekker et ulovlig forhold er det viktig at det finnes muligheter til å sanksjonere forholdet.*

⁵⁰ Utførselskontroll på kulturgjenstander i alle tolldistrikt.

⁵¹ Disse er: Forsvarsmuseet, KHM, NB, Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design, Norsk Folkemuseum, Norsk Sjøfartsmuseum, Norsk Teknisk Museum, Preus Museum, Riksantikvaren, Riksarkivet, Ringve Museum og Sámiid Vuorká-Dávvirat.

Informantene har altså negative erfaringer i forhold til arbeidet med kontroll på utførsel av kulturminner. De opplever det som vanskelig å gjøre en god jobb når fagmyndighetene overprøver dem. Dette går igjen utover motivasjonen når det gjelder å prøve å kontrollere utførselen, slik Inger påpeker. De har per i dag ikke et system som fungerer godt og som de kan bygge videre på. Den negative erfaringen gjør dem bekymret for hvordan det skal gå når de fremover også skal kontrollere innførselen av kulturgjenstander.

Som vist i punkt 2.5 i teorikapittelet så har forholdet mellom ulike felt og organisasjoner betydning for hvordan bereiste gjenstander håndteres. Når museumsfeltet og tollfeltet her møtes på et område hvor museumsfeltet innehar den faglige kompetansen, opplever aktører i tollfeltet en grad av usikkerhet som grenser mot direkte misstillitt. I forhold til Christensens myte- og kulturperspektiv (Christensen 2004:13), kan en si at tollerne handler ut fra erfaringer om institusjonaliserte verdier og normer som fungerer innenfor tollfeltet, og i samarbeid med politimyndighet i de enkelte tolldistriktene når det gjelder grensekontroll. I kontakten mellom feltene (tollere og museum) kolliderer imidlertid verdiene og normene som ellers fungerer for hvert enkelt felt separat. I forhold til konseptet *the dialectic of control* (Giddens 1993:374), som er redegjort for i teorikapittelets punkt 2.4, kan det virke som dette i noen grad kommer til uttrykk i intervjusituasjonen. Informantene fra Tollvesenet opplever maktesløshet i forhold til Museumsfeltet. Fagmuseene vil alltid ha siste ord i saken, uavhengig av hva tollerne måtte mene, fordi museene representerer den avgjørende fagkompetansen. Informantene føler maktesløshet, men benytter intervjusituasjonen (min faglige bakgrunn knytter meg til museumsfeltet) til – om enn forsiktig – kritikk av museumsfeltets praksis, normer og verdier.

5.2.5 Oppsummerende betraktninger på Tollvesenets håndtering av bereiste gjenstander

Tollvesenet mener i dag at de mangler hjemmel i lovverk for å føre kontroll med innførsel av kulturminner. Informantene kjenner ikke til Irak-forskriften, og de er usikre på om denne ligger innenfor deres ansvarsområde. De har heller ikke fått tydelige, retningsgivende signaler fra norske myndigheter forøvrig om dette. De bruker ikke ICOMs lister over savnede gjenstander fra Irak, og de har ikke kunnskap om arkeologiske gjenstander som gjør dem i stand til å kontrollere gjenstanders status, proveniens eller ekthet. De har opparbeidet et system (Temakontrollen) for å hindre ulovlig utførsel av kulturminner, men som de fra Tollvesenets side ikke synes fungerer godt nok. Informantene frykter at et innførselsforbud vil være vanskelig for dem å håndheve. Erfaringene fra temakontrollen er at de ikke får den hjelpen de trenger fra fagmuseene, og de føler antagelig

ikke at deres innsats betyr så mye. Selvtilliten på dette området er dårlig, og det er lite tillit til at de vil få et regelverk, i form av forskrift, som gjør dem i stand til å ivareta innførselsforbudet.

5.3 Museumsfelt og dilemma i forhold til bereiste gjenstander

Forholdet mellom museum og private samlere av kunst og antikviteter, er av ambivalent art. På den ene siden bidrar samlere til museets tilfang av gjenstander, og tradisjonelt er det på denne måten museenes samlinger er blitt bygget opp (Svestad 1995; Renfrew 2000). På den andre siden får omfattende oppkjøp av arkeologiske kulturgjenstander til private samlinger og museum destruktive resultater for arkeologisk vitenskap og kulturarv i områder som er utsatt for plyndring (Ali et al 2001; Atwood 2005; Brodie et al. 2000; Renfrew 2000; Todeschini et al. 2006). I november 2005 ble leder for antikvitetssamlingen ved J. Paul Getty Museum i Los Angeles,⁵² Marion True, siktet for sammensvergelse og for å ha handlet med smuglede gjenstander fra Italia. Italienske myndigheter har kunnet bevise at True samarbeidet med kunsthandleren Robert E. Hecht Jr. for å få smuglet plyndrede italienske antikviteter til USA. True, som nekter straffeskyld, har ikke møtt opp i rettsaken, og er nå etterlyst i Italia. Både i USA og internasjonalt skapte denne saken debatt om amerikanske museers antikksamlinger og innsamlingspolitikk.⁵³ Allerede før dom har falt i saken har flere kjente amerikanske museer, deriblant Metropolitan Museum i New York, gått i forhandlinger med italienske og greske myndigheter om tilbakelevering av kunstgjenstander og antikviteter som opprinnelig stammer fra de to landene og som er antatt plyndret og ulovlig smuglet ut.⁵⁴ På tross av at rettsaken mot True er blant de første i sitt slag, er forholdene som ble avslørt ved antikksamlingen i Gettymuseet neppe unike. Journalistene Cecilia Todeschini og Peter Watson hevdet i 2006 at:

The vast majority of classical antiquities that are sold at auction at Bonhams, Christie's and Sotheby's; that make up most of the collections formed in the US and elsewhere since World War II; that grace the world's major museums; and that are traded on Madison Avenue, Bond Street and Quai Voltaire, are smuggled loot. (Todeschini et al 2006:329).

Som diskutert i teorikapitlet, så fungerer ikke museumsfeltet i et norm-vakuum. Når det blir offentlig debatt om tema som angår museum, så vil det være en gjensidig påvirkning mellom feltet

⁵² The J. P. Getty Museum Los Angeles (The Getty Center) åpnet i 1997, og er oppkalt etter kunst- og antikvitetssamleren Jean Paul Getty (1892-1976). Legat, utdannings- og forskningsinstitusjoner er tilknyttet stiftelsen.

⁵³ Se for eksempel Pape, Eric & Barbie Nadeau "Tomb Raiders on Trial in Rome". Newsweek. 12. desember 2005. Url: <http://www.msnbc.msn.com/id/10315883/site/newsweek/>

⁵⁴ Se for eksempel Silver, Vernon & Stephen West. "Metropolitan Museum Offers to Return 20 Disputed Works to Italy". Bloomberg 2. februar 2006. Url:

<http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=10000088&sid=aqrKfX2wmyRw&refer=culture>

og offentligheten for øvrig. Undersøkelsene her dreier seg om på hvilken måte og i hvilken grad deler av museumsfeltet i Norge er blitt påvirket av debatten omkring Schøyensamlingen, og om de dilemmaene representanter for feltet opplever i forhold til lovverk og håndtering av bereiste gjenstander. Jeg vil kort presentere museet og informantene jeg har brukt i analysen av dette feltet. Deretter følger redegjørelse for den informasjonen informantene gir om hvordan de opplever utfordringene knyttet til lovverk og praksis i håndteringen av bereiste gjenstander, og fortløpende analyser av informasjonen som kommer fram i intervjuene. I neste omgang vil jeg ta for meg de motstridende posisjonene som blant annet kommer til uttrykk i intervju og i to utredninger som ble laget i forbindelse med debatten om Schøyensamlingen.

5.3.1 Kulturhistorisk Museum, Universitetet i Oslo (KHM)

KHMs ansvar er hjemlet i Lov om Kulturminner, og museet er forvaltningsmyndighet over gjenstander fra førreformatorisk tid (1537) og alle myntfunn fra før 1650 i de 10 fylkene på Østlandet og Sørlandet. KHM er både et museum og en universitetsenhet med status på linje med UiOs fakulteter.⁵⁵ Av utenlandsk materiale har museet en etnografisk samling, en antikksamling, og en myntsamling som består av både norsk og utenlandsk myntmateriale. Det meste av det utenlandske materialet kommer fra eldre samlinger som opp gjennom museets hundreårige historie har tilkommet museet som gaver. Det meste av tilveksten til museet består imidlertid av oldsaker som resultat av arkeologiske utgravinger i de ti fylkene museet har forvaltningsansvar for. Museet er i gang med å arbeide frem en ny og helhetlig innsamlingspolitikk, der norsk lovverk og ICOMs etiske retningslinjer skal ivaretas. Jeg valgte å bruke informanter fra KHM fordi jeg ønsket å få et inntrykk av holdninger og praksis i en institusjon som i tillegg til hjemlige oldsaker også har en del utenlandske kulturgjenstander i sin samling. Museet representerer også en arkeologisk kompetanse som burde gjøre dem sentrale i forhold til problemstillingen. De blir kontaktet av publikum i forhold til spørsmål som har med verdivurdering å gjøre, og institusjonen må forholde seg til bereiste arkeologiske gjenstander i form av kjøp eller gaver. Den norske soldaten med de afghanske gjenstandene er et eksempel på det første. Problemstillinger knyttet til proveniens i forhold til anskaffelse, kjøp og gaver kan fra et museumsperspektiv bære i seg dilemmaer som kan målbæres av representanter for dette feltet.

⁵⁵ ”Hva er Kulturhistorisk museum?” Url: <http://www.khm.uio.no/omkhm/>

5.3.2 Informanter fra museumsfeltet

Tre informanter (Olav, Sverre og Alfred) er intervjuet, alle tilknyttet KHM. De har forskjellige posisjoner på museet; lederansvar på forskjellige nivå, samlingsansvar og ansvar som innvilgende myndighet i forhold til Tollvesenets temakontroll. De tre informantene fra KHM ble kontaktet direkte, og alle møtene skjedde på KHM i november og desember 2005. Samtalene med Olav og Jens ble tatt opp på bånd. Samtalen med Martin ble ikke tatt opp på bånd. Spørsmål ble sendt per e-post i etterkant av samtalen, og informanten fylte selv ut svar på spørsmålene vi tidligere hadde gått igjennom. Samtalene med de tre informantene fra KHM har dreid seg om lovverk, praksis, etikk og dilemma i forhold til bereiste gjenstander, og i lys av debatten om Schøyensamlingen. Samtalene dreide seg også om konkrete situasjoner og forhold informantene opplever som problematisk i håndteringen av slike gjenstander.

5.3.3 Lovverkets tilgjengelighet og anvendelighet

To av informantene forteller at de opplever dagens lovverk som vanskelig tilgjengelig (Olav) eller lite anvendelig (Sverre), særlig i forhold til håndtering av bereiste gjenstander:

Olav: Jeg synes det som er forvirrende i dag er at du har kulturminneloven, og det er kommet endringer til den i de senere årene, og i tillegg har du fått disse Unidroit og hva det heter disse konvensjonene, og å klare å se lovverket og konvensjonene i sammenheng som grunnlag for å vurdere det enkelte tilfellet, det synes jeg er vanskelig. I tillegg er det å si at disse konvensjonene – ja og ICOMs regler midt oppi det hele, men særlig konvensjonene – er skrevet i et vanskelig språk, de er jo ofte ikke forfattet på norsk, men på fransk og engelsk, og så oversatt til norsk, kanskje ikke så veldig godt oversatt heller, og så er det jo juridisk språkbruk og så videre. De er ofte vanskelig tilgjengelig og vanskelig å forstå. Så nå vet jeg at jurister lager lovbøker hvor de forklarer hva dette og hint betyr, og jeg tror det er stort behov for slike forklaringer på norsk for museer som er satt til å håndtere dette. Vi er jo også en institusjon som skal gi tillatelse til eksport og sånt, ikke sant, og det er jo ille at jeg ikke føler meg trygg på de reglene vi har i dag.

Også Sverre har innspill til dagens juridiske situasjon. Hans kommentarer dreier seg ikke så mye om regelverkets tilgjengelighet, slik Olav er opptatt av, men tar mer for seg dets anvendelighet. I sin skriftlige besvarelse av mine spørsmål, skriver han:

Sverre: Lov om kulturminner er lite anvendelig dersom lovens intensjon skal legges til grunn. Det vil si at fornminner av signifikant betydning skal innleveres museer for registrering og eventuell innlemming i samlingene, og at fornminner av nasjonal betydning skal underlegges eksportkontroll. ICOMs regelverk fungerer godt med hensyn til å oppnå internasjonal konsensus om en ideell måte

å forholde seg til bereiste kulturminner på. De etiske dilemmaer en møter i en praktisk museumshverdag, fanges i liten grad opp av regelverket.

Disse dilemmaene kan handle om hvorvidt museet kan hjelpe publikum, enten privatpersoner eller profesjonelle kunsthandlere med å gi vurdering av gjenstander eller verifisere ekthet i tilfeller hvor det er knyttet usikkerhet for eksempel i forhold til eierskap over den aktuelle gjenstanden. Det kan også være vurderinger i forhold til om museet skal gå til innkjøp av enkelte gjenstander eller ta imot gjenstander som gave, når gjenstandens proveniens er uklar.

5.3.4 Vurderinger i forhold til anskaffelse eller ikke

Spørsmål om hvorvidt et museum skal anskaffe seg gjenstander uten proveniens eller kjent eierhistorie er ikke et ukjent dilemma innen museumsfeltet. Alex Barker redegjør slik for en av hovedposisjonene i perspektivet på etiske konsekvenser av å anskaffe eller ikke anskaffe:

Should museums purchase collections of archaeological objects? To some, museums that refuse to purchase archaeological objects or collections are missing valuable opportunities to preserve the past. If museums don't buy these collections, it is argued, the objects simply go to private dealers and collectors, and the potential to learn from these objects or interpret them for a broader audience is lost. These are powerful arguments that have led more than one museum trustee to doubt the competence (or even sanity) of curators reluctant or unwilling to enter the antiquities marketplace. (Barker 2003:72)

Olav gir eksempler på situasjoner museet har vært i og hvilke vurderinger de tar avgjørelser på bakgrunn av:

Olav: Ellers har vi fått tilbud om å kjøpe en liten romersk gullstatuett, og som vi da ikke gjorde fordi at vi så, eller hadde grunn til å tro, at dette var ulovlig tatt ut fra et land. [...] I det tilfellet hvor denne personen kom med denne gullstatuetten, så spurte og spurte vi, og det kom åpenbart fra et nordafrikansk land, og vi fikk opplyst at det var kommet på sytti- eller åttitallet, og selv om vi ikke kjente dette landets lovverk, så kunne vi ikke tro at det var utført på lovlig vis derfra. Altså kunne vi ikke kjøpe det. Selv om dette var en rik gjenstand, og det var store kvaler, som [Navn Etternavn] også sa; at når vi ikke kunne kjøpe det, hvem var det da som kjøpte det, og hvor havnet det da? Det er et dilemma at man på grunn av den bakgrunnen ikke kan sikre seg det. Løsningen blir da at det blir private som blir sittende med det. Det offentlige kan ikke. Så den gjenstanden kommer antagelig aldri på utstilling.

Fra et museumspektiv der formidling og det å vise fram gjenstander er sentralt, kan en tenke seg at gjenstander, selv om konteksten rundt dem er tapt, kan ha funksjon i utstillingsøyemed. Når det gjelder akkurat gullgjenstander, så er det svært uvanlig at det *ikke* er knyttet ulovligheter til slike gjenstander som befinner seg uten proveniens på markedet, og er fjernet fra opprinnelsesstedet i

nyere tid.⁵⁶ Ettersom museet også vurderte det som overveiende sannsynlig at denne gjenstanden var plyndret, valgte de å la være å kjøpe den. Årsaken til at det oppfattes som positivt for museet å eie gjenstander på tross av tapt kontekst, forklarer Olav slik:

Olav: Gjenstander uten kontekst er i forskningsammenheng verdiløse. Det vi bruker gjenstander uten kontekst til, det er jo ofte i utstillingssammenheng, og når vi låner ut gjenstander fra vikingtidsutstillingen, vi får masse henvendelser fra rundt omkring i verden, så velger vi først og fremst gjenstander uten kontekst, fordi de har ikke forskningsverdi. De har formidlingsverdi, men ikke forskningsverdi.

Informanten nevner også et annet tilfelle hvor museet har vurdert bereiste gjenstander som trolig er knyttet til plyndring:

Olav: Vi hadde et annet tilfelle for noen år siden, det dukket opp noen oldsaker i en auksjonskatalog hos Ulving i Tønsberg. Om vi fikk noen henvendelser eller om vi var interessert i dette, eller hvordan det var husker jeg ikke, men i alle fall så fikk vi låne gjenstandene og se på dem. Jeg har vært en del i Baltikum så jeg så at dette var noe fra Baltikum og kom frem til at det måtte være fra Litauen. Og vi fikk to eksperter fra Litauen som så på det og bekreftet at det var derfra. Men de kunne samtidig ikke si at dette var stjålet fra museum, antagelig var det ulovlig gravplyndring i Litauen, det ser sånn ut på gjenstandene. Men heller ikke det var noe som var meldt, at det var gjort gravplyndring. Så det kom på auksjon her. Vi sa da til norske myndigheter at de, det var vel både Kulturdepartementet og Utenriksdepartementet som vi henvendte oss til, at vi mente at de burde kjøpe disse gjenstandene på auksjon og donere det tilbake til Litauen. Det ble ikke gjort, gjenstandene ble solgt på auksjon og havnet da på private hender.

I dette tilfellet forsøkte museet altså å finne en løsning for tilbakeføring. Olav påpeker at det ikke alltid er lett for et museum eller andre som skal kjøpe gjenstander å vurdere om materialet kan være plyndret:

Josephine: Hva tenker du om konsekvenser av å kjøpe plyndret materiale?

Olav: Ja altså, det er jo slik i mange tilfeller at det bare kan settes frem som en antatt hypotese at det er plyndret, du vet jo heller ikke når det er plyndret. Det kan være plyndrede graver fra femti år tilbake som har ligget hos noen privatpersoner som plutselig blir tatt frem fra skapet for å selges. Så det er vanskelig når man ikke har noen informasjon om bakgrunn. Og det er jo noe av cluet for

⁵⁶ Dersom gjenstanden ble fjernet fra opprinnelsesstedet lang tid tilbake og kommer fra en eldre samling, kan gjenstandens status i lovens forstand være lovlig. Gullgjenstander er, uansett når de ble fjernet fra kontekst, enten de er tatt ut av opprinnelseslandet i nyere tid eller kommer fra eldre, kjente samlinger, nesten alltid kommet i bevegelse som følge av gravplyndring (Atwood 2004).

de som selger også, det er på en måte å levere gjenstandene uten noen form for dokumentasjon for da kan du benytte deg av all den tvilen, og skjule deg bak alle eventualiteter.

Olav mener at spørsmålet om når gjenstander ble plyndret er sentralt for å vurdere eventuelle etiske konsekvenser av kjøp. Dersom en kjøper gjenstander fra gamle samlinger intervensjoner i markedet, men ikke like direkte som hvis en oppsøker og kjøper gjenstander som nylig er plyndret. Her er det gradforskjeller av etiske konsekvenser som følger med det å handle en gjenstand. Olav påpeker at dette er et poeng som kan være utslagsgivende for eventuell avgjørelse om kjøp, og at det dermed er gunstig for selgeren at kjøperen vet minst mulig, og på en slik måte kan tvilen kommet handelen til gode.

5.3.5 utfordringer og etiske dilemma

Utfordringer i forhold til lovverk og etiske dilemma var gjennomgående tema i alle samtalene med ansatte ved KHM. Alle informantene fikk spørsmål knyttet til dette. Både Sverre og Olav er opptatt av dilemmaene bereiste gjenstander setter forskere og museer i. Alfred på sin side mener at holdninger og bevissthet om konsekvensene av forskning på og publisering av bereiste gjenstander er hovedutfordringen på dette området:

Alfred: Utfordringene ligger på kunnskaps- og holdningssiden, som jeg sa i sted. Man må rett og slett få på plass i hodet til nordmenn flest og de som steller med dette av ulik art, både i departement, museer, og kuratorer og alle steder, at Norge er en del av verden, og at vi står ikke lenger utenfor verden slik man kanskje forestilte seg tidligere. Og at dette ikke bare dreier seg om rene solidaritetshandlinger. Det har vært underliggende at man ser på UNESCO-konvensjonen som noe man skal ratifisere fordi man vil solidarisere seg med U-land, siden det først og fremst er de som blir frastjålet ting. Men Norge blir også utsatt for den typen kriminalitet. Jeg så en notis om at den siste museums-statistikken viste at det ble stjålet veldig mange gjenstander fra norske museer, faktisk. Mye mer enn man tenker over, og veldig mye av denne kriminaliteten dreier seg nettopp om slike gjenstander som ikke har en høy profil. Og det er kjempeviktig å få med seg, fordi "Skrik" og "Madonna" har null markedsverdi, annet enn eventuelt at det kreves løsepenger. Mens det som jo stjeles i stor, stor stil, det er slike gjenstander som du ikke så lett kan finne tilbake til kilden til, og som dermed er veldig lett å omsette. Altså mer dagligdagse gjenstander som likevel er ganske fine. For å få en norsk ratifisering av UNESCO-1970 mener Alfred at det må bli fokus på at også Norge er utsatt for kulturkriminalitet, og derfor er tjent med å ratifisere avtalen fordi det kan gi beskyttelse til hjemlig kulturarv, og ikke bare av solidariske hensyn. Olav på sin side mener at en funksjonell

norsk regulering av UNESCO-1970 er en nesten umulig oppgave, særlig fordi det i praksis er vanskelig gjennomførbart på innførselssiden. Han sier blant annet:

Olav: Ja, det som er spørsmålet er hva slags lovgivning er det, eller var det, i det landet som gjenstanden kommer fra? Det er jo relevant i forhold til den konvensjonen, og da kommer jo også første spørsmål: hvor kommer det opprinnelig fra? Når ble det tatt ut? Og hvilken lov gjaldt på det tidspunktet i det landet? Hvis du ikke klarer å svare på alle de spørsmålene, så har du et problem med én gang. Det ene er proveniens, som sagt, når og hvor, og det er det mange gjenstander som ikke har noe opplysninger om. Antagelig de fleste på markedet er uten de opplysningene, og umuliggjør kanskje da å håndheve den loven. Det blir omtrent som asylsøkere og flyktninger som kaster passet sitt og kommer uten identifikasjon, ikke sant. Da står du der ganske hjelpeløs, hvordan du skal håndtere det. Og det er veldig mye sånt med de gjenstandene som da vil komme og som i tilfelle ville bli stoppet. Fordi at en finner ikke ut av det. Da er det enklere med elefanttenner og krokodilleskinn. Det vil si, til og med elefanttenner kan det jo være vanskelig med, for det kan jo være at det er noe som sånn sett ble skåret for femti eller hundre år siden da det var lov å gjøre sånt på elefanter.

Olav mener at det i så mange tilfeller vil være tvil om aktuelle gjenstanders proveniens, at det blir vanskelig å håndheve loven. Ettersom en ikke kan vite når en proveniensløs gjenstanden ble tatt ut av opprinnelseslandet, er det også vanskelig å fastslå om det skjedde ulovlig. Olav påpeker tidligere i samtalen at det ikke alltid og nødvendigvis er knyttet lovbrudd til bereiste gjenstander selv om de mangler klar proveniens. I tillegg til generelle utfordringer knyttet til lovverk og regelverk mener Sverre at en del bereiste gjenstander befinner seg i en gråsoner, noe som kan gjøre håndteringen av slike problematisk:

Josephine: Hvilke utfordringer ser du for deg at fremtiden vil gi i forhold til handel, eksport/import og forskning i forhold til bereiste kulturgjenstander?

Sverre: Implementering av et generelt regelverk internasjonalt; etablere kanaler for en betinget og gradvis tilbakeføring av kulturminner som har blitt ført ulovlig ut av opprinnelseslandet (for eksempel via institusjon i et "nøytralt" tredjeland); få alle store, nasjonale museer til å anerkjenne ICOMs etiske regler; etablere enheter viet kulturminnekriminalitet i de nasjonale politiorganisasjonene som for eksempel i Italia; Økokrim og Kripas har lenge snakket om å knytte til seg ekspertise på feltet, men dette blir ikke prioritert; marginalisere kunsthandlermiljøene som i dag omsetter enorme mengder gjenstander som er ulovlig brakt ut av opprinnelseslandene; utarbeide et funksjonelt regelverk som sikrer mot tap av vitenskapelig informasjon for gjenstander som befinner seg i gråmarkedet – vi kan ikke fortsette å late som om store mengder kulturminner ikke finnes selv om det er knyttet ulovligheter til utførsel av gjenstandene. Dette må selvsagt utføres

på en slik måte at det ikke oppmuntrer til ulovlig virksomhet på noen som helst måte, men her havner man raskt i dilemmaer som den enkelte forsker bør slippe å ta moralske valg i forhold til hver gang problemet dukker opp.

Sverre ønsker et regelverk og et apparat som kan ivareta problemstillingen på en måte som gjør at gjenstandenes vitenskapelige potensial blir sikret selv om det er knyttet ulovligheter til utførelsen. Samtidig ønsker han at dette skal skje på en måte som ikke fører til mer plyndring eller smugling. Han ønsker også at den enkelte forsker skal slippe å måtte ta de moralske valgene alene. Sverre har blitt kontaktet av publikum vedrørende spørsmål om gjenstander:

Josephine: Hender det at du/dere blir kontaktet av andre institusjoner/ etater/ fagmiljø i forbindelse med håndtering av bereiste gjenstander?

Sverre: Ja. Det kan dreie seg om gjenstander som har blitt ulovlig ført ut av opprinnelseslandet (for salg eller av humanitære grunner). Gjelder hovedsakelig privatpersoner. Har også blitt kontaktet av kunsthandlere for å verifisere ulike funn som har blitt ført ulovlig ut av opprinnelsesland.

I tillegg til denne kontakten med utenlandske bereiste gjenstander gjennom privatpersoner, er Sverre også kontaktperson for Tollvesenet som representant for innvilgende myndighet for eksportører når det søkes om tillatelse til utførsel av en del gjenstander.

5.3.6 Ulike etikkensyn

Olav og Sverre målbærer etiske dilemmaer som går i retning av bekymring for hva som skjer med gjenstander når museet sier nei til anskaffelse, mens Alfred er mer opptatt av konsekvensene av å forske på og publisere bereiste gjenstander. Han bruker Schøyensaken som eksempel:

Alfred: Og så må man få til en bevissthet ikke minst når det gjelder sånne ting som problematikken rundt Schøyensamlingen. Og det er en slags interfaglig solidaritet, på en måte. Fordi...når man får inn manuskripter som religionshistorikere synes er fantastiske, så må man også være klar over at hvis disse manuskriptene er ulovlig utgravet, så representerer de en ødeleggelse av materialet for arkeologer. Altså det som er en fordel for dem, er til ødeleggelse for arkeologer, for å si det rett ut. Og det må man få en slags bevissthet rundt, slik at dette snakket om at disse manuskriptene, for eksempel fra Schøyensamlingen, er så fantastiske; okei, flott at det bringer vitenskapen fremover, kjempefint, men samtidig burde man også hatt med, like godt publisert, at hvis disse er ulovlig utgravet så har man da for evig og alltid ødelagt et arkeologisk felt, og man har fjernet nitti prosent av den informasjonen som lå i den konteksten. Altså i hele det kulturhistoriske materialet. Og det er jo omtrent som å drive jakt på haifinner, på en måte, altså du fanger en diger hai og skjærer løs finnen for den er fin i suppe og kan selges videre, og så kaster du resten av haien. Det er på en måte

litt den stilen der. Det må man også få en bevissthet om, ikke sant. At man må se ting i større sammenheng.

Alfred bruker Schøyensaken for å illustrere en interessekonflikt mellom arkeologi og annen vitenskap hvor en del kunnskap kan fremskaffes ved å studere bereiste, kontekstløse gjenstander. Alle tre er opptatt av dilemmaene som er knyttet til hvordan bereiste gjenstander bør håndteres. Olav og Sverre er opptatt av at gjenstander må ivaretas på en forsvarlig måte selv om det er knyttet ulovligheter til eierskapet eller til anskaffelsen. De mener at det kan få alvorlige etiske konsekvenser hvis man avviser bereiste gjenstander. Disse bekymringene handler om at gjenstanden rent fysisk kan være i faresonen (uten korrekt konservering og oppbevaring), at kunnskap kan gå tapt (dersom forskere ikke kan forske på unike gjenstander), og et tap av formidlingspotensial (dersom museer ikke kan vise fram gjenstander for publikum). Når Sverre sier: *”vi kan ikke fortsette å late som om store mengder kulturminner ikke finnes selv om det er knyttet ulovligheter til utførsel av gjenstandene”*, så oppsummerer det i noen grad de bekymringene han og Olav har for de bereiste gjenstandene. Alfreds vurdering av etikk retter seg imidlertid mer mot konsekvensene det å forske på og publisere materiale uten proveniens får for verdien på gjenstandene, etterspørselen på markedet etter tilsvarende materiale, og plyndring som skjer for å møte denne etterspørselen. Han etterlyser en interfaglig solidaritet som går ut på at forskere anerkjenner at når gjenstander plyndres ut av sin kontekst, så går vesentlig arkeologisk informasjon tapt for alltid. De ulike etikkhensynene som kommer til uttrykk hos de tre informantene faller innenfor de posisjonene Alex Barker redegjør for. Olav og Martin argumenterer ut fra det første perspektivet Alex Barker beskriver, og som er sitert under punkt 5.3.4 i dette kapitlet. Alfreds perspektiver og argumenter korresponderer med den andre hovedposisjonen Alex Barker redegjør for:

There are, however, equally powerful arguments against institutional participation in the buying and selling of archaeological materials. First and foremost is that commercial trade in antiquities drives the destruction and looting of archaeological sites, threatening the integrity of the resource. How can an institution that directly contributes to the commercial demand for antiquities fulfil its ethical obligation to avoid the commercialization of the archaeological record? While a host of other objections to museum purchases of antiquities can be cited – the lesser intellectual and interpretive value of unprovenanced collections, potential legal or regulatory issues relating to the export or looting of materials, questions of authentication, and whether scarce resources would be better spent supporting primary fieldwork – none are as compelling as the responsibility of archaeologists to avoid the commercialization of the archaeological record and contributing to site looting and destruction. (Barker 2003:72)

Imidlertid er det interessant å se at selv om Olav og Martin hovedsaklig legger vekt på – og argumenterer ut fra – et perspektiv som har fokus på de etiske konsekvensene av ikke-anskaffelse, så har de handlet med bakgrunn i argumentene i posisjon to, referert i sitatet over. Dette er særlig tydelig i det eksempelet Olav viste, hvor museet avsto fra å anskaffe seg en gullgjenstand med

ukjent eierhistorie. I dette tilfellet lot museet være å kjøpe gjenstanden med bakgrunn i likelydende argumenter som dem Barker bruker her.

5.3.7 Holdninger i endring i kjølvannet av Schøyensaken?

Som jeg har problematisert tidligere i avhandlingen, så er alle intervjuene her gjort i etterkant av debatten omkring Schøyensamlingen, og det er min vurdering at debatten har ført til en holdningsendring hos enkelte aktører og i enkelte institusjoner. Det er også et spørsmål hvorvidt kritikken av samleren og de involverte forskerne har en dominerende rolle i de berørte feltene, på bakgrunn av Bourdieus teori om at avsløring av makt i neste rekke vil omdannes i dominans og nye maktforhold (Bourdieu 2002[1979]). Som vist over, så målbærer informantene fra Museumsfeltet forskjellige holdninger og argumenter som har betydning for feltets møte med bereiste gjenstander. Alfred, som er mest kritisk til befatning med bereiste gjenstander, mener at det har vært en gjennomgående holdningsendring hos mange relevante aktører i kjølvannet av debatten, med unntak av i Kultur- og Kirkedepartementet:

Josephine: Det er jo også interessant å se... om det er en holdningsendring nå i etterkant av debatten om Schøyensamlingen?

Alfred: Jeg vil tro at det er det. Eneste stedet der jeg ikke har vært i stand til å oppdage en særlig dramatisk holdningsendring, det er i Kulturdepartementet. Og det synes jeg er helt besynderlig. [...] Deres [KKDs] manglende vilje til å komme med klare holdningsutsagn synes jeg er nærmest påfallende. Det er merkelig, altså. Jeg synes Jon Birger Østby i ABM-utvikling er helt forbilledlig, han er helt klar på dette her, veldig bra, mens Kulturdepartementet de sier bare 'nei, dette kan vi ikke si noe om', og er nærmest litt fiendtlig til å uttale seg om dette her. Jeg synes det er kritikkverdig.

KKD har vært unnvikende i debatten om Schøyensamlingen med begrunnelse i at Norge ikke har relevant regelverk som gir juridiske konsekvenser for denne typen samlinger.⁵⁷ Det er lite som foreløpig tyder på at debatten har hatt effekt som har slått inn i dette departementet. Dermed vil det, foreløpig, være feil å si at konsekvensen av debatten er at kritikken er omdannet i dominans i alle relevante felt, ettersom KKD ikke har gitt tegn til at de vil gjøre om på den norske praksisen overfor bereiste gjenstander som fram til nå i liten grad har identifisert og begrenset det grå eller svarte markedet for handel med kulturgjenstander.

⁵⁷ Se for eksempel: Lie, Kari & Gunhild Bugge "Myndighetene kan ikke utlever skrifter". NRK 9. september 2004.

Url: <http://www.nrk.no/nyheter/kultur/4074779.html>

I lys av Schøyensakens utvikling er det interessant å sammenstille de forskjellige posisjonene som er kommet til uttrykk i forbindelse med saken. Argumentene Alfred bruker og de argumentene som brukes i to av rapportene i sakens anledning, representerer forskjellige syn. I fortsettelsen vil jeg derfor ta for meg og diskutere disse posisjonene opp mot hverandre.

5.3.8 Utredningene

En av konsekvensene av Schøyensaken er de utredningene NB, gjennom Jon Bing⁵⁸ og UiO, gjennom NESH,⁵⁹ har fått laget. Utredningen fra Jon Bing og rapporten fra NESH er kommet som direkte konsekvens av debatten om Schøyensamlingen, og gir vurderinger omkring henholdsvis rettslige sider ved digitalisering av samlingen, og etikk i forhold til forskning på materialet i samlingen. Her vil jeg gå inn i de to utredningene med utgangspunkt i blant annet de innsigelsen Alfred gjør mot dem. Altså setter jeg sekvenser av intervjuet med denne informanten og utredningene opp mot hverandre, fordi Alfred er en representant for museumsfeltet og som kritiker av Schøyensamlingen står hans posisjon i sentral motsetning til de posisjonene som italesettes av NESH og Jon Bing:

Josephine: *Nasjonalbiblioteket har jo fått laget en rapport...*

Alfred: *Den juridiske?*

Josephine: *Ja. Fra Jon Bing.*

Alfred: *Jeg har lenge, lenge tenkt at jeg burde skrive en kronikk i Morgenbladet eller noe sånt, for Morgenbladet tillater en å skrive langt nok, om hvor håpløs akkurat den juridiske betenkningen er. Jeg synes det må være...ja, jeg synes det er rart at Jon Bing skriver noe sånt, han som selv holder foredrag på IFLA-kongressen⁶⁰ om menneskerettigheter og biblioteker også videre. Den IFLA-kongressen som ble holdt her i august i Oslo[...]. Fordi den betenkningen der er ikke ham verdig,*

⁵⁸ Utredning om rettslige sider av balansen mellom originalobjektets tilhørighet og den digitale representasjonen av disse. Bing og Co. Advokat- og konsultantselskap DA. 31. juli 2005. Utredningen ble gjort etter forespørsel fra Nasjonalbiblioteket 9. mai 2005.

⁵⁹ Uttalelse fra Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) om forskning på materiale med usikkert eller ukjent opphav. Rapporten ble lagt frem 30. juni 2005, og ble utarbeidet etter forespørsel fra UiO ved rektor Arild Underdal 27. oktober 2004. Url:

http://www.etikkom.no/HvaGjorVi/Uttalelser/NESH/300605_vedlegg . Bakgrunnen for UiOs henvendelse til NESH var universitetets samarbeid med Martin Schøyen om dokumentasjon av- og forskning på det buddhistiske materialet i Schøyensamlingen.

⁶⁰ International Federation of Library Associations and Institutions.

det synes jeg ikke i det hele tatt. Det utredes ting som ikke engang er et spørsmål; det er jo ingen som har stilt spørsmål ved lovligheten av å lage disse websidene [Schøyenbaser] og presentere dem på Nasjonalbibliotekets websider. Så det virker som en...at man lokker folk ut i en annen retning for å ta oppmerksomheten bort fra hovedsaken. Så det ble jeg veldig skuffet over, at han virkelig gjorde noe sånt. Og de argumentene som er brukt, blant annet ett som går på at man i Afghanistan ikke lenger er buddhister slik at man har da ikke lenger et krav på eller eiendomsrett til disse tingene er jo et meningsløst argument. Da har jo ikke vi krav på vikingskipene eller noe som helst. [...] Jeg må si at jeg er nokså rystet over den rapporten.

Alfreds kritikk av den juridiske betenkningen Jon Bing har produsert for NB handler om at fokuset har vært nettopp på det juridiske, og ikke på de etiske konsekvensene av publisering. Ettersom Norge ikke har ratifisert UNESCO-1970, finner ikke Bing grunnlag for å si at noe ulovlig har skjedd.⁶¹ Bing viser også til at det er en prinsipiell forskjell på å formidle en digital versjon av et materiale, og det å stille ut eller eie de faktiske, fysiske gjenstandene. Som svar på innvendingen om at Schøyensamlingen får legitimitet ved hjelp av tilknytningen til NB gjennom Schøyenbaser, bruker nasjonalbibliotekar Vigdis Moe Skarstein samme argument. Til Aftenposten sier hun:

Det å gjøre tilgjengelig innhold digitalt, det er helt uavhengig av diskusjonen om hvor originalobjektene hører hjemme. Nasjonalbiblioteket har en oppgave i å formidle innhold, som en del av ytringsfriheten. ICOM mener tydeligvis at dette er en 'legitimering' av Schøyens samling. Men jeg tror jo at den opplyste offentligheten skjønner forskjellene her, og at dette bare bidrar til debatten.⁶²

På spørsmål om hvordan NB forholder seg til at mangelfull redegjørelse for eierhistoriene til deler av materialet i Schøyenbaser har NB henvist til ansvarlig redaktør for basen, som er Martin Schøyen. Etter hvert har de imidlertid hevdet at de vil be samleren om slik dokumentasjon.⁶³ Den kritikken som er blitt rettet mot NB har dreid seg om etikk og legitimering. Jon Bings og nasjonalbibliotekarens motsvar har hatt et annet premiss. Deres argumenter har gått ut på å vise til NBs begrensede ansvar (ettersom de ikke selv er eier av samlingen) og at samarbeidet er innenfor lovverket (ettersom Norge ikke har ratifisert UNESCO-1970).

⁶¹ Utredning om rettslige sider av balansen mellom originalobjektets tilhørighet og den digitale representasjonen av disse s. 12-13.

⁶² Bjørnskau, Erik "Oldtidsskrifter blir på nett" Aftenposten 9. juli 2005. Url:

http://www.aftenposten.no/kul_und/article1077214.ece

⁶³ Higraff, Mona "Kritikk mot Nasjonalbiblioteket" NRK nyheter 30. november 2006. Url:

<http://nrk.no/nyheter/kultur/1.1407017>

NESH-rapportens konklusjoner er også kontroversielle, blant annet fordi komiteen var uenig med null-tolleranseprinsippet slik det kommer til uttrykk i en del retningslinjer (Omland 2006:245). Konklusjonene og premissene både i Jon Bings utredning for NB, og i en del av vurderingene NESH gjør i sin rapport, er blitt møtt med en del innsigelser gjennom debatten om samlingen. Alfred formulerer kritikken slik:

Alfred: Jeg synes heller ikke det brevet som Nasjonalbiblioteket har skrevet til norsk ICOM om at Schøyen har gitt en garanti for at han kjenner opprinnelsen til gjenstandene...Jeg synes det er ganske merkelig fordi hva mener han med opprinnelsen til gjenstandene? Altså han vet hvor i London han har kjøpt dem. Er det opprinnelsen til gjenstandene? Hvis Nasjonalbiblioteket tar det som en garanti for at man kjenner opprinnelsen helt tilbake til gjenstandens virkelige opprinnelse, så er de kjempe naive. Det er de virkelig. Og jeg må også si at når det gjelder det forskningsetiske rådet [NESH], så synes jeg også det er ganske merkelig at de skriver -og nå har jeg det ikke foran meg så jeg kan ikke finne selve sitatet- men de skriver ett eller annet sted at de ikke kan se at det er påvist eller bevist at forskeres studie av materiale har vært med på å øke verdien på dette, markedsverdien på materialet.⁶⁴ Noe i den stilen der. Og det også er et helt utrolig naivt utsagn, fordi disse gjenstandene ville ikke vært verdt noen ting hvis det ikke fantes eksperter som forklarte hvor verdifulle de var. Det er jo deri deres verdi ligger! Verdien blir gitt av forskere og andre eksperter på dette materialet. Det er det som er opprinnelsen til verdien på disse gjenstandene, det er derfor de har høy markedsverdi, fordi noen sier at de er sjeldne og kan forklare hvorfor de er sjeldne. Men jeg tror at de som sitter i det forskningsetiske rådet gjerne vil det beste for alle, det synes jeg er OK, men de har veldig lite greie på akkurat den slags ekle realiteter. Men...det er en god begynnelse. Det er jo det. Man skal se det på den måten der.

Alfred poengterer at det nettopp er forskere som gir verdi til gjenstandene. Når forskere forteller om verden at aktuelle gjenstander er unike og spektakulære, så øker verdien av gjenstanden. Forskeres faglige anerkjennelse av gjenstand spiller også tilbake til samleren som person. Ved å gjøre gjenstander i sin samling tilgjengelig for et begeistret forskermiljø, har samleren i bourdieusk forstand fått en økt sosial og kulturell kapital. Dette må imidlertid sies å være en toveis kapitalutveksling. Forskere, som samlere og andre aktører, har også ambisjoner og mål. I boken

⁶⁴ Sammenhengen mellom publisering og forskning på gjenstander og økt pris og etterspørsel etter tilsvarende gjenstander på markedet er omtalt i NESH sin uttalelse 30.juni 2005, side 7: ”Det er vanskelig å finne studier som kan underbygge slike påstander. Etter NESHs mening skal det være en klar og forutsigbar sammenheng før man kan betrakte denne typen indirekte effekter som medvirkning” (NESH 2005:7).

Thieves of Baghdad har den amerikanske obersten Matthew Bogdanos følgende analyse av forholdet mellom forskere og samlere:

Before anyone, collector or museum, pays for a stolen antiquity, it must first be authenticated as genuine, for a price, by an expert curator, dealer, or professor. The price, surprisingly, is not always money. Sometimes it is access to an item that no one else has ever seen or critically examined before. (Bogdanos 2005:249)

I kjølvannet av forskeres tilgang på unikt studiemateriale som de har spesiell faglig interesse for, vil i de fleste tilfeller forskerens kompetanse og status øke som følge av det vitenskapelige engasjementet for de aktuelle gjenstandene. Altså må forskere i slike tilfeller også oppleve en form for kapitaløkning, symbolsk og sosialt. Forskning har en posisjon og oppgave i samfunnet knyttet til å frambringe kunnskap. Dette er både en rettighet⁶⁵ og en plikt.⁶⁶ NESH påpeker at forskningens frihet og plikt til å frembringe kunnskap er så grunnleggende og viktig, at det skal svært tungtveiende grunner til for å stanse forskning. Imidlertid slår NESH også fast at: ”I likhet med alle andre har forskere og forskningsinstitusjoner en etisk og rettslig plikt til ikke å være i befatning med noe man har grunn til å tro er stjålet eller ervervet på tvilsomme måter.” I ICOMs Code of Ethics for Museums punkt 2.3 heter det at:

Every effort must be made before acquisition to ensure that any object or specimen offered for purchase, gift, loan, bequest, or exchange has not been illegally obtained in or exported from, its country of origin or any intermediate country in which it might have been owned legally (including the museum's own country). Due diligence in this regard should establish the full history of the item from discovery or production.

Komiteen finner likevel støtte i ICOMs retningslinjer for at i særskilte tilfeller, og med helt spesielle gjenstander, kan det vurderes å gjøre unntak⁶⁷ fra punkt 2.3. Dermed åpner de også for at forskere kan publisere materiale som ellers ville falt under punkt 2.3 i retningslinjene.

Internasjonale konvensjoner, eksempelvis UNESCO-1970, legger i stor grad opp til et prinsipp om at forskere ikke skal publisere materiale uten proveniens og at museer heller ikke skal anskaffe seg slike gjenstander. Til grunn for en slik prinsipiell holdning ligger en forståelse av at i verden i dag utgjør plyndring en hovedtrussel mot verdens kulturarv, og at for å komme plyndringen til livs må en også adressere markedet som skaper etterspørsel etter plyndret materiale. UNESCO formulerer dette slik: “Finally, effective countermeasures must be developed to clamp down on both theft of and illicit trafficking in cultural property which have been fuelled by spiralling demand for ‘culture’

⁶⁵ Lov om universiteter og høyskoler. Kapittel 1 § 1-5 ”Akademisk og kunstnerisk frihet”

⁶⁶ Kunnskapsdepartementet bruker OECDs definisjon av hva ”forskning” skal være: ”virksomhet av original karakter som utføres systematisk for å øke fondet av viten og for å bruke denne viten til å finne nye anvendelser”

⁶⁷ ICOM Code of Ethics punkt 3.4

in our affluent societies”.⁶⁸ Det finnes flere studier som påpeker at etterspørsel etter arkeologisk og antikvarisk materiale på markedet fører til omfattende plyndring av tilsvarende materiale.⁶⁹

Det er interessant å se hvor grunnleggende forskjellig de norske institusjonene, Nasjonalbiblioteket gjennom utredningen fra Jon Bing, og Universitetet i Oslo gjennom NESH, håndterte problemstillingene i kjølvannet av Schøyensaken. Mens begge disse rapportene har hovedvekt på gjennomgang av lover og regelverk, og avstår fra å undersøke gjenstandenes proveniens nærmere, har University College London (UCL) hatt en helt annen linje. Her har undersøkelsen av proveniensen vært sentral. I mai 2005 satte UCL i gang full granskning av omstendighetene rundt det materialet Schøyen oppbevarte hos dem. Pressemeldingen de sendte ut i den forbindelse åpner slik:

University College London (UCL) has established a committee of enquiry to investigate the provenance of a collection of 650 Mesopotamian Aramaic incantation bowls lent to the university by a private collector, following claims that the bowls were illegally exported from their country of origin.⁷⁰

Bakgrunnen for at de ønsket etterforskning blir forklart slik av professor Michael Worton ved UCL i samme pressemelding: ”We have established this enquiry because we need to be absolutely clear about the provenance of these bowls, and to satisfy ourselves that they were not removed illegally from their country of origin”. UCL anser altså det å få klarhet i proveniensen som så vesentlig at de velger å etterforske forholdene rundt gjenstandenes eierhistorie. Dette står i klar kontrast til for eksempel denne formuleringen i uttalelsen NESH gjorde på forespørsel fra UiO: ”NESH har verken anledning eller mandat til å avdekke opphavssted, eierhistorie eller den mer detaljerte saksbehandlingen ved UiO. NESH avgrensar uttalelsen til å besvare de prinsipielle spørsmålene rektor ved Universitetet i Oslo stiller” (NESH 2005:3). Dessverre er ikke resultatet av UCLs granskning ventet å være klar før tidligst våren 2007, og kan altså ikke tas med i denne avhandlingen.

⁶⁸ Pérez de Cuéllar, Javier. *Our Creative Diversity, Report of the World Commission on Culture and Development*, Paris, UNESCO 1995. Url: <http://www.unesco.org/culture/policies/ocd/index.shtml>

⁶⁹ Se blant annet Brodie, Neil ”The circumstances and consequences of the British Library’s 1994 acquisition of some Kharosthi manuscript fragments”. *Culture Without Context* s. 5-12. nr. 17, 2005.

⁷⁰ Hele pressemeldingen fra 16. mai 2005 kan leses på UCLs hjemmeside. Url: <http://www.ucl.ac.uk/media/library/bowls>

5.3.9 Oppsummerende betraktninger: Privatiserte etikkavgjørelser?

Når NESH velger å se bort fra de konsekvensene forskning på, og publisering av, bereiste gjenstander har (for eksempel tapt kunnskap om kontekst på grunn av plyndring) og prioritere den begrensede kunnskapen som kan framskaffes ved forskning på plyndret materiale, har de i bunn og grunn privatisert avgjørelsen om hvorvidt et plyndret materiale er spektakulært nok til å tas inn i den akademiske varmen. Det blir opp til hver enkelt forsker, i hvert enkelt tilfelle, å ta avgjørelsen. En kan tenke seg at forskere, gjennom den demokratiske nødvendige forskningsmessige friheten, risikerer å få en noe opphøyet posisjon som gjør dem hevet over det som kan oppfattes som mer prosaiske politiske hensyn. De fleste vil helst slippe å ta etisk vanskelige valg. Dette gjelder følgelig også forskere. Informanten Sverre sier at han ønsker et regelverk som *”sikrer mot tap av vitenskapelig informasjon for gjenstander som befinner seg i gråmarkedet [...] her havner man raskt i dilemmaer som den enkelte forsker bør slippe å ta moralske valg i forhold til hver gang problemet dukker opp.* Dersom forskere skal betrakte slike avgjørelser på samme måte som det NESH legger opp til, og med utgangspunkt i at forskeren skal ha uomtvistelig frihet til å velge sitt materiale, er det nærliggende å tenke at de vil velge å forholde seg til bereiste gjenstander som potensielt forskningsmateriale. På tross av at jeg argumenterer for at det har skjedd en holdningsendring i de relevante feltene etter debatten om Schøyensamlingen, så vil en slik måte å handle på ikke være direkte i strid med de normene som tradisjonelt har fungert i museumsinstitusjoner, men kan falle innenfor det Christensen kaller *logikk om det passende* innenfor feltet (Christensen 2004:13). Det vil også være vanskelig å finne ugjendrivelige bevis for at det er knyttet ulovligheter til gjenstanden, nettopp fordi proveniensen er uklar og usikkerhet er det som dermed preger gjenstandens status, eller som Olav sier: *”Og det er jo noe av cluet for de som selger også, det er på en måte å levere gjenstandene uten noen form for dokumentasjon, for da kan du benytte deg av all den tvilen, og skjule deg bak alle eventualiteter”.*

Som diskutert i punkt 2.4 i teorikapittelet, blir det et spørsmål om aktørens styrke hvorvidt de kan handle annerledes enn det strukturen i det feltet de tilhører legger opp til (Giddens 1993:14). Dermed sitter museumsfeltet og aktørene i feltet, slik jeg ser det, enkelte ganger vil oppleve å være i en situasjon hvor noe av ”cluet” også for dem er at en kan benytte seg av tvilen og skjule seg bak eventualiteter i valg omkring hvordan de skal forholde seg til bereiste gjenstander.

Alle informantene er opptatt av etiske dilemmaer rundt de bereiste gjenstandene, selv om fokuset hos Alfred er på etiske konsekvenser av å velge å befatte seg med dem, mens fokuset hos Sverre og Olav går ut på de etiske konsekvensene av *ikke* å befatte seg med dem, og dermed går mer i retning av å forsvare anskaffelse og forskning på bereiste gjenstander i særskilte tilfeller. Som bakgrunn for

handlingsvalg i konkrete situasjoner virker det likevel som det er den posisjonen Alfred representerer som har vært utslagsgivende. Utvalget av kilder her er for lite til å bedømme om kritikken av Schøyensamlingen er omdannet til en dominerende holdning innenfor museumsfeltet mot for eksempel private samlere generelt, selv om Schøyensaken preger disse informantenes synspunkt og vurderinger.

5.4 ØKOKRIM og bereiste gjenstander i kriminalitetsperspektiv

ØKOKRIM har ansvar for etterforskning og påtale av økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet.⁷¹ Under sistnevnte sorterer også denne politienhetens ansvar for kulturminnekriminalitet, og etterforskning og påtale i forbindelse med brudd på Kulturminneloven.⁷² ØKOKRIM samarbeider også med internasjonale politimyndigheter i komplekse saker med forgreninger til utlandet.⁷³ Selv om ØKOKRIMs asvarsområder innefor kulturkriminalitet først og fremst favner om kriminalitet som rammer hjemlige kulturminner og brudd på Kulturminneloven, vil problemstillinger rundt bereiste gjenstander også være relevant og innenfor enhetens asvarsområde i de tilfellene hvor forhold rundt utenlandske gjenstander likevel er i konflikt med norsk lovverk. Problemstillinger rundt bereiste gjenstander kan også ha aktualitet som følge av at ØKOKRIM også har ansvar for å bistå utenlandske politi- og påtalemyndigheter i kriminalitetssaker med forgreninger til Norge. I forarbeidet med denne oppgaven gikk det mye tid med til å undersøke egenskaper ved den internasjonale handelen med kulturminner, ved hjelp av elektronisk kildemateriale som jeg tidligere har gjort rede for. I arbeidet med å prøve å få et innblikk i dette, ble det etter hvert tydelig at bereiste gjenstander har kvaliteter ved seg som gjør dem til opportunt materiale for hvitvasking av penger. De kan omsettes igjen og igjen med varierende opplysninger om pris og proveniens, noe som gjør det økonomisk gunstig å vaske utbytte fra annen kriminalitet gjennom handel med bereiste gjenstander. Handel med slikt material gir altså store profittmuligheter. Det er også grunn til å anta at risikoen er mindre og profitten er større for handel med plyndret arkeologisk materiale enn for eksempel med våpen og narkotika. Hovedbegrunnelsen for denne påstanden er at det nettopp er så komplisert å fastslå at det dreier seg

⁷¹ Redegjørelse for ØKOKRIMs asvarsområder innenfor kulturkriminalitet finnes på <http://www.okokrim.no>

⁷² Definert i *Lov om Kulturminner* av 6.juni 1978 nr. 50, Miljøvernepartementet. Url: <http://www.lovdatab.no/all/nl-19780609-050.html>

⁷³ I slike tilfeller samarbeider enheten med Interpol og med nasjonale politienheter i andre land (<http://www.okokrim.no>).

om et plyndret materiale, mens med våpen og spesielt narkotika vil ulovligheten være mer åpenbar i mange tilfeller. Disse vurderingene er bakgrunnen for at jeg oppfatter ØKOKRIM som relevant institusjon med berøring til problemstillingen, og ønsket å bruke en informant fra denne politienheten i arbeidet med avhandlingen.

5.4.1 ØKOKRIM-informanten

En informant er intervjuet. Kontakten med ØKOKRIM tok jeg i første omgang med enhetens Miljøteam, hvorpå den aktuelle informanten (Arne) kontaktet meg. Samtalen ble tatt opp på bånd, og forgikk på et møterom hos ØKOKRIM. Samtalen dreide seg spesielt om ØKOKRIMs befatning med problemstillinger som berører bereiste gjenstander, deriblant hvitvasking, om lovverkets muligheter og begrensninger i dagens situasjon, og om samarbeid med andre institusjoner nasjonalt og internasjonalt.

5.4.2 Vurdering av lovverk

Informanten opplyser om at ØKOKRIM, sammen med blant annet Tollvesenet og ABMu, har samarbeidet med KKD om utformingen av den norske forskriften som skal regulere UNESCO-1970. Frem til denne reguleringen settes i kraft mener informanten det er små muligheter for å regulere innførselen med bereiste gjenstander til Norge:

Arne: Ratifisering av konvensjonen [UNESCO-1970] forutsetter at de som ratifiserer, altså medlemslandene, har på plass en del ting. Det være seg lovverk, det være seg kontrolltiltak. Dette ville Norge ha på plass sånn at når da Kongen skrev under, så var dette i orden. Den jobben er det KKD som har gjort, selvfølgelig i samarbeid med både politi og tollvesen, så vi har hatt noen møter på det, for å få ting til å være fornuftig. Nå tror jeg det er relativt klart til å bli underskrevet. Norge har vært nokså seint ute med å ratifisere den, du kjenner til det?

Josephine: Ja.

Arne: De andre nordiske landene har vel vært litt tidligere ute. Men når vi er inne på området; i den forbindelse kommer det et tillegg til §23 i kulturminneloven som sier at innførsel av kulturminner òg skal være regulert. Men der ligger også andre konvensjoner i tillegg til UNESCO-konvensjonen som regulerer dette med ut- og innførsel. Du har egne bestemmelser fra generalforsamlingen i FN, som sier –du nevnte Irak- der ligger det en sånn bestemmelse fra generalforsamlingen i FN. Og da ligger der noe som vi kaller for 1968-loven, som gjør at ting som FN bestemmer så sterkt, de blir gjort bortimot til norsk lov, som gjør det virksomt i Norge. Og så

har du Haag-konvensjonen og de tilleggsprotokollene som finnes der. Det blir mye lov-stoff, men det er det som er reguleringen. Det er det som er vertøyet i forhold til å kunne stoppe denne typen kriminalitet. Alt vi gjør må ha en hjemmel, og dette er da hjemmelen.

Josephine: *Så før UNESCO-konvensjonen er det lite regulering?*

Arne: *Ja, det er lite regulering. Eksempelvis, som kjent gjennom mediene, er jo en manuskriptsamler i kjent stil som tok inn ting fra, var det Afghanistan? De krevde det tilbake igjen. Daværende kulturminister Valgerd Svarstad Haugland gikk da korrekt ut og sa vi har ikke lovverk til å kunne tilbakeføre det.*

Arne viser til Schøyensaken og den daværende kulturministerens argument som eksempel på hvilket utslag den manglende ratifisering av UNESCO-1970 gir. Lovverket er ØKOKRIMS verktøy, og i dette tilfellet fantes ikke verktøyet.

5.4.3 Vurdering av årsaker og konsekvenser av mangelfullt lovverk

Informanten gjør følgende vurdering av hvorfor Norge, i motsetning til de andre nordiske landene, enda ikke har ratifisert konvensjonen:

Arne: *Det har vært en slags muntlig forståelse av at grunnen til at Norge ikke har ratifisert UNESCO-konvensjonen er at vi har vært litt sånn nobody på at vi skulle ha kulturminner som er interessant å føre ut, og hva vi har av folk som kan kjøpe opp dette her hjemme hos oss.*

Virkeligheten har nok gått opp for noen; at de som handler med kulturminner generelt, de går der lovverket tillater det. Både legalt og illegalt. Sveits har vært en frihavn en stund, da bruker de Sveits. Sånn sett kan Norge ha blitt brukt fordi vi har mangelfullt regelverk. Alle bruker minste motstands vei når det gjelder den type handling. Nå kommer vi kanskje litt mer inn i det gode selskap når vi får lovverket vi òg, som har manglet.

Arne peker på at bakgrunnen for at Norge enda ikke har ratifisert konvensjonen kan ha vært holdninger som går ut på at en ikke har sett det som nødvendig for Norge å sikre seg mot denne typen kriminalitet. Denne begrunnelsen ble også vurdert av informanten Alfred fra KHM, som noe av årsaken til at slik ratifisering ikke er blitt prioritert i Norge. Arne påpeker videre at ettersom Norge har et mangelfullt regelverk, kan landet representere en ”minste motstands vei” for trafikk med bereiste gjenstander. Det interessante med dette er at hvis det stemmer så åpner det for at Norge hypotetisk kan utgjøre en gunstig transitthavn for gjenstander på reise til større markeder i Europa eller USA. En kan også tenke seg at Norge kan tjene som venterom for gjenstander som slippes ut på markedet når oppmerksomheten om dem har dalt, og det har gått så lang tid at kravet til proveniensopplysninger faller bort. I sitt forslag til retningslinjer for museers innsamlingspolitikk

som kom ut 4. juni 2004 foreslår Association of Art Museum Directors at i tilfeller hvor et museum ønsker å gå til anskaffelse av gjenstander med mangelfull proveniens, skal kravet til gjenstandsdokumentasjon kun gjelde dokumentasjon tilbake til ti år før anskaffelsesdato.⁷⁴ Ti år er kort tid i denne sammenhengen. Plyndrede gjenstander kan oppbevares på lager i en tiårsperiode, inntil det er trygt å omsette dem, eller inntil en har bygget en kunstig proveniens som tåkelegger opprinnelsen tilstrekkelig til å fylle kravene fra AAMD. Forslaget ble tatt godt imot av enkelte, blant annet Metropolitan Museum of Art,⁷⁵ men det har også møtt motstand med bakgrunn i blant annet det nevnte punktet om undersøkelsesplikt begrenset til ti år. Blant kritikerne er Archaeological Institute of America,⁷⁶

5.4.4 Praktisk anvendelse av lovverk

Informanten nevner Irak-forskriften som en av flere relevante forskrifter, men forteller at ØKOKRIM aldri har brukt denne forskriften i påtale:

Josephine: *Den forskriften, FN-resolusjon 1483 som du var inne på i sted, sanksjoner på innførsel av gjenstander fra Irak. Er den blitt brukt i praksis?*

Arne: *Nei. Som sagt vi har ingen konkrete tilfeller på at så har skjedd, at det har kommet noe til Norge. Men det trenger ikke bety at det ikke har kommet noe til Norge. Det kan være mørketall her. Det kan være ting som har gått ut og inn uten at vi vet om det. Oppmerksomheten har kanskje ikke vært stor nok.*

Ettersom det tilsynelatende har vært lite kjennskap til ICOMs Red List Iraq både i Tollvesenet og ØKOKRIM, kan dette synes som en av årsakene til at oppmerksomheten ikke har vært stor nok. Når det gjelder ulovlig utførsel av hjemlige kulturminner har ØKOKRIM en klar lovhjemmel, og de har lagt opp rutiner i forhold til samarbeid med andre relevante nasjonale og internasjonale enheter, for eksempel Tollvesenet og Interpol. Behandlingen av bereiste kulturgjenstander er underlagt en mer indirekte lovanvendelse, i tilfeller hvor kulturgjenstander er del av annen økonomisk kriminalitet, for eksempel hvitvasking:

⁷⁴ *Report on Acquisition of Archaeological Materials and Ancient Art*. Side 4, pkt. E. 4. juni 2004. AAMD.

⁷⁵ Se blant annet Deborah Solomons intervju med direktør for Metropolitan, Philippe de Montebello i *New York Times Magazine* 19. februar 2006. Url:

http://topics.nytimes.com/top/reference/timestopics/people/d/philippe_de_montebello/index.html

⁷⁶ Se blant annet intervju med Malcolm Bell, leder for AIA, i *Archaeology* 3. mars 2006. Url:

<http://www.archaeology.org/online/interviews/bell.html>

Arne: Vi har et eget hvitvaskingsteam i ØKOKRIM som får meldinger om mistenkelige transaksjoner og den typen ting. Hvitvasking går på at en hvitvasker utbyttet fra en straffbar handling. Det siste som har skjedd i den hvitvaskingsloven, er at tidligere var det slik at banker og finansinstitusjoner skulle melde fra til ØKOKRIM når de så at det ble handlet for så og så mye penger, så og så mye penger ut av landet, nå har det kommet en endring at også antikvitetshandlere, de som handler med kunst og kulturgjenstander, hvis de handler for sum så og så stor, så skal de også melde fra nå. Og det er en erkjennelse av at kunst og kulturgjenstander har blitt brukt til hvitvasking. Fordi at hvis du kjøper et hus eller en bil, eller hva som helst, så blir det registrert, men eier du et dyrt maleri, så finnes der ikke noe maleriregister for å si det sånn! Ergo er det ganske vanskelig å spore.

I tillegg til hvitvaskingsproblematikk som berører kulturgjenstander, nevner informanten også Brukthandlerloven⁷⁷ som har egenskaper han mener er anvendelig i håndteringen av trafikken med kulturgjenstander:

Arne: Alle som driver med brukthandel i Norge skal være godkjent av politiet. Det være seg om de driver brukthandel med bil eller gamle tekopper. Hensikten med loven er at politiet lettere skal finne frem til stjålne gjenstander. Nå kommer det gjennom UNESCO-konvensjonen at de som driver med brukthandel, de skal skrive opp en historikk på gjenstandene de har. Vi holder på å jobbe det inn i norsk lovverk, så det kan bli ganske interessant å se hvordan det blir taklet. Da vil man sette foten ned i forhold til at de kan ikke bare selge en ting uten å vite hvor den kommer fra. Det undergraver muligens hele eller mye av denne kriminelle virksomheten.

I motsetning til noen av de andre informantene, for eksempel fra TAD og museumsfeltet, har informanten fra ØKOKRIM tro på at handelen med bereiste gjenstander er mulig å kontrollere, og ser muligheter for å bekjempe kriminalitet knyttet til dette gjennom et bedre utbygget lovverk.

5.4.5 utfordringer i dagens situasjon og fremtiden

I tillegg til utfordringer med å få på plass et egnet regelverk, tar informanten opp følgende:

Arne: Du kan spore en bil, du kan spore alt mulig annet i verden, men prøv å spore et maleri, eller andre kulturgjenstander. Da forsvinner sporene. Proveniensen er veldig vanskelig å kartlegge. De bruker metoder, disse som sitter på feil side av loven, til å bygge proveniens. Det være seg at du får

⁷⁷ Forskrift om handelsverksemd med brukte eller kasserte ting mv. av 22. desember 1999. Url: http://www.lovdatab.no/cgi-wift/wiztldles?doc=/usr/www/lovdata/for/sf/nh/nh-19991222-1379.html&emne=brukthandel*&&

tak i et maleri som er stjålet, setter det inn til salg på en kunstauksjon, du kjøper det sjøl, ergo har du et salg på kunstauksjon. Gjør du dette et par ganger, setter det inn i en katalog, og en katalog fra en kunstauksjon, den blir brukt som en del av historikken, altså proveniensen, livsløpet til denne kulturgjenstanden. Gjør en det et par ganger; kjører det ut til en utstilling i London, kjører det tilbake til Norge, så har du etter hvert hvisket ut opprinnelsen, at det er stjålet.

Arne peker på problemene med å fastslå gjenstanders historie og dermed legalitet eller illegalitet.

5.4.6 Oppsummerende betraktninger på ØKOKRIMs håndtering av bereiste gjenstander

Arne er den av de tretten informantene som har den grundigste kjennskapen til lovverk og regelverk, nasjonalt og internasjonalt, som er relevant for bereiste gjenstander. Han er også den eneste, med unntak av Alfred, som har kjennskap til innførselsforbudet i forhold til gjenstander fra Irak (Irak-forskriften), men ØKOKRIM har aldri vært borti tilfeller hvor denne forskriften er blitt brukt. Sett i sammenheng med opplysningene fra tollinformantene, er dette kanskje ikke spesielt overraskende, siden kunnskapen om de aktuelle gjenstandene er lav eller ikke-eksisterende. Symptomatisk for ØKOKRIMs behandling av problemfeltet er at de bereiste gjenstandene får en indirekte rolle, altså når de er tilknyttet annen form for kriminalitet, for eksempel hvitvasking. Bevissthetsnivået er også høyt i forhold til mekanismene som styrer økonomi og marked i forhold til bereiste kulturgjenstander, det samme er bevissthetsnivået i forhold til regelverket. Informanten *vet* at gjenstander fra Irak har en spesiell status, og har spesifikt lovverk knyttet til seg, likevel gir han støtte til Kulturministeren som sier at det er ingenting man kan gjøre. Hvorfor har ikke ØKOKRIM undersøkt forholdene rundt det irakiske materialet i samlingen nærmere? Det kan virke som om enheten har slått seg til ro med kulturministerens påstand om at dette ikke er en sak. Dette kan være en situasjon hvor det er styrkeforskjeller mellom de forskjellige feltene som fører til at ØKOKRIM ikke handler. Dersom ØKOKRIM hadde etterforsket Schøyensaken, ville dette vært et brudd med KKD's linje i samme sak. En kan i så fall se for seg en konflikt mellom aktørfriheten og strukturbestemthet (Andersen et al. 1997) i dette tilfellet. Kan grunnen til at ØKOKRIM har avstått fra nærmere undersøkelser være at slik handling ville brutt med hva som anses som rimelig og akseptabelt i det handlingsmiljøet enheten fungerer innenfor? Muligheten til å *handle annerledes* slik det er definert av Giddens (1993:14), kan i så tilfelle ha blitt begrenset av mekanismen *logikk om det passende* (Christensen 2004:13). Det er kanskje ikke passende for informanten fra ØKOKRIM å sette spørsmålsteget ved det kulturministeren slår fast. På den annen side kan det hende dette slett ikke er en riktig analyse av forholdet mellom KKD og ØKOKRIM, men at usikkerheten i forhold til om noe av materialet i samlingen virkelig er fra Irak, slik NRK Brennpunkt påstod, er bakgrunnen for at informanten mener det ikke finnes relevant lovverk for

denne saken. Når bereiste gjenstander, for eksempel fra Irak, i liten grad har vært gjenstand for granskning fra ØKOKRIMs side, kan det også være et spørsmål om ressurser og prioriteringer, slik Sverre, informanten fra museumsfeltet, mener.

5.5 Forskerfeltet og problemene med proveniens

Mange forskere og spesialister har vært involvert i vitenskapelig arbeid med materiale i Schøyensamlingen. I forbindelse med arbeidet med denne oppgaven har jeg vært i kontakt med to av dem, hvor av den ene er med her. Mens de øvrige intervjuene er gjort over en kort periode høsten og vinteren 2005, har kontakten med denne informanten, Peder, foregått i oktober 2006, altså relativt lang tid etter de andre. Denne informanten er i en særstilling, av geografiske grunner har det ikke vært mulig å møtes, og han har heller ikke som de andre informantene blitt intervjuet.

Informasjonen fra Peder er imidlertid behandlet på samme måte som intervjumaterialet fra de øvrige informantene, og han er følgelig også anonymisert og gitt fiktivt navn, for å følge kriteriene i prosjektgodkjenningen fra NSD. Dette samsvarer også med krav fra informanten om bare å bli sitert indirekte fra epost-korrespondansen. Jeg har også valgt å utelate hva slags type materiale Peder har forsket på, fordi opplysninger om dette kan identifisere ham. Jeg kontaktet selv informanten på e-post, og han har svart på de spørsmålene jeg har hatt om hans forskning på deler av materialet i Schøyensamlingen. En del av gjenstandene har havnet på markedet i nyere tid, kanskje så sent som etter 1990, hvorpå Martin Schøyen har kjøpt dem. Informanten bekrefter at en del av dette materialet stammer fra Irak. Et sentralt tema i korrespondansen med Peder er spørsmål knyttet til å forske på gjenstander uten kjent proveniens:

Josephine: *Jeg kan ikke se at det er oppgitt noen eierhistorie for disse gjenstandene i Nasjonalbibliotekets database. Dersom det er en mangelfull proveniens, er det et problem i forhold til å forske på eller publisere dette materialet, slik du ser det?*

Peder: *Dessverre er det et politisk følsomt spørsmål med gjenstander uten kjent proveniens, særlig i Norge, etter hva jeg kjenner til.[...] Slik situasjonen nå er i Irak må en være takknemlig for at [gjenstandsnavn] smugles ut av landet i tide. Når [gjenstandsnavn] vel er ute på markedet er det beste som kan skje at en stor samler som Martin Schøyen har evne til å skille ut de interessante og kjøpe dem opp og siden gjøre dem tilgjengelig for forskning. Hovedsaken er jo ikke at landet Irak får beholde sine skatter, men at menneskeheten får tilgang og kjennskap til sin verdensarv/kulturarv.*

Josephine: *Ja, det stemmer at det har vært debatt om dette i Norge. Har det hatt konsekvenser for din forskning?*

Peder: *Ja, jeg hadde kontrakt med et norsk forlag om publiseringen av min bok om [gjenstandsnavn] i 2005. Etter alt bråket om Schøyen i norske medier ble kontrakten annullert. Nå, to år senere, har jeg funnet en ny forlegger. Boken kommer nå til å publiseres som [tittel] i 2007.* Peder mener at gjenstandene er blitt reddet fra Irak. Dette innebærer at hvis ikke Schøyen hadde kjøpt dem ville de vært i en utrygg situasjon på grunn av krigen landet befinner seg i. Videre påpeker han at hvis ikke Schøyen hadde skaffet gjenstandene ville kunnskap om viktige sider ved denne delen av mesopotamisk forhistorie vært tapt, men Schøyen har gjort dette tilgjengelig for vitenskap og forskning. Peder mener også at gjenstandene tilhører hele menneskeheten, ikke bare det irakiske folk, og at Martin Schøyen har gjort dem tilgjengelig for verden gjennom å publisere deler av samlingen på internett. Han forteller også at konsekvensen av debatten har vært begrenset handlingsfrihet i forhold til forskning på materialet.

Arkeologen Atle Omland identifiserer fire sentrale argumenter som går igjen i tilfeller med kontroverser rundt eierskap til kulturgjenstander, og som har vært sentrale i forsvar av Schøyensamlingen i debatten om denne (Omland 2006:232): "1. The rescue argument 2. The world heritage argument 3. The scholarly access argument 4. The means-end argument".⁷⁸ I fortsettelsen vil jeg drøfte noen av disse i lys av de perspektivene informanten Peder argumenterer for. Kulturarv er spesielt utsatt for intensjonell og tilfeldig ødeleggelse i krigssituasjoner. Ved å hente gjenstander ut av land i krig, kan det hevdes at gjenstandene er blitt reddet fra potensiell ødeleggelse. Imidlertid er det noen svakheter ved dette redningsargumentet. Selv om en samler kjøper en gjenstand ut fra et genuint ønske om å ta vare på den, så kan en se for seg at gjenstanden i utgangspunktet er kommet i bevegelse på bakgrunn av en forventet gevinst på salg av gjenstanden. Tilbud om god pris for kulturgjenstander fra krigsområder, for eksempel Irak, sender signaler til markedet som igjen framskaffer mer av samme gjenstandstype ved hjelp av mer eller mindre organisert plyndring (Atwood 2004; Bogdanos 2005; Polk et al. 2005).

Kunnskapsargumentet er et annet perspektiv som kommer frem i korrespondansen med informanten Peder, og som også ble fremhevet i uttalelsen fra NESH. Ved å studere manuskriptmateriale i Schøyensamlingen, kan forskere produsere ny kunnskap som ikke ville vært tilgjengelig uten de aktuelle gjenstandene. På den andre siden vil løse gjenstander som er fjernet fra sin arkeologiske kontekst representere en begrenset kunnskap. En kan tolke inskripsjonene som kan fortelle mye,

⁷⁸ Argumentene kan oversettes slik: Redningsargument, verdensarvargument, kunnskapsargument (vitenskapelig tilgjengelighet til et materiale) og det siste kan forstås som et "målet helliger midlet"-argument.

enten det er om språk, religion eller matematikk, men *sammenhengen* mellom gjenstanden, omgivelsene og andre gjenstander den ble funnet sammen med, vil alltid være tapt. Et eksempel for å vise rekkevidden av dette: "Shreds of mass-produced Roman pottery are, by themselves, of little interest, but when they are found *in situ* during an archaeological dig in India they cause a great deal of excitement. They help date the site and at the same time cast light on its trade relationships" (Brodie et al. 2000:10-11). En gjenstand som tilsynelatende ikke er spesielt viktig, kan altså likevel være spektakulær på grunn av sammenhengen den er funnet i, for eksempel utenfor det området gjenstanden vanligvis er distribuert i, eller fordi den kan hjelpe å datere strukturer og gjenstander den er funnet sammen med. Kunnskapsargumentet er også blitt brukt med en litt annen vinkel i forsvar av forskning på materiale i Schøyensamlingen. Dette handler om plikten forskere har til å frembringe kunnskap. I et oppslag i NRK svarer Jens Braarvig, tidligere forskningsleder for Schøyensamlingen slik på spørsmål om hans profesjonelle rolle i Schøyensaken: "Når disse manuskriptene plutselig falt ned på landsbygda i Norge, og jeg er spesialist på dette området, så hadde jeg ikke noe valg. Det var tross alt min plikt som professor, sier Braarvig."⁷⁹ Argumentet om forskerens plikt til å forske og frembringe kunnskap, som også trukket frem i uttalelsen fra NESH, har jeg diskutert på side 54 i denne avhandlingen. Det andre poenget Braarvig viser til er at han, i den situasjonen han var i, ikke hadde noe valg. Han måtte, i kraft av sin posisjon som spesialist og professor, sørge for den vitenskapelige ivaretagelsen av materialet. Under punkt 2.4 i teorikapittelet har jeg diskutert nettopp forholdet mellom aktørfrihet og strukturbestemthet ved hjelp av Giddens begrep om *duality of structure* (Giddens 1993:374). Å involvere seg som forsker på materialet i Schøyensamlingen er en bevisst handling. Det er et valg, og aktøren kan ikke sies å være drevet uunngåelig av mekanismer utenfor dennes kontroll. Aktøren kan oppleve det som vanskelig å handle på en annen måte enn det strukturene innenfor feltet legger opp til. NESH sin uttalelse om forskningens plikt til å frambringe kunnskap er talende for hva som oppfattes som passende handling i situasjonen. Likevel er ikke dette det samme som at aktøren er maktesløs i de handlingsvalgene vedkommende gjør.

Verdensarvargumentet handler om at forhistorisk materiale tilhører menneskeheten som sådan, og ikke enkeltnasjoner. På den andre siden kan dette argumentet ikke forsvare et *norsk* eierskap til gjenstandene, dersom de altså tilhører hele verden. Schøyen har riktignok gjort gjenstandene digitalt tilgjengelig, slik at man kan få opplysninger om dem over internett, men bare de opplysningene

⁷⁹ Bugge, Gunnhild & Kari Lie "Forskerstrid om Schøyensamlingen". NRK 8. september 2004. Url: <http://nrk.no/nyheter/kultur/1.538162>

samleren selv ønsker å gi. Opplysninger om proveniens for mange av gjenstandene er utelatt. Altså er det Schøyen selv som bestemmer hvor mye av gjenstanden som skal være tilgjengelig for publikum. Også forskere spiller her en sentral rolle. Forskere som studerer materiale i Schøyensamlingen vil kanskje sitte på informasjon om opprinnelse til det bereiste materialet de studerer, men som de av hensyn til samleren, og kanskje seg selv, holder tilbake opplysninger om. I korrespondansen med Peder kommer det frem at debatten og medieoppmerksomheten som har vært om Schøyensamlingen har fått konsekvenser for hans forskning. Den kritikken som har vært rettet mot det involverte forskerfeltet og samlerfeltet i debatten om Schøyensaken har gjort at enkelte institusjoner og personer som tidligere uttrykte støtte til Martin Schøyens virksomhet har valgt å dis-assosiere seg fra ham og samlingen, slik som det aktuelle forlaget som ombestemte seg med hensyn til å publisere denne Peders forskning på materialet i Schøyensamlingen. På denne måten kan en si at det i løpet av debatten skjedde en avsløring av Schøyen og de involverte forskernes symbolske makt, og at den symbolske kapitalen de representerte fikk en knekk. Det ble vanskelig for det aktuelle forlaget å publisere et materiale med så usikker kulturell og etisk kreditt. På den andre siden har forskeren likevel fått i stand en ny avtale om å publisere det samme materialet gjennom et annet forlag. I følge Bourdieu (2002[1979]) skal avsløring av symbolsk makt i neste rekke gi nye forkledninger til den samme formen for makt. Selv om Schøyensaken har fått konsekvenser for både forskere som er involvert og for samleren Martin Schøyen, for eksempel ved at det ikke er framsatt flere forslag om at staten skulle kjøpe samlingen i sin helhet, er Schøyen og samlingen fortsatt ivaretatt blant annet gjennom koblingen til Nasjonalbiblioteket i Schøyenbaser. Om debatten har fått konsekvenser for samlerfeltet for øvrig, er vanskelig å spekulere i. En kunne for eksempel se for seg at staten, som en konsekvens av avsløringene, revurderte og omgjorde sin egen praksis og lovregulering, som i neste rekke kan få konsekvenser for samlerfeltets handlefrihet. En mulig forklaring på at så ikke har skjedd, kan være at kritikken fra forskerfeltet for øvrig mot Schøyen og de involverte forskerne har en begrenset autoritet. Den når frem i den grad at den skaper en holdningsendring i den offentlige opinionen (Omland 2006:230-231). Å endre praksiser og implementere nytt lovverk som begrenser trafikken med bereiste gjenstander, er noe som tar lengre tid enn de få årene som har gått siden debatten kom i gang. Lovregulering gjennom UNESCO-1970 har vært på trappene lenge, og det gjenstår å se om diskusjonen de siste årene gir fortgang i arbeidet med slik regulering.

5.5.1 Oppsummerende betraktninger på forholdet mellom samlere og forskere

En samling antikviteter blir først synlig som kulturell kapital når den oppfattes av en som kan skjelve den. Betydningen blir først synlig og sosialt treffende, ifølge Bourdieu, når den skjelves av en som er innenfor samme felt (Bourdieu 2002[1979]:12). Forskere har kompetanse og autoritet til å gi Schøyensamlingen verdi som kulturell kapital. Alfred, en av informantene fra KHM uttrykker dette slik: *”Disse gjenstandene ville ikke vært verdt noen ting hvis det ikke fantes eksperter som forklarte hvor verdifulle de var. Det er jo deri deres verdi ligger!”*. Det er altså ikke bare samlerens gjenstander i seg selv som gir den kulturelle kapitalen, det at engasjerte forskere er involvert er avgjørende.

5.6 ABM-utvikling og tverrfaglig samarbeid om bereiste gjenstander

Statens senter for arkiv, bibliotek og museum er underlagt KKD, og deltar i arbeidet med å forberede norsk regulering av UNESCO-1970. Et av ABMu sine hovedansvar er å skape dialog mellom forskjellige sektorer med berøring til kulturminneforvaltning, mellom arkiv, bibliotek og museum, samt andre institusjoner og organisasjoner.⁸⁰

5.6.1 ABMu-informanten

En informant (Sonja) tilknyttet ABMutvikling er intervjuet til oppgaven. Jeg ble henvist til informanten etter en generell henvendelse til organisasjonen. Samtalen foregikk på kafé etter informantens eget ønske, og ble ikke tatt opp på bånd. Notatene fra intervjuet ble sendt informanten for godkjenning og returnert med hennes egne presiseringer og tilføyelser. Samtalen med denne informanten dreide seg spesielt om samarbeidet mellom ulike institusjoner i forhold til bereiste gjenstander, og utfordringer i forhold til å få UNESCO-1970 implementert i norsk lovverk.

5.6.2 Vurderinger av lovverk og etikk

Sonja kjenner ikke til Irak-forskriften som spesielt regulerer innførsel av kulturminner fra Irak etter 1990. Ved siden av mulighetene norsk regulering av UNESCO-1970 gir, viser hun til at det finnes en mulighet for regulering av trafikken med utenlandske kulturminner som befinner seg i Norge i dagens eksportforbud:

⁸⁰ Dette er blant annet formulert i infobrosjyren *The Norwegian archive, library and museum authority*. ABM-utvikling, Oslo. Se også ABMutviklings hjemmeside. Url: <http://www.abm-utvikling.no/om/index.html>

Sonja: *Det eksisterende eksportforbudet er et viktig redskap mot ulovlig handel. Gjenstander som er innført lovlig, kan behøve utførselstillatelse da forbudet ikke bare gjelder gjenstander med norsk opprinnelse.*

Informanten ser muligheter for å bruke dagens regulering av utførsel til å kontrollere trafikken med bereiste gjenstander. Hun er usikker på om utførselsforbudet noensinne er blitt brukt på annet enn hjemlige kulturminner, men mener at dagens lovverk gir muligheter for dette. Det at informanten ser muligheter for å regulere også utførsel av utenlandsk materiale, er interessant i forhold til Schøyensaken. Det er uvisst hvor stor del av Schøyensamlingen som befinner seg i Norge, og om for eksempel det materialet som omfattes av Irak-forskriften fysisk befinner seg i landet nå. Dersom en samler, på grunn av den negativ oppmerksomhet eller av andre grunner ønsker å flytte ut kontroversielt materiale fra Norge, kan en utførselsregulering som praktiseres brukes til å ta beslag i gjenstander med tanke på tilbakeføring,⁸¹ dersom det skulle vise seg å være ulovlig eksportert fra opprinnelseslandet.

På spørsmål om hva hun tror er grunnen til at ikke Norge, i motsetning til mange andre land, har ratifisert UNESCO-1970, svarer Sonja at:

Sonja: *Norsk lovregulering av UNESCO1970-konvensjonen innebærer blant annet en del arbeid med å harmonisere definisjonene av hva en kulturgjenstand er slik at samme definisjon kan brukes ved import og eksport. Dette er en utfordring i forhold til etnologisk materiale, samisk materiale osv. [...] UNESCO1970-konvensjonen krever en nasjonal fortegnelse over kulturminner. Dette er svært omfattende og krevende, og dette kan være noe av bakgrunnen for at ratifiseringsarbeidet har tatt så lang tid.*

Hun mener videre at ratifisering av UNESCO-1970 er prinsipielt viktig i et internasjonalt perspektiv. Om den internasjonale handelen med kulturminner, sier informanten:

Sonja: *Mye av kulturarven i fattige land blir ødelagt, og rike land i vesten representerer et marked i handelen med kulturgjenstander. Man kan i prinsippet si at en får blod på hendene dersom man kjøper gjenstander man ikke kjenner proveniensen til. ICOMs etiske regelverk er tydelig på dette. Når det gjelder gjenstander som er i en utsatt posisjon eller står i fare for å bli ødelagt i*

⁸¹ Midlertidig deponering av kulturgjenstander i utrygge situasjoner er regulert gjennom Haag-konvensjonen. Dersom materiale ikke kan tilbakeføres av sikkerhetsgrunner, som i krigssituasjoner, kan en se for seg blant annet slik temporær oppbevaring gjennom UNESCO, eller deponering i annet lands museumssamlinger, hvor oppbevaringen fungerer som midlertidig gjenstandslån inntil situasjonen tillater tilbakeføring.

opprinnelseslandet, så kan det være en løsning at museer eller institusjoner i Vesten kan ta vare på disse inntil den utrygge perioden er over.

5.6.3 Samarbeid mellom institusjoner

I forhold til andre aktører og institusjoner som har ansvarsområder som er relevante i forhold til bereiste gjenstander, så påpeker Sonja et poeng som også her har vært drøftet tidligere, blant annet under punkt 5.2.4 om Tollvesenet:

Sonja: Det hender at ABM-u blir kontaktet av Tollvesenet når Tollvesenet er usikre på håndtering og lovforståelse i forbindelse med utførsel av kulturgjenstander. Det er forskjeller i kultur mellom vedtaksinstitusjonene og toll/politi. Tollvesenet og politiet ønsker å følge lover og forskrifter slavisk, mens vedtaksinstitusjonene legger mer vekt på skjønn når man vurderer om det kreves utførselstillatelse. Tollvesenets innsigelse kan være at de mener bindingen er for tett mellom fagmuseene og de som søker utførselstillatelse, eksempelvis antikvitethandlere.

Vedtaksinstitusjonen kan ha et kundeforhold til søker (antikvitethandlere) og det kreves derfor en ekstra årvåkenhet fra vedtaksinstitusjonens side.

Den antagelsen Sonja gjør her om de forskjellige kulturene hos Tollvesenet og vedtaksinstitusjonene bygger på erfaringene hun har fra kontakt med disse ulike organisasjonene. Utsagnet bekrefter også det informantene fra TAD selv forteller om hvordan de opplever kontakten med vedtaksinstitusjonene innen museumsfeltet.

5.6.4 Utfordringer for fremtiden

På spørsmål om hva hun ser som hovedutfordringene i forhold til bereiste gjenstander, sier informanten:

Sonja: Noen av utfordringene i fremtiden blir å få på plass lovverk, forskrift og regulering av UNESCO1970-konvensjonen. Det må dessuten jobbes med fagmiljøene i forhold til etikk rundt import/eksport av kulturminner, og informasjon til miljøer, diplomati, folk som jobber i utlandet, og grundig opplæring av tollere. I forhold til innførselsforbud så blir det en utfordring hvordan det skal foregå når gjenstander blir stoppet. Det er mye arbeid å få klarlagt hvor gjenstanden kommer fra, hvem som er rettmessig eier, og om den er utført i konflikt med opprinnelseslandets eget lovverk.

Utfordringene informanten er opptatt av er både av praktisk og av etisk art. Hennes kjennskap til de forskjellige fagmiljøene, tollvesen og politi, gjør at hun kan gi konkrete og detaljerte vurderinger av utfordringene i håndteringen av bereiste gjenstander.

5.6.5 Oppsummerende betraktning: ABMu og tverrfaglig samarbeid

Med unntak av Irak-forskriften har informanten detaljert kjennskap til hvilket regelverk som er relevant for bereiste gjenstander. Institusjonen hun tilhører har et særlig ansvar for kontakt og samarbeid innad i kulturminneforvaltningen, og andre institusjoner og fagmiljø. Hun har dermed større forutsetning for å skaffe seg et overblikk over situasjoner, samarbeid og lovverk rundt bereiste gjenstander enn de andre informantene har. I kraft av sitt ansvarsområde sitter ABMu i en nøkkelposisjon i forhold til en eventuell framtidig regulering av grensekontroll med bereiste gjenstander. I så fall kan ABMus rolle synes sentral for å få sikret at håndtering av bereiste gjenstander som fungerer konsistent på tvers av forskjellige organisasjoner og aktører som er involvert.

5.7 Statens håndtering av bereiste gjenstander og andre lands kulturarv

5.6.1 KKD og Schøyensaken

Det er flere departementer som representerer relevant myndighet i forhold til bereiste gjenstander i Norge. I tillegg til Kultur- og kirke departementet har både Justisdepartementet, Miljøverndepartementet og Utenriksdepartementet ansvarsområder som er relevante for de bereiste gjenstandene. Jeg har imidlertid fokusert på KKD's myndighet som representant for staten i denne analysen, fordi jeg oppfatter denne institusjonen som mest sentral i forhold til norsk behandling av utenlandske kulturgjenstander. Offentlige museer og bibliotek er også underlagt dette departementet, og det er KKD som har ansvar for å utarbeide norsk regulering av UNESCO-1970. I motsetning til de 110 statene⁸² som har ratifisert og implementert UNESCO-1970 i sitt lovverk siden konvensjonen ble lansert i 1970, har Norge enda ikke fått på plass slik ratifisering. I fortsettelsen vil jeg drøfte den norske statens håndtering av bereiste gjenstander på bakgrunn av hvordan norske kulturmyndigheter forholdt seg til Schøyensaken blant annet i media. Jeg vil deretter forsøke å sette denne analysen inn i en større sammenheng som handler om norske myndigheters forhold til andre lands kulturarv.

⁸² Tall per 7. desember 2006. Url: <http://portal.unesco.org/la/convention.asp?KO=13039&language=E&order=alpha>

I Dagens Næringsliv 18. mars 2002 uttaler tidligere fiskeriminister Svein Ludvigsen at Schøyensamlingen er så spektakulær at staten gjennom KKD og Nasjonalbiblioteket bør kjøpe den og slik sikre at den fikk bli i Norge: ”Det er en juvel vi burde beholde i Norge. [...] Har vi råd til å la en slik kulturskatt gå ifra oss?”.⁸³ I et oppslag i NRK to år senere avviser daværende statssekretær i KKD, Yngve Slettholm, at den Norske staten kan kjøpe samlingen, ut fra følgende begrunnelse (min kursivering): ”Det vil prinsipielt være meget uheldig hvis staten skal kjøpe *ulovlig ervervete gjenstander*. Og det ville skape ringvirkninger som ikke vil være noe særlig tjenlige”.⁸⁴ I samme oppslag opplyser Slettholm likevel at norske myndigheter ikke kan bistå Pakistans ambassade, som har fremmet utleveringskrav på gjenstander fra samlingen. Begrunnelsen han bruker er at det er eieren, altså Martin Schøyen, som selv må vurdere om han ønsker å gi skriftene tilbake eller ikke. På forslag fra historiker Leif Anker og arkeolog Atle Omland 13. september 2004 om at Schøyensamlingen bør politietterforskes, mener Slettholm at slik etterforskning er helt utelukket, ettersom det ikke finnes relevant lovverk som tilsier at Schøyen har gjort noe kriminelt.⁸⁵ Tre måneder senere kommer Schøyensamlingen opp som sak i Stortingets spørretime. Stortingrepresentant Ågot Valle retter følgende spørsmål til daværende Kulturminister Valgerd Svarstad Haugland:⁸⁶

Klargjøring av eierhistorie er et viktig virkemiddel for å hindre ulovlig eller uetisk handel med verdifulle kunst- og kultursamlinger. Nasjonalbiblioteket har en database som gjør Schøyensamlingene tilgjengelige, uten at eierhistoriene er klargjort. Dette er i strid med ICOMs retningslinjer. Hva mener statsråden om dette, og hvordan vil statsråden sørge for at offentlige kulturinstitusjoner følger ICOMs retningslinjer, slik at verdens kulturhistorie kan ivaretas på en etisk riktig måte?

Haugland svarer:

Nasjonalbiblioteket har ein avtale med Martin Schøyen om å gjera digitalt tilgjengeleg ein liten del av Schøyen-samlinga på heimesidene til Nasjonalbiblioteket. Motivasjonen for dette samarbeidet er å gi publikum tilgang til innhaldet i ei av verdas største og viktigaste samlingar av gjenstandar og manuskript. Eit slikt samarbeid ville neppe ha vore innleidd dersom ein ville skjula opphavet til samlinga. Nasjonalbiblioteket fortener etter mi meining fyrst og fremst honnør for at dei arbeider for å gjera ein viktig del av kulturarven tilgjengeleg for eit breitt publikum.

⁸³ Kibar, Osman ”Fiskeriministeren vil kjøpe buddhist-skrifter” Dagens Næringsliv 18. mars 2002 Url: <http://www.dn.no/arkiv/article26957.ece>

⁸⁴ Bugge, Gunhild & Kari Lie ”Myndighetene kan ikke utlevere skrifter”. NRK nyheter 9. september 2004. Url: <http://nrk.no/nyheter/kultur/4074779.html>

⁸⁵ Bugge, Gunhild & Kari Lie ”Må etterforske Schøyensamlingen”. NRK nyheter 13. september 2004. Url: <http://www.nrk.no/nyheter/kultur/4080177.html>

⁸⁶ Spørsmål nr. 5, 1. desember 2004. ”Stortingets spørretime”. Url: <http://www.stortinget.no/spti/dw-o2004120107-005.html>

Videre sier Haugland:

At det blir påstått at ting er ulovleg innførte, kan ikkje eg ta stilling til, eg må halda meg til fakta og ikkje spekulasjonar [...]. Det er forskjell på å visa digitalt materiale og verkeleg materiale - det er det eine. For det andre hadde ein ikkje lagt ut på nettet digitalt materiale om ein hadde vore redd for at dette hadde vore ulovleg innført til landet. Ein hadde då heller prøvt å skjula det, om ein ynskte å skjula noko.

Valgerd Svarstad Hauglands svar er interessant på flere måter. Hennes egen statssekretær har to måneder tidligere omtalt materialet som ulovlig. I svaret til Valle hevder Haugland at dette er spekulasjoner hun ikke kan forholde seg til. Tvert i mot fremhever hun samlingens kulturelle betydningsfullhet og høye verdi. Argumentet hun bruker for hvorfor det ikke er aktuelt å undersøke materialet nærmere, er at hun mener det er *usannsynlig* at det skulle være ulovlig. Hun mener tvert imot at det er prisverdig at dette materialet gjøres tilgjengelig for publikum, og som hun sier; hvis det var ulovlig ville en heller forsøkt å skjule det, ikke lagt det ut på nettet. Denne formen for logikk kan være grunnet i en godt innarbeidet populærkulturell forestilling om at kunst- og antikvitetsamlere kjennetegnes ved at det dreier seg om en styrtrik person med hemmelige hvelv stappfulle av bestillingstyverier som han kun viser frem til spesielt inviterte. Jeg har gjennom hele denne avhandlingen forsøkt å vise et annet bilde. Dette handler om en grunnleggende dynamikk i forholdet mellom private samlere og behovet for kulturell og sosial kapital.

The volume of the social capital possessed by a given agent thus depends on the size of the network of connections he can effectively mobilize and on the volume of the capital (economic, cultural or symbolic) possessed in his own right by each of those to whom he is connected. (Bourdieu 1986:249)

Samlerens sosiale kapital er altså avhengig av dem han er assosiert med, og volumet på den kapitalen disse igjen har. For at gjenstandenes verdi skal virke kapitaløkende på samlerens kulturelle og sosiale distinksjon, er det en forutsetning at de blir *sett*. For at gjenstander skal oppfattes som noe mer enn ting, er det en forutsetning at de assosieres med, og får anerkjennelse fra forskere eller institusjoner (for eksempel Nasjonalbiblioteket), som er sterke på kulturell kapital og som går god for høyverdigheten til gjenstandene. Dersom samleren skal bli sett men samtidig beskytte seg mot anklager om ulovligheter, kan en utvei være å vise gjenstandene, men å tåkelegge eierhistorien i den grad at det blir vanskelig eller umulig å finne fram til reisedetaljer og opprinnelse.

Selv om de sitatene som er referert her bare gir et begrenset innblikk i det som offentlig har blitt kommunisert av KKD i forbindelse med Schøyensaken, så mener jeg likevel at det til en viss grad viser KKDs mangel på konsistens i den offentlige håndteringen av bereiste gjenstander generelt og Schøyensaken spesielt. De har valgt å se bort fra Irak-forskriften, men bruker altså manglende ratifisering av UNESCO-1970 som begrunnelse for hvorfor de ikke ønsker å gripe inn overfor

Schøyen eller Nasjonalbiblioteket. I tillegg har departementet vært sparsommelige med å kommunisere ut klare holdninger til utenlandsk kulturarv. I den grad de har vært tilstede, har holdningsutsagn i stor grad vært preget av perspektiv som forsvarer norsk eierskap til utenlandsk kulturarv. Da Schøyen i mars/april 2005 leverte tilbake skrifter til Pakistan som var blitt smuglet ut av landet på 1990-tallet, ga Svarstad Haugland følgende kommentar til NRK:

Det er veldig bra. Martin Schøyen skal også ha vært i kontakt med andre land om tilbakelevering av skrifter. Jeg synes det er flott at han tenker på tilbakeføring, men samtidig må vi være opptatt av at de landene som får tilbake skriftene kan ta vare på dem på en god måte. En del av det han har hatt kan man kanskje si er blitt reddet fordi han har hatt dem i Norge.⁸⁷

Her brukes igjen redningsargumentet som forsvar av Schøyensamlingen. En kan dele ministerens bekymring for hvordan kulturminner blir behandlet i mange land. I en del situasjoner, for eksempel borgerkrig, blir kulturminner stemoderlig behandlet også når de befinner seg i eget land, eller utsatt for direkte, intensjonell ødeleggelse. Dette er kjent blant annet fra konflikten i det tidligere Jugoslavia (Hadzihamidovic 2005). Imidlertid står ikke denne bekymringen uttrykt fra Svarstad Haugland i forhold til mangelen på uttrykt bekymring for ødeleggelse av verdens kulturarv som følge av plyndring. Som jeg tidligere har vært inne på, har private samlere av kunst og antikviteter spilt en sentral rolle i å bygge opp museumssamlinger ikke bare i Norge, men også i verden for øvrig. At kapitalsterke personer bidrar økonomisk til kulturformål av forskjellig slag, kan sees som et borgerlig dannelsesprosjekt. Denne tradisjonen, og den sosiale kapitalen forbundet med det, kommer til uttrykk også hos nåværende kulturminister Trond Giske. Under overskriften ”Giske ber rikinger bla opp for kulturen”, sier ministeren: ”[J]eg vil appellere til de rikes ’dødsangst’. Det må bli sånn at de ikke er i det gode selskap hvis de ikke gir mer til kulturen”.⁸⁸ Tydeligere kan det neppe sies. Det ligger en dobbelthet her som er talende. På den ene siden det sympatiske ved å dele av sin private rikdom med fellesskapet, på den andre siden hvilken gevinst i form av sosial kapital og legitimitet som følger med å gjøre nettopp dette. Problemene oppstår i det øyeblikket legitimiteten er av en dimensjon som gjør kritisk ettersyn utenkelig.

5.6.2 Norge og sivilisasjonens vugge

Forholdet til andre lands kulturarv er ikke bare kommet til uttrykk i Schøyensaken, men kan også settes inn i en større sammenheng som handler om synet på eierskap og forvaltning av verdens

⁸⁷ Berg, Kjetil & Kristin Vold ”Leverte tilbake skrifter” NRK 1. april 2005. Url:

<http://www.nrk.no/nyheter/kultur/4630999.html>

⁸⁸ NTB ”Giske ber rikinger bla opp for kulturen”. Adresseavisa 23. november 2005. Url:

<http://www.adressa.no/nyheter/innenriks/article593375.ece>

kulturarv. Det er for eksempel interessant å se hvilken plass irakisk fortid hadde i deler av den politiske retorikken som ble brukt i forbindelse med invasjonen i Irak i 2003. Et av avsnittene i daværende statsminister Kjell Magne Bondeviks tale⁸⁹ til Stortinget i den forbindelse er som følger (min kursivering):

Irak – fra sivilisasjonens vugge til Saddams despoti

Mange har et noe vagt bilde av Irak. Det er verdt å minne om at i dette området *lå en av vår sivilisasjons vugger*. Mesopotamia ga verden det første alfabet 2 500 år før Kristus og det eldste lovverk ca 1 750 år før Kristus. Uttrykket øye for øye, tann for tann, er tatt fra henholdsvis paragraf 196 og 200 i Hammurabi's lovverk. Irak er også opprinnelseslandet til Gilgamesj, et av verdens eldste bevarte litterære verk fra ca. 2000 før Kristus. Babels tårn og De hengende haver ble bygget i Irak.

Dette kulturlandet, rikt på olje, er blitt ødelagt av *despoten* Saddam Hussein. Det er en tragedie. Han har startet kriger mot to naboland, med enorme tap av menneskeliv og utarming av landet som resultat. (Bondevik 2003)

I denne talen finnes to av de elementene Susan Pollock har skissert, og som jeg har gjort rede for under punkt 2.2.1 i teorikapittelet. Bondevik viser til at fra det tidligere Mesopotamia har ”vår sivilisasjon” hentet sentrale trekk. Han følger opp med å sette et skille mellom det fortidige Mesopotamia, som altså bærer likhetstrekk med ”vår sivilisasjon” og dagens Irak, og da personifisert gjennom ”despoten” Saddam Hussein. I norsk offentlighet, i media og i folket var det imidlertid ikke samme støtte til invasjonen som det var i USA på samme tidspunkt. Norge deltok ikke offisielt i invasjonen, men var involvert som alliert av USA. Den norske staten bidro med utstyr og mannskap til den internasjonale styrken i Irak, og ble omtalt av George Bush som et av landene i ”koalisjonen av villige”.⁹⁰ Til tross for det tilsynelatende vennskapet og sympatien mellom Bushadministrasjonen og den daværende norske regjeringen, fikk ikke den norske oppmerksomheten om sivilisasjonens vugge i Irak samme preg av anvendelig krigsretorikk som den gjorde i USA. I Norge fungerte det mer som advarsler om skadene en amerikansk invasjon kunne føre til⁹¹ og argument i den generelle mobilisering mot krigen i Irak.⁹² Mye av den politiske retorikken og mediedekningen både i Norge og internasjonalt i forbindelse med krigen i Irak og

⁸⁹ Statsminister Kjell Magne Bondeviks Redegjørelse for Stortinget om Irak-spørsmålet. Stortinget 21. mars 2003: http://odin.dep.no/smk/norsk/aktuelt/taler_statsmin/taler/001001-090437/dok-bn.html

⁹⁰ Om republikanske kongressmedlemmers brev til ambassadør Knut Vollebækk 09. oktober 2004, se blant annet Berthelsen, Ole. *USA roser Norges krigsinnsats*. Nettavisen TV2 25. oktober 2004. Url: <http://pub.tv2.no/nettavisen/verden/article294449.ece>

⁹¹ Se for eksempel Moe, Erlend & Torunn P. Westerfjell. ”Kulturminner i fare”. NRK. 04. mars 2003. Url: <http://www.nrk.no/nyheter/kultur/2582264.html>

⁹² Se for eksempel Wolner, Asgeir. ”Irak – Sivilisasjonens gravkammer?”. Indymedia 11. mars 2003: <http://www.indymedia.no/newswire/display/6051/index.php>

Afghanistan, og arkeologi og kulturarv i de to landene, tyder på en slik forståelse som Edward Said i 1978 beskrev som *orientalisme* (Said 1978). Altså at man har en forestilling om orientaleren i Vesten, og et forhold mellom forskning og politikk som han mener historisk har beredt grunnen for imperialismens framvekst. Jens Braarvig, tidligere forskningsleder for Schøyensamlingen, kom i 2001 med følgende uttalelse i Senter for Høyere Studier sitt informasjonsblad: ”Med risiko for å ikke være helt politisk korrekt, vil jeg påstå at i våre dager er det den europeiske åndstradisjonen som er mest opptatt av å ivareta gamle kulturskatter”.⁹³ Jeg mener denne uttalelsen føyer seg inn i en orientalistisk diskurs som ligner den som kommer til uttrykk i Bondeviks tale. Mens Bondevik uttaler seg i forhold til en konkret politisk sak (invasjonen i Irak), handler Braarvigs utspill om forskning og forvaltning av utenlandsk kulturarv i Schøyensamlingen. Uttalelsen fra Braarvig kom imidlertid i den perioden hvor medias fremstillingen av Schøyensamlingen fortsatt var preget av positiv omtale, og før samlingen og samleren ble utsatt for kritiske spørsmål. Den offentlige oppmerksomheten om samlingen er blitt drastisk mer kritisk fra år 2002 til i dag. Jeg vil tro at det per i dag er mindre akademisk og offentlig aksept for norsk eierskap til bereiste gjenstander, for eksempel fra land i krig, som forsvares og forklares med argumenter som opphøyer private antikvitetsamlere til redningsmenn for verdens kulturarv.

⁹³ ”Historien roper til oss”. SHH Informasjonsblad nr. 2. Oktober 2001 Årgang 9.

6 Konklusjon

Formålet med denne avhandlingen har vært å undersøke hvordan bereiste kulturgjenstander behandles i Norge, og hvilke holdninger denne håndteringen skjer på bakgrunn av. Innførsel og forskning har stått sentralt i dette fokuset. Det er hovedsakelig to forhold som er blitt tydelige gjennom denne undersøkelsen.

1. Kontroll av utenlandske kulturgjenstander over norske grenser er minimal, nærmest ikke-eksisterende.
2. Private samlere av bereiste gjenstander, i dette tilfellet Martin Schøyen, har en status og en legitimitet som gir politisk beskyttelse.

Det første forholdet har sin bakgrunn i blant annet at TAD ikke anser kontroll på innførsel av arkeologiske gjenstander om en del av sin jobb, ettersom det enda ikke finnes noe generelt lovverk mot innførsel av kulturgjenstander. Dermed finnes det heller ikke tall som kan anslå om, eventuelt hvor mye og hva slags materiale som blir ført inn over norske grenser. Ut fra opplysningene som fremkommer fra informantene, har ikke TAD fått de politiske føringene som kan synes nødvendig for at norske grenser kontrolleres i tråd med det eksisterende lovverket for bereiste kulturgjenstander. Selv om Norge ikke har ratifisert UNESCO-1970, omfattes kulturgjenstander av en del internasjonalt og nasjonalt lovverk. Dette gjelder for eksempel beskyttelse av kulturminner i krig (Haagkonvensjonen) og Irak-forskriften. I tillegg til gjenstander i Schøyensamlingen som er blitt offentlig kjent gjennom debatten i Schøyensaken, har jeg vist to konkrete eksempler som klart bryter med dette eksisterende lovverket. Det første eksempelet gjelder den norske soldaten som tok med seg gjenstander til Norge som han har funnet i forbindelse med krigsoppdrag i Afghanistan. Det andre eksempelet gjelder en del av det irakiske materialet i Schøyensamlingen som er eksportert fra landet i nyere tid. Erkjennelsen av at det finnes så vidt mye mer ulovlig ervervet irakisk materiale i samlingen enn det som til nå har vært offentlig kjent, er kommet som et resultat av de undersøkelsene jeg har gjort av presentasjoner av materiale på Nasjonalbibliotekets hjemmeside, og blir bekreftet av den informasjonen jeg fikk av informanten Peder.

Tilfellene av gjenstander med usikker proveniens og usikker legalitet i forhold til eierskap, som har vært kjent gjennom debatten om samlingen, har ikke blitt gjenstand for nærmere granskning av norske myndigheter. Ingen berørte eller ansvarlige parter, UiO/NESH, NB, KKD eller ØKOKRIM, har undersøkt gjenstandshistorikken for å klargjøre legaliteten i forhold til eierskapet. At lovverket

blir ignorert kan sees som symptom på det andre forholdet de undersøkelsene jeg har gjort viser, som handler om samlerens kredibilitet og legitimitet.

Dersom den private samlingen av bereiste gjenstander skal tjene som kulturell kapital for samleren, må den først forklares og fortelles av noen med slik autoritet. Binding mellom forskere og samlere bidrar til å gi forskere tilgang på interessant materiale og kan påvirke deres status innenfor sitt felt, i tillegg til at den kredibiliteten forskeres engasjement på gjenstandene gir, også tilskrives samleren som person. Eierskap over bereiste gjenstander som begrunnes ut fra redningsargumenter og verdensarvargumenter kan finne gjenklang i en orientalistisk politisk diskurs. Imidlertid har holdningene til bereiste gjenstander i norsk eierskap endret seg som følge av Schøyensaken. Dette er særlig tydelig i norske mediers dekning av Schøyensamlingen fra år 2000 frem til i dag.

Som informanten fra ABMu påpeker, kan det eksisterende utførselsforbudet, som per i dag i hovedsak brukes for å regulere eksport av hjemlig kulturarv fra Norge, også komme til anvendelse dersom utenlandske bereiste gjenstander søkes utført fra Norge. Dette er særlig viktig om en tenker seg at Norge ikke bare har fungert som en frihavn, kulturelt og politisk, for bereiste gjenstander, men også kan tjene som transitthavn for gjenstander på reise. Informanten fra ØKOKRIM poengterer at stater der lovverket er svakt og risikoen lav, er opportune for slik kriminalitet. AAMD har foreslått en karantenetid på ti år fra anskaffelsesdato for krav om å undersøke gjenstanders opprinnelse. Falsk proveniens kan bygges i løpet av en tiårsperiode eller i påvente av at oppmerksomheten om plyndring, for eksempel i bestemte krigsområder, daler. I en karanteneperiode må gjenstandene oppbevares. Land med minimal grensekontroll på arkeologisk materiale, hvor det aktuelle lovverket er fraværende eller ikke håndheves, hvor det er mye plass og stabile politiske forhold, kan fungere svært gunstig som transitthavn for plyndret materiale inntil så lang tid har gått at gjenstandene trygt kan slippes ut på større markeder i USA eller Storbritannia.

Norsk regulering av UNESCO-1970 kan bidra til å gjøre norske grenser mindre mottagelige for plyndret arkeologisk materiale. Dersom Norge skal slutte å være en potensiell frihavn for trafikking av plyndrete kulturminner, kreves imidlertid mer enn ratifisering av UNESCO-1970. Reell regulering forutsetter at det finnes politisk vilje til å ta i bruk lovverket. Forskere og museum, ikke bare i Norge men internasjonalt, som klarer å vise publikum, fagmiljø og private samlere at det er en klar sammenheng mellom handel med og plyndring av kulturminner, er også en sentral forutsetning for å begrense omfattende ødeleggelse av det reservoaret av kunnskap om fortiden gjenstander *sammen med* arkeologiske kontekster utgjør.

Etterord

Gjennom en pressemelding 12. januar 2007 meddelte *The Schoyen Collection Press Office* at alt samarbeid mellom Nasjonalbiblioteket og Schøyensamlingen opphører. Om bakgrunnen for bruddet sier pressemeldingen at:

The decision has been made for two reasons. First, the Schoyen Collection and its stakeholders will be better served by having a stronger independent presence on the web at an international level rather than being merely a resource within the website of a national library. Second, the National Library of Norway has demanded levels of public service provision beyond what is reasonable for a privately owned Collection.

I en kommentar til NRK samme dag bekrefter nasjonalbibliotekar Vigdis Moe Skarstein bruddet. Hun forteller at grunnlaget for samarbeidet mellom Nasjonalbiblioteket og Schøyen ikke lenger er tilstede, og at det er uproblematisk at det nå opphører.

I følge pressemeldingen skal Schøyensamlingens digitale gjenstandskatalog, som jeg i denne avhandlingen har kalt Schøyenbaser, omlokiseres og fjernes fra Nasjonalbibliotekets hjemmesider i nær fremtid. I den foregående avhandlingen har jeg benyttet flere eksempler på bereist materiale med mangelfull proveniens i Schøyenbaser. Det er usikkert hvor lenge presentasjonen av dette materialet vil være tilgjengelig på den nettadressen jeg har oppgitt i avhandlingen. Jeg har derfor valgt å legge ved en CD som dokumenterer hvordan disse bereiste gjenstandene som trolig er fjernet fra Irak i nyere tid, blir presentert uten redegjørelse for eierhistorie gjennom Nasjonalbibliotekets nettsider per 18.januar 2007.

Litteratur

ABM-utvikling. Url: <http://www.abm-utvikling.no/> [Lesedato 10.12.06]

ABM-utvikling "The Norwegian archive, library and museum authority". Infobrosjyre. ABM-utvikling, Oslo

Ali, Ihsan & Robin Coningham

2001 Recording and Preserving Gandhara's Cultural Heritage. I *Trade in illicit antiquities: the destruction of the world's archaeological heritage*. Redigert av Neil Brodie, Jennifer Doole & Colin Renfrew, s.25-31. McDonald Institute Monographs, Cambridge

Andersen, Heine, Tomas Brante & Olav Korsnes (red.)

1997 *Sosiologisk leksikon*. Universitetsforlaget, Oslo

Appadurai, Arjun

1996 [1986] *The Social life of things: commodities in cultural perspectives*. Cambridge University Press, Cambridge

Atwood, Roger

2004 *Stealing History. Tomb Raiders, Smugglers, and the Looting of the Ancient World*. St. Martin's Press, New York

Baghdad Museum. Url: <http://www.baghdadmuseum.org/home.php> [Lesedato 04.12.06]

Barker, Alex W

2003 Archaeological Ethics: Museums and Collections. I *Ethical Issues in Archaeology*. Redigert av Larry J. Zimmerman, Karen D. Vitelli & Julie Hollowell Zimmer. AltaMira Press, California

Bing, Jon

2005 *Utredning om rettslige sider av balansen mellom originalobjekters tilhørighet og den digitale representasjonen av disse*. Bing og Co. Advokat- og konsultantselskap DA, Oslo

Bogdanos, Matthew & William Patrick

2005 *Thieves of Baghdad. One Marine`s Passion for Ancient Civilization and the Journey to Recover the World`s Greatest Stolen Treasures*. Bloomsbury, New York

Bokmålsordboka: Definisjons- og rettskrivningsordbok 2005. 3. utgave. Redigert av Boye Wangensteen. Kunnskapsforlaget, Oslo

Bondevik, Kjell Magne

2003 *Redegjørelse for Stortinget om Irak-spørsmålet*. [Tale til Stortinget] 21.mars. Url: http://odin.dep.no/smk/norsk/aktuelt/taler_statsmin/taler/001001-090437/dok-bn.html
[Lesedato 05.12.06]

Bourdieu, Pierre

1986 The Forms of Capital. I *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Redigert av John G. Richardson s. 241-258. Greenwood Press. New York

Bourdieu, Pierre

1993[1983] *The Field of Cultural Production. Essays on Art and Litterature*. Redigert av Randal Johnson. Polity Press, Cambridge

Bourdieu, Pierre

1996[1994] *Symbolisk makt*. Oversatt av Annick Prieur. Pax Forlag, Oslo

Bourdieu, Pierre

2002[1979] *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oversatt av Annick Prieur. De norske Bokklubbene, Oslo

Bourdieu, Pierre

2005 *The social structures of the economy*. Polity Press, Cambridge

Boylan, Patrick

2002 Early concern with the protection of cultural property in times of war. I *Illicit Antiquities. The theft of culture and the extinction of archaeology*. Redigert av Neil Brodie

& Kathryn Walker Tubb, s.43-108. *One World Archaeology* (42). Routledge, London & New York.

Braarvig, Jens

2006 Innledende essay. I *Sumeriske skrifter*. Oversatt og redigert av Tor Åge Bringsværd, Jens Braarvig & Alf van der Hagen. Verdens Hellige Skrifter. Bokklubben, Oslo

Brodie, Neil

2005 The circumstances and consequences of the British Library's 1994 acquisition of some Kharosthi manuscript fragments. I *Culture Without Context* 17:5-12.

Brodie, Neil, Jennifer Doole & Colin Renfrew (red.)

2001 *Trade in illicit antiquities: the destruction of the world's archaeological heritage*. McDonald Institute Monographs, Cambridge

Brodie, Neil, Jennifer Doole & Peter Watson (red.)

2000: *Stealing History: The illicit trade in cultural material*. The McDonald Institute for Archaeological Research, Cambridge.

Brun, Inger Marie

2004 *People on war: Soldater. Rapport utarbeidet av MMI Univero*. Norges Røde Kors, Oslo

Christensen, Tom, Per Lægred, Paul G. Roness & Kjell Arne Røvik (red.)

2004 *Organisasjonsteori for offentlig sektor*. Universitetsforlaget, Oslo.

Cloggins, Clemency Chase

1996 A Licit International Traffic in Ancient Art?. I *Legal Aspects of International Trade in Art*. Redigert av Martine Briat & Judith A. Freedberg, s.47-55. Kluwer Law International, Haag

Concise Atlas of the World 2006. Times Books Group Ltd. 10.utgave. Times Books, London

Cuéllar, Javier Pérez de

1995 *Our Creative Diversity, Report of the World Commission on Culture and Development*. UNESCO, Paris Url:<http://www.unesco.org/culture/policies/ocd/index.shtml>
[Lesedato 05.12.06]

Dahl, Ottar

1988: *Grunntrekk i historieforskningens metodelære*. Universitetsforlaget, Oslo

Denzin, Norman K. & Yvonna S. Lincoln (red.)

1994 *Handbook of Qualitative Research*. Sage Publications, California.

Ebay. Url: <http://www.ebay.com> [Lesedato 04.12.06]

Encyclopædia Britannica. Url: <http://www.britannica.com/> [Lesedato 04.12.06]

FBI. Url: <http://www.fbi.gov/> [Lesedato 04.12.06]

Giddens, Anthony

1993 [1984] *The constitution of society. Outline of the theory of structuration*. Polity Press, Cambridge

Giddens, Anthony

1976 *New Rules of Sociological Method. A positive Critique of Interpretive Sociologies*. Macmillan, London

Global Giving Roundup April-Mai 2003. Url:

<http://www.synergos.org/globalgivingmatters/briefs/0305roundup.htm> [Lesedato 10.01.07]

Hadzihamidovic, Amra

2005 *Ødeleggelse av kulturarv som krigsmål: Stolac-saken*. [Foredrag ved leder for Den Bosniske Kommissjonen for Vern av Kulturarv] 10. mars 2005. Arrangert av Den norske Helsingforsforskingskomité, Oslo

Haywood, John

2005 *Historisk Verdensatlas*. Revidert og oppdatert av Dorthé Erichsen; oversatt av Berit Nøkleby; norsk redaksjon og prosjektledelse: Eirik Myhr. Spektrum, Oslo

Hastrup, Kirtsen

1999 *Viljen til Viden. En humanistisk grundbog*. Gyldendag, Copenhagen

ICOM

Emergency Red List of Iraqi Antiquities at Risk. Url:

<http://icom.museum/redlist/irak/en/index.html> [Lesedato 04.12.06]

Interpol. Url: <http://www.interpol.int/default.asp> [Lesedato 04.12.06]

Jote, Kifle

1994 *International Legal Protection of Cultural Heritage*. Juristförlaget, Stockholm

Kane, Eileen

1985 *Doing your own research. How to do basic descriptive research in the social sciences and humanities*. Marion Boyars, London

Krieken-Pieters, Juliette van (red.)

2006 *Art and Archaeology of Afghanistan: Its Fall and Survival*. Brill Academic Publishers, Leiden

Kulturhistorisk Museum, Universitetet i Oslo. Url: <http://www.khm.uio.no/> [Lesedato 04.12.06]

Kvale, Steinar

1997 *Det kvalitative forskningsintervju*. Oversatt av Tone M. Andersen & Johan Rygge. Ad notam, Gyldendal, Oslo

Lundén, Staffan

2005 TV review: NRK (Norway), Skriftsamleren (The Manuscript Collector). I *Culture without Context* (15). Url:

http://www.mcdonald.cam.ac.uk/IARC/cwoc/issue16/schoyen_review.htm [Lesedato 20.03.06]

Lundén, Staffan

2004 *The Scholar and the Market. Swedish scholarly contributions to the destruction of the world's archaeological heritage. I Swedish archaeologists on ethics.* Redigert av Håkan Karlsson. Bricoleur press, Lindome

Mieroop, Marc Van De

2004 *A History of the Ancient Near East: ca. 3000 – 323 BC.* Blackwell Publishing, Malden

NESH

2005 *Uttalelse fra Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) om forskning på materiale med usikkert eller ukjent opphav.* Url: http://www.etikkom.no/HvaGjorVi/Uttalelser/NESH/300605_vedlegg [Lesedato 04.12.06]

Norman, Naomi J.

2005 Editorial Policy on the Publication of Recently Acquired Antiquities. *American Journal of Archaeology*. Vol.109 nr.2.

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste. Url: <http://www.nsd.uib.no/> [Lesedato 04.12.06]

Omega Group. Url: <http://www.omegagroup.org/> [Lesedato 04.12.06]

Omland, Atle

2006 *Claiming Gandhara: Legitimizing ownership of Buddhist Manuscripts in the Schøyen Collection, Norway. I Art and Archaeology of Afghanistan: Its Fall and Survival.* Redigert av Juliette van Krieken-Pieters. Brill Academic Publishers, Leiden

Polk, Milbry & Angela M H Schuster (red.)

2005 *The looting of the Iraq Museum, Baghdad: the lost legacy of ancient Mesopotamia.* Harry N.Abrams, New York

Pollock, Susan

2005 Archaeology Goes to War at the Newsstand. I *Archaeologies of the Middle East. Critical perspectives*. Redigert av Susan Pollock & Reinhard Bernbeck, s.78-96. Blackwell Publishing, Oxford

Pound, Ezra

1961 *ABC of Reading*. Faber and Faber, London

Renfrew, Colin

2000 *Loot, Legitimacy and Ownership. The Ethical Crisis in Archaeology*. Duckworth, London

Rosenberg, Åsa

2006 *Trafficking – om illegal handel med människor och kulturföremål*. Url: <http://asa.gylf.se/texts/Rosenberg-2006-Trafficking.pdf> [Lesedato 16.01.07]

Said, Edvard

2001[1978] *Orientalismen. Vestlige oppfatninger av Orienten*. Oversatt av Anne Aabakken. De Norske Bokklubbene, Oslo

Scholte, Jan Aart

2005 *Globalization: a critical introduction*. Palgrave Macmillian, Basingstoke

Schøyensamlingen. <http://www.nb.no/baser/schoyen/> [Lesedato 04.12.06]

Simpson, Moira

2002 The plundered past: Britain's challenge for the future. I *The Dead and Their Possessions – Repatriation in principle, policy and practice*. Redigert av Cressida Fforde, Jane Hubert & Paul Turnball, s.199-217. One World Archaeology (43). Routledge, New York

Stortingets spørretime. Spørsmål nr. 5, 1. desember 2004. Stortinget [Norges nasjonalforsamling]. Url: <http://www.stortinget.no/spti/dw-o2004120107-005.html> [04.12.06]

Svestad, Asgeir

1995 *Oldsakenes orden: om tilkomsten av arkeologi*. Univeritetsforlaget, Oslo

Thagaard, Tove

1998 *Systematikk og innlevelse*. Fagbokforlaget, Bergen

Todeschini, Cecilia & Peter Watson

2006 *The Medici Conspiracy: The Illicit Journey of Looted Antiquities, from Italy's Tomb Raiders to the World's Greatest Museums*. Public Affairs, New York

Toll- og avgiftsdirektoratet. Url: <http://www.toll.no/default.aspx?id=3&epslanguage=NO> [Lesedato 10.12.06]

Vikingshield Protection DA. Url: <http://www.vikingshield.net/> [Lesedato 10.12.06]

Xanthos Auctions. Url: <http://www.xanthos.com.au/order/itemList.asp?v=3&vOrder=#> [Lesedato 04.12.06]

ØKOKRIM. Url: <http://www.okokrim.no> [Lesedato 10.01.07]

Mediekilder

Andreassen, Torleif ”Kun opptatt av å bevare verdensarven”. Aftenposten 10. september 2004. Url: http://www.aftenposten.no/kul_und/article867015.ece [Lesedato 10.01.07]

Anker, Leif & Inger Anne Hovland ”Schøyensamlingen. Tåkelagt eierhistorie”. Memento nr. 5, 2004. s. 12-14.

Archaeological Institute of America “Spinning a Tale” Archaeology 3.mars 2006. Url: <http://www.archaeology.org/online/interviews/bell.html> [Lesedato 10.12.06]

Berg, Kjetil & Kristin Vold ”Leverte tilbake skrifter”. NRK 1. april 2005. Url: <http://www.nrk.no/nyheter/kultur/4630999.html> [Lesedato 10.12.06]

Berthelsen, Ole "USA roser Norges krigsinnsats". Nettavisen TV2 25. oktober 2004. Url: <http://pub.tv2.no/nettavisen/verden/article294449.ece> [Lesedato 10.12.06]

Bjørhovde, Hilde "Har håndskrifter til 600 mill". Aftenposten 16. oktober 2000. Url: http://tux1.aftenposten.no/kul_und/kultur/d168653.htm [Lesedato 04.12.06]

Bjørhovde, Hilde "Vil du prøve Tut-Ankh-Amens ring?". Aftenposten 22. oktober 2000. Url: http://tux1.aftenposten.no/kul_und/kultur/d169785.htm [Lesedato 04.12.06]

Bjørnskau, Erik "Oldtidsskrifter blir på nett". Aftenposten 09. juli 2005. Url: http://www.aftenposten.no/kul_und/article1077214.ece [Lesedato 04.12.06]

Bugge, Gunnhild & Kari Lie "Forskerstrid om Schøyensamlingen". NRK 8. september 2004. Url: <http://nrk.no/nyheter/kultur/1.538162> [Lesedato 07.12.06]

Bugge, Gunhild & Kari Lie "Myndighetene kan ikke utlevere skrifter". NRK nyheter 9. september 2004. Url: <http://nrk.no/nyheter/kultur/4074779.html> [Lesedato 10.01.07]

Bugge, Gunhild & Kari Lie "Må etterforske Schøyensamlingen". NRK nyheter 13. september 2004. Url: <http://www.nrk.no/nyheter/kultur/4080177.html> [Lesedato 10.01.07]

Christiansen, Baste "Buddha-skrifter til Norge". TV2 11. november 2001. Url: <http://pub.tv2.no/TV2/nyhetene/innenriks/article14082.ece> [Lesedato 10.12.06]

Flyum, Ola "Stjålne skrifter fra Kabulmuseet funnet i Schøyensamlingen". NRK 7. september 2004. Url: <http://www.nrk.no/programmer/tv/brennpunkt/4062079.html> [Lesedato 10.12.06]

Higraff, Mona "Kritikk mot Nasjonalbiblioteket". NRK nyheter 30. november 2006. Url: <http://nrk.no/nyheter/kultur/1.1407017> [Lesedato 10.12.06]

Hovland, Anne "Hvor har han det fra?" Museumsnytt nr. 5, 2006. s. 9.

Hyvang, Jørgen "Lurte Taliban". VG 12. november 2001. Url: <http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artid=1780579> [Lesedato 04.12.06]

Kibar, Osman "Fiskeriministeren vil kjøpe buddhist-skrifter". Dagens Næringsliv 18. mars 2002
Url: <http://www.dn.no/arkiv/article26957.ece> [Lesedato 04.12.06]

Kulturnytt "5000 år gammel skrift". NRK P2 16. oktober 2000. Url:
<http://www.nrk.no/nyheter/kultur/medier/313723.html> [Lesedato 04.12.06]

Lie, Kari & Gunnhild Bugge "Myndighetene kan ikke utlever skrifter". NRK 09. september 2004.
Url: <http://www.nrk.no/nyheter/kultur/4074779.html> [Lesedato 05.12.06]

Moe, Erlend "Rugaas ønsker Schøyen-samling". NRK 18. mars 2002. Url:
<http://www.nrk.no/nyheter/kultur/1728220.html> [Lesedato 04.12.06]

Moe, Erlend & Torunn P. Westerfjell "Kulturminner i fare". NRK. 04. mars 2003: Url:
<http://www.nrk.no/nyheter/kultur/2582264.html> [Lesedato 05.12.06]

Murphy, Megan "British Museum Can't Return Looted Works, Court Says". Bloomberg 27. mai 2006. Url: <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=10000102&sid=ajjo2LoONYeo&refer=uk>
[Lesedato 06.12.06]

NRK Brennpunkt "Skriftsamleren" [TV-dokumentar]. NRK1 7. og 14. september 2004

NRK Brennpunkt "FNs resolusjon om sanksjoner mot Irak". 14. september 2004. Url:
<http://www.nrk.no/programmer/tv/brennpunkt/4081733.html> [Lesedato 04.12.06]

NTB "Giske ber rikinger bla opp for kulturen". Adresseavisa 23. november 2005. Url:
<http://www.adressa.no/nyheter/innenriks/article593375.ece> [04.12.06]

NTB "Norske leiesoldater på oppdrag i Venezuela og Kina". Aftenposten 27. juli 2006. Url:
<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article1400886.ece> [Lesedato 04.12.06]

Pape, Eric & Barbie Nadeau "Tomb Raiders on Trial in Rome". Newsweek 12. desember 2005. Url:
<http://www.msnbc.msn.com/id/10315883/site/newsweek/> [Lesedato 04.12.06]

Senter for Høyere Studier Informasjonsblad "Historien roper til oss". s. 4. Årgang 9. Nr. 2 Oktober 2001.

Senter for Høyere Studier Informasjonsblad "En kulturpolitisk utfordring". s. 8. Årgang 10. Nr. 1 Mai 2002.

Silver, Vernon & Stephen West "Metropolitan Museum Offers to Return 20 Disputed Works to Italy". Bloomberg 2. februar 2006. Url:

<http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=10000088&sid=aqrKfX2wmyRw&refer=culture>
[Lesedato 04.12.06]

Solomon, Deborah "Questions for Phillippe de Montebello; stolen art?". *New York Times Magazine* 19. februar 2006. Url:

http://topics.nytimes.com/top/reference/timestopics/people/d/philippe_de_montebello/index.html
[Lesedato 05.12.06]

Wolner, Asgeir "Irak – Sivilisasjonens gravkammer?". Indymedia 11. mars 2003. Url:

<http://www.indymedia.no/newswire/display/6051/index.php> [Lesedato 05.12.06]

Lovverk

Forskrift nr. 635 om gjennomføring av De Forente Nasjoners Sikkerhetsråds resolusjoner om sanksjoner mot Irak. Url: [http://www.lovdata.no/cgi-](http://www.lovdata.no/cgi-wift/wiztldles?doc=/usr/www/lovdata/for/sf/ud/ud-19900809-0635.html&emne=*1990-08-09*&&)

[wift/wiztldles?doc=/usr/www/lovdata/for/sf/ud/ud-19900809-0635.html&emne=*1990-08-09*&&](http://www.lovdata.no/cgi-wift/wiztldles?doc=/usr/www/lovdata/for/sf/ud/ud-19900809-0635.html&emne=*1990-08-09*&&)
[Lesedato 04.01.07]

Forskrift om handelsverksemd med brukte eller kasserte ting mv. Url: [http://www.lovdata.no/cgi-](http://www.lovdata.no/cgi-wift/wiztldles?doc=/usr/www/lovdata/for/sf/nh/nh-19991222-1379.html&emne=brukthandel*&&)

[wift/wiztldles?doc=/usr/www/lovdata/for/sf/nh/nh-19991222-1379.html&emne=brukthandel*&&](http://www.lovdata.no/cgi-wift/wiztldles?doc=/usr/www/lovdata/for/sf/nh/nh-19991222-1379.html&emne=brukthandel*&&)
[Lesedato 04.01.07]

Internasjonale avtaler [med norsk ratifisering]. Miljøstatus i Norge. Url:

<http://www.miljostatus.no/datasok/avtaler/avtaler.asp?> [Lesedato 04.12.06]

Lov om kulturminner av 6. juni 1978 nr. 50. Url: <http://www.lovdatab.no/all/hl-19780609-050.html>
[Lesedato 04.01.07]

Lov om universiteter og høyskoler av 1. april 2005. Url: <http://www.lovdatab.no/all/nl-20050401-015.html> [Lesedato 04.01.07]

Resolution 1483. May 22, 2003. Global Policy Forum. Url:
<http://www.globalpolicy.org/security/issues/iraq/document/2003/0522resolution.htm> [Lesedato 04.01.07]

UNESCO-konvensjonen av 1970 Url:
http://www.unesco.org/culture/laws/1970/html_eng/page1.shtml [Lesedato 10.01.07]

2. Tilleggsprotokoll av 1999 til Haag-konvensjonen av 1954. Url:
<http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001306/130696eo.pdf> [Lesedato 10.01.07]

Vedlegg

Vedlegg 1.

Intervjuguide:

Dette er en generell intervjuguide. Informantene har fått forskjellige spørsmål avhengig av hvilket felt de representerer, og spørsmålene i intervjuguiden er kun blitt brukt retningsgivende i intervjusituasjonene. Sentrale intervjutema er redegjort for i forbindelse med presentasjonen av hver enkelt informantgruppe/felt.

Hva er ditt/deres ansvarsområder i forhold til ulovlig eksporterte/importerte kulturminner?

Spørsmålets formål: Å få vite hvordan informanten vurderer sitt og andres ansvar innenfor lovverket.

Hvordan håndhever du/dere dette ansvarsområdet?

Hvordan samarbeider du/dere med andre ansvarlige instanser? Fagmiljø?

Disse spørsmålene handler om å få vite mer om praksis i håndteringen av gjenstandene. Dersom praksis kan knyttes opp til konkrete eksempler er dét det beste. Hvem har de samarbeidet med? Hvordan fungerer kommunikasjonen mellom ansvarlige i forskjellige organisasjoner og fagmiljø?

Har du/dere opplevd vanskeligheter eller begrensninger i arbeidet med håndtering av bereiste gjenstander? I så fall hvilke?

Spørsmålets formål: Sammenligne hvilke problemer forskjellige parter støter på, er det de samme? Er problemene overkommelige? Hvordan har de løst slike saker?

Ser du for deg noen etiske problemer i forhold til håndteringen av bereiste kulturgjenstander?

Spørsmålets formål: Systemer består av personer. Forholdene rundt gjenstandene kan avhenge av personlige vurderinger. Synes informantene dette er viktig? Hvilke etiske vurderinger gjør de?

Hvilke utfordringer ser du for deg at fremtiden vil gi i forhold til de problemstillingene vi har snakket om?

Spørsmålets formål: Informantene har posisjoner som gjør dem kvalifisert til å vurdere både dagens situasjon og fremtidige utfordringer.

Vedlegg 2

Gjenstander funnet av norsk soldat i Afghanistan og medbrakt til Norge.

Foto: H.Ingvaldsen, Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo

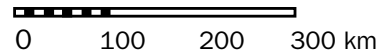
Vedlegg 3

Kartillustrasjon av Josephine Munch Rasmussen

Kilder:
Haywood, John 2005: *Historisk Verdensatlas*. Revidert og oppdatert av Dorte Erichsen. Oversatt av Berit Nøkleby. Norsk redaksjon og prosjektledelse: Eirik Myhr. Spektrum, Oslo

Times Books Groups Ltd 2006: *Concise Atlas of the World*. 10. utgave. Times Books, London

- x Forhistoriske byer
- Moderne byer
- Det babilonske rikets utstrekning ca.2000 f.Kr. - ca.1600 f.Kr.